

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԺԱՂՈՎՈՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԳԻՆԲԶ ԿԵՆՈՆԵԳՐՈՒԹԵԱՄԻՐ

Ի ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱՐԴԱԿԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԼԻ

ԱՐԽԱՆԻՍՏԱՆԻ

ԱՐԽԱՆԻՍՏԱՆԻ ԿԱԶՄԱՐԴԱԿԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԼԻ

Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Ի ՏԳՈՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԶՄԱՐԴԱԿԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴՆՈՒԼԻ

ԹԵՂԵՐ — 1874

ՊԵՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

புதுநாடு

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԼՄԱԿ

ኮ ግዚያህ ሓይሎህናግዚህ፡፡

በፊት ዘመናት ሲባል

ԱՐԷԼ ԱՐՋԵՊԻՍԿՈՎՈՍ ՄԻԹՅԱՐԵԱՆՑ

Ի ԿԱԶԱՐԵԱԳԱՏ

Ի ՅՊԱՐԱՆԻ ՄԲՐՈՑ ԿԱԹՈՒՂՈՍԻ ԻԼԿՐԵԾՆԵՐ

ՌԵԻԳ — 1874

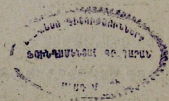
ՀԻՐԱՄԵՆԱԻ

Տ. Տ. ԳԼԻՈՐԳԵԱՅ Գ.

ՂԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ.

Կգրւ
602

ՄԵԺԻ ԳԸՀԱՆՈՅԱԳԵՏԻ

ԱԹՈՒՆԿԱԼԻ ՍՐՐՈՇՆ ԹԱԳԻԸՍԻ ՆԱԽԱՐԱՐԱՐՉԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

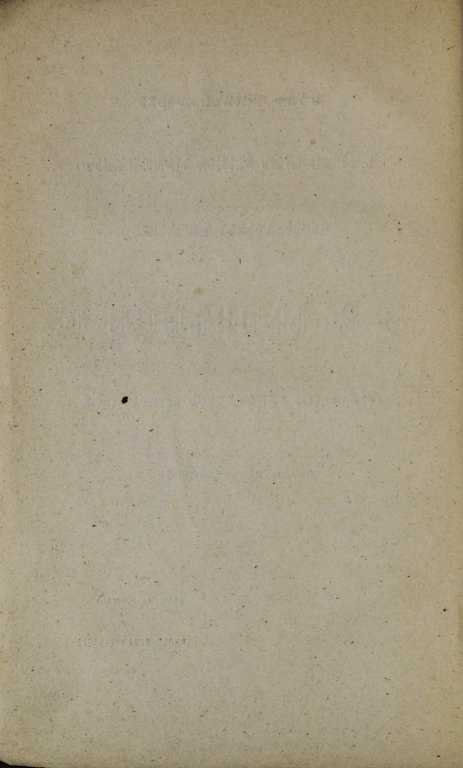
Տ. Տ. ԳԵՈՐԳԵԱՅ Դ.

ԱՍՏՈՒՆԺԸՆՏԻ ԳԸԹԱՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՇՆ ՀԱՅՈՑ

ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՀԱՅՐԱԳԵՏԻ

ԸՆԵԱՅԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐԵԼ ԱՐԳԵՊԻՄԿՈՎՈՍԻ •

ՎԵՀԱՓԸՌ ՏԵՐ

Ի շարս դասակարգութեան երջանիկ Հայ-
րապետաց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Եզ-
գիս, Դուք Եստուածընտիր Վեհապետ, որ
ի ներկայս զվերջին ունիք Գահ ի նոցին
գահակալութեան ըստ կարգի, բարէ, գոր-
ծովք Ձեր աւագիկ ընդ առջինսն ի նո-
ցանէ անցելոց՝ ունիք տեղի ի Հայրապե-
տական դասակարգին:

Օ՛ի թէ երջանիկն Խորենացւոյ քաղցր
էր զնահապետսն Եզգիս ըստ գործոցն թը-
ւել և ո՛չ անուանց յազգային անդր Պատ-
մութեան, ո՛չ ինչ գրել նմա յետեյառա-
ջութիւն ըստ ժամանակաց կարգի, ի գոր-
ծոցն տալով նոցին իւրաքանչիւր տեղի ար-
ժանաւոր ի նահապետական կարգին, օ՛ն
անդր քաղցրագոյն ապա և ինձ զընդ գոր-
ծովք փայլեցողացն Հայրապետաց սրբոց
համադասել զՁեզ ի կարգի, Եթողակալաց
սուրբ Լուսաւորչին, որոց Երկք ի շինու-
թիւն Եզգի, և Ձեր Երկոց նոցին արդիւ-
նաւորութիւն՝ ի պահպանութիւն Եզգիս.
յորս և երկզքումք թուիք պանծալի ի մեզ

ի հանրութեան Ազգիս, զքանքարս նոցին
ծրարեալս ի վարչամակի ի թերթս թերթս
գրութեանց, հարիւրապատիկ շահելովդ ի
լոյս արկանել ի սեղանաւորս, և յաճախե-
լովդ դպրոցս դպրոցս ամենուրեք ի համազ-
գիս ի դաստիարակութիւն մանկանց և կե-
ղեցւոյ և ի կրթութիւն ժողովրդոց՝ ի շա-
ւիղս երանաշնորհ Ազգիս թարգմանչաց:

Բնկալարուք ի հաճոյս, ողորմած Տէր, զաշ-
խատութիւն իմ վաստակեալս այս՝ ի պէտս
Նղբարց ժառանգաւորաց և կեղեցւոյ, որոց
փափագանացն պէտս լցուցանելովդ թերե-
ւըս սորին տպագրութեամբ, արժանի ա-
րասջիք և զաշխատաւորս զիս՝ Աստուա-
ծաձիրդ շնորհաց և օրհնութեան՝ յիմում
այլ ևս ձեռնարկութեանցս աւարտման,

Ջոնատան Զեյ ուրի հոգեւոր

ՆԱԽԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ

ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Ի յառաջարանումս ինն Պատմութեան Ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյս մերոյ եւ եկեղեցական կանոնաց՝ կարգեմք զընդարժակ տեղեկութիւնս յազազս ժամակարգութեանց եկեղեցական պաշտամանց Թէ յորոց եւ յորո՞ւմ ժամանակի եւ որպիսի կարգաւորութիւնք աւանդեցան, որովք արդ. լրացեալ անձերի կատարի ժամերգութիւն Աստուածպաշտութեանս մերոյ:

Ո՛չ ուրեք ի զիրս մերոցն գտանեմք զեկեղեցական կարգաւորութեանց պատմութիւնս՝ ո՛չ պատմադրաց ազգիս եւ հօ Հարց Եկեղեցւոյ մերոյ՝ յայտնի նշանակեալս ի նոցունց եւ յորո՞ւմ ժամանակի աւանդեալս, եթէ յորոց ի սրբոց Հարց՝ հր կարգ պաշտամանց եւ ժամակարգութեանց կանոնաւորեցան յեկեղեցւոջ Հայաստանեայց, եւ Թէ հրպիսի կարգաւորութեամբ պաշտէր ժամերգութիւն յառաջնոց դարուց Քրիստոնէութեանս մերոյ յառաքելոց անտի Նախալուսաւորչացն մերոց սրբոցն Թադէոսի եւ Բարդուղիմէոսի, յորոց ընկալաւ Հայաստանեայցս Եկեղեցի զքրիստոնէական հաւատս սինչեւ ցսուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչն մեր, եւ անտի ցսուրբ Թարգմանիչն կարգաւորիչս եկեղեցական կարգաց եւ պաշտամանց ժամերգութեանց ցփնգերորդ դար Քրիստոնէութեան:

Եկեղեցական պաշտամունք այսոցիկ ժամանակաց անյայտ են պատմաբանից եւ եկեղեցական Հարց մերոց. այն զի եւ չունիր իսկ ազգային մատենագիրս ժամանակակիցս այսոցիկ նախնի դարուց, ոյլ միայն՝ յիշատակ շինութեան Տաճարաց ինչ յառաքելոց անտի ի Հայաստան *),

(*) Խաբենցի յերկրորդ գլխու իւր գլ. Լ. վկայէ չինեջ Թագգէտի Առաքելոյ յեղեթս զեկեղեցի, որ ապա նուիրեցաւ յանուն սուրբ Աստուածածնի. յազազս Բագդադմէոյ նշանակեալն Խաբենցիքն ի Թուրքի իւր առ Սաւակ Արժուանի, չինեջ նորա յաշխարհին Անճաւոցեաց ի տեղին Դարբնաց քաւր, զեկեղեցի յանուն Ս. Աստուածածնի, ուր և եղ զպատկէր նորա ի վերայ կիպարիս քաւրի մեծացեալն յԱւետարան չին Յովնանի, որպէս և յազազս մեծապարտեան Ազգէի և Զաքարիայ ի Թագգէտի:

ծեռնադրութիւն յաջորդաց նոցին յեպիսկոպոսութիւն, եւ կանոնաց ինչ ի Թաղդէոսէ՝ որպէս յեկեղեցական կանոնագիրս մեր, զոր ունիմք կարգել յառաջին զլուս մատենիս, առանց յայտնի նշանակութեանց եկեղեցական կարգաց. ժամերգութեանց. որովք յայտ է Թէ քրիստոնէական Աստուածապաշտութիւնք Ազգիս կատարէին առ Աստուած :

Բայց այս յայտնի ցուցանի ի զործոց Թարգմանչացն, զի սուրբն Մեսրոպն՝ որ քարոզէր ի Գողթն, ընթեռնոյր հաւատացելոց զԱստուածաշունչ զիրս Յոյն եւ Ասորի լեզուաւ. եւ ո՛չ սակաւ աշխատութիւն կրէր ի մեկնել նոցա յաղագս չիներելոյ տակաւին Հայկական զրոց, որով հաւաստել մանթ է, եթէ այս կարգ էր յԱռաքելոց ժամանակաց՝ ցսուրբն Գրիգոր եւ ցսուրբ Թարգմանչիսն մեր՝ եկեղեցական պաշտամանց ի Հայաստան :

Եթէ հրապիսի կարգաւորութիւն զոյր եկեղեցական պաշտամանց եւ յաւուրս սրբոյն Գրիգորի, ո՛չ զրեն նոյնպէս ժամանակակից մատենագիրք մեր. բայց ի կառավարութիւն վիճակի իւրոյ երեւի՝ զրեալ նմին Գրիգորի կանոնս վասն զգուշութեան վիճակի իւրոյ. զի ըստ Խորենացւոյն բանի, որ յետ Ագաթանգեղոսայ պատմաբանէ ազգիս, զրէ ի զիրս Բ. զԼ. Ղ. Արիստակեայ ընդ դառնալն ի Ժողովոյն Նիկիոյ, յոր զնացեալն էր հրամանաւ Տրդատայ եւ սրբոյն Գրիգորի, եւ ընդ բերել նմա կանոնս քսան ի Ժողովոյն, « Սուղ ինչ զլուսս յինքնէ ի կանոնս Ժողովոյն յաւելու, ասէ նա, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակի » :

Վրդանէս՝ որդի սրբոյն Գրիգորի՝ երկրորդ եպիսկոպոսապետ Հայոց զկնի հօրն յամի 559 — 540, կարգաւորեաց յեկեղեցիս Հայաստանեայց զպաշտամունս սրբոյ Պատարագին եւ զաւագանին խորհրդոյ մկրտութեան ըստ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի. զորոյ զկարգս խնդրեաց ի Մակարիոս Եպիսկոպոսէ քաղաքին սրբոյ՝ ումն զլիսովք կանոնաց՝ կոչեցեալ Օրհնութիւնաբեք ցուցակ՝ հանդերձ կանոնական Թղթովք՝ հաւանութեամբ Ժողովոյ Եպիսկոպոսաց նորին *) :

Յաւուրց սրբոյն Գրիգորի Պարթեւի եղեալքն պաշտամունք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ լինէին Յոյն եւ Ասորի լեզուաւ, այն է ընթերցուածք Աս-

(*) Օրհնութիւնաբեք ցուցակն առցեալ Մակարիոս Եպիսկոպոսի, զնի ի կանոնաբեքն Յովնանա Իմաստաբերին մերոյ Հայագետի. իսկ համառօտութիւնն նորս ի Պատմ. Հայոց Մ. շաշեան, Ա. հա. եր. 422 — 425 :

ստուածաշունչ Գրոց՝ որպէս ի վեր անդր ասացաք, որ ոչ միայն ի Մակարեան կանոնագրոցն է յայտնի, որ ի Յունէ թարգմանեցաւ ընդ ձեռն սրբոյն Սահակայ, այլ եւ յառաջ քան զայն եւս սուրբն Մեսրոպ յուսուցանելն իւր զԱստուածաշունչ՝ զիրս ի Գողթան, ընթեռնոյր ժողովրդոց նովին լեզուօք. եւ Ղազար իսկ պատմաբանն վկայէ փարպեցի Թէ՝ «Նաեւ պաշտօնք եկեղեցւոյ եւ կարդացմունք գրոց Ասորի ուսմամբ վարէին ի վանորայս եւ յեկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոցս, յորմէ ոչ ինչ էին կարող լսել եւ օգտիլ ժողովուրդքն այսպիսի մեծի աշխարհի յանլրութենէ լեզուին Ասորւոց. եւ յարքունիսն եւս չէր փոքր աշխատութիւն, զի նաեւ անդր օտար գրով վարէին մանաւանդ Պարսկականաւ» :

Ժամերգութիւնք եկեղեցական պաշտամանց հիմնաւորապէս ի կարգի եղան ի սրբոյն Սահակայ Պարթեւէ՝ յորժամ նա ըստ Կորնեանն վկայելոյ (յամի 426) զեկեղեցական զիրս թարգմանեաց ի Յունաց ընդ սրբոյն Մեսրոպայ. յորում ժամանակի վասն ժամերգութեան որոշելով ասել ըզ-Սաղմոսն Դաւթի յամենայն աւուր, բաժանեաց ութն կանոնս, յորս յաւել եւ զտասն օրհնութիւնս ի մարգարէից, եւ զչորեսին քարոզս հանդերձ աղօթիւք՝ ի զիշերային ժամու ըստ խմատասիրին Յովնանու, զփոխս Հարցին յառաւօտեան ժամու, եւ զՄեծացուցէսն ասել յաւուրս Կիւրակէից, յարմարեաց եւ տօնս Տէրունական աւուրք եւ տօնս սրբոց ինչ հանդերձ նոցին ընթեցուածովք եւ պաշտամամբք :

Սոցա երկոցունց կարգեալ եւ զութն եղանակաւոր ժայնս եւ զերկուս Ստեղիս, արարին եւ զհոգեւից շարականս *), սուրբն Սահակ զՀարցոսն Աւագ շարաթուն եւ զՂազարու, սուրբն Մեսրոպ զԱղուհացիցն :

Առաջին պաշտամունք ժամերգութեանց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ըստ այսմ կարգի՝ մուծաւ յեկեղեցիս մեր հայկական գրով ընդ ձեռն նախա-թարգմանչացն մերոց. ուստի նախ քան զնոսա, զի չէին պաշտօնք եկեղեցւոյս մերոյ, եւ կարդացմունք գրոց ի Ղուսաւորչէն հետէ՝ զամս իբր ութսուն եւ ութն ըստ վկայութեան Ղազարու, երեւի Սաղմոսն վնել

(*) Հեղինակը Եւրպիոնաց եկեղեցական երգաց ըստ իւրօրոյնիւր գործաց նոցին ժամանակաց բաւով ի յիշելն ապագրեալ շարականաց մի առ մի նշանակեալ, մեք զանց առնեմք կրկնել զանուան նոցին աստեւն : Ընդ եթէ ի պատմութիւն ժողովոյն զերգք լինիցեն, յիւսումնել ունիմք զհեղինակն և եթ :

Դաւթի եւ պաշտամունք պատարագի յաւուրց սրբոյ Հայրապետին Վրդանիսի՝ Յոյն եւ Ասորի լեզուաւ :

Ապա եւ սուրբն Սահակ եւ Մեսրոպ յետ ըստ այսմ ի կարգի ղնելոյ զժամակարգութիւն Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, եղեն նորա առաջին հեղինակ եւ հնգեցունց եկեղեցական զրեանց մերոց՝ Ժամագրքին, Տօնացուցին, Պատարագամատուցին, Մաշտոցին եւ Շարակնոցին. յորս եթէ հրդոմանք յաշակերտաց նոցին եւ ի յետագայ Հայրապետաց ազգիս՝ զինչ ինչ յաւելին եւ զծրս յայլոց թարգմանեցին, կարգադրեսցուք ի հետագայդ :

Ի լրումն Մաշտոց գրոցն, որով եկեղեցական խորհուրդքն կատարին, երանաշնորհ թարգմանիչքն մեր բերին՝ ըստ ձեռագիր պատմութեանց՝ որպէս ղնի եւ ի Մայր Մաշտոցին,

Զկանոն Սերմնօրինէքին, կալի եւ հնձանի՝ զարարեալն Գրիգորի Աստուածաբանին՝ երբ ի Հայս՝ ի Նազիանզու՝ Մովսէս թարգմանիչ զրիչ սրբոյն Սահակայ ի ԽԱ ամի կաթողիկոսութեան նորա եւ յերրորդ ամի թարգմանութեան սրբոյն Մեսրոպայ :

Զկանոն չուր օրհնելոյն զասացեալն Բարսղի՝ երբ յերուսաղեմայ՝ Խոսրով Թարգմանիչ :

Զկանոն ապաշխարող կարգելոյ եւ արժակելոյ յԱւագինգշաբաթի աւուր, Կիւրղի երուսաղեմացւոյ արարեալ ի դուռն սրբոյն Սիովնի՝ բերին Կորիւն եւ ընծակ թարգմանիչք :

Զկանոն կուսան օրհնելոյ՝ սրբոյն Կիպրիանոսի Կարքեդոնացւոյ, զԱզապից Հոգեհանգստի եւ զՔահանայաթաղին զարարեալ Եփրեմի Ասորւոյն ի Նիկիոյից քաղաքի, երբ Ղազրիկ թարգմանիչ յերեքտասաներորդ ամի թարգմանութեան սրբոյն Սահակայ :

ԶՏեառնական (զմատաղ օրհնել) եւ զԱղ օրհնելն՝ արարեալ է Յուստոս Եպիսկոպոս, որ չորրորդ է յԱռաքելոցն :

ԶԱքեմարաւէքն (կրօնաւորական հանդերձ) արար Թէոդորոս Եպիսկոպոս Պամփիլեայ քաղաքի՝ հրամանաւ սրբոյն Անտօնի հօրն Թէրայեցւոց :

Սուրբ Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր՝ որպէս ղնի եւ ի Մայր Մաշտոցին ըստ ձեռագրաց, արարեալ է զկանոնս զրակարդացաց, կիսասարկաւագաց եւ նկարեալ Եկեղեցւոյ, դուռն ղնել Եկեղեցւոյ եւ զնշխարս սրբոց ի հանգիստ փոխել :

Ընդ այսոցիկ եւ սուրբն Սահակ արար զՔահանայօրհնէան ի քսան եւ մի ամի Արքեպիսկոպոսութեան իւրոյ, եւ ի Քահանայաթաղն յաւել զեօթն Աւետարանս: Արար եւ զաշխարհաթաղն ի Քաղաքուղաշտի (ի Վաղարշապատ) ի վկայարանս սրբոյն Հռիփսիմեայ. զի ի սրբոյն Գրիգորէ մինչեւ ցսա ինքն Սահակ՝ հնովն վարէին, ասի, այս ինքն արարելովն Եփրեմի Ասորոյ՝ ցհարիւր տասն եւ մէկ ամ:

Ըստ այսմ եւ այսչափ ի կարգի եղեալ սրբոցն Սահակայ եւ Մեսրով, ըստ զգիրս Եկեղեցական օրհնութեանց՝ յանուն սրբոյն կոչեցին զայն՝ Մաշտոց, յոր կոչէր Ս. Մեսրով:

Յետ Թարգմանչացն այսպէս ի կարգի դնելոյ զեկեղեցական պաշտամունս մեր, Գիւտ Կաթողիկոս յետ Մովսիսի Առաջնոյ կալեալ զԱթոռն Հայրապետութեան յաշակերտութենէ սրբոցն Սահակայ եւ Մեսրովայ ի հալսակի եօթանասուն ամաց, ըստ վկայելոյ նորին ժամանակակցի Ղազարու Փարպեցոյ, եմոյժ բազում կարգաւորութիւնս ի ժամերգութիւն եւ ի պաշտամունս մեր. ըստ որոյ եւ ի զլուխ Ատենի Ժամադրոց մերոց զնի յետ սրբոյն Սահակայ եւ Մեսրովայ՝ կարգաւորեալ զայն եւ Գիւտայ եւ Մանդակունայն ԅովհաննու. այլ Թէ հրաղօթք իցեն նորա կամ մաղթանք եւ կամ քարոզք՝ չիք յանուանէ յիշատակեալ:

Իսկ սուրբն Յովհանն Մանդակունի՝ որ ի Կաթողիկոսութեան իւրում յաւել յինքենէ ի ժամագիրս կարգաւորեալս ի սրբոյն Սահակայ, զորմէ ունիմք զրել ի ներքոյ, յաւել ի Մաշտոց գիրսն ըստ վկայութեան ԅովհաննու Իմաստասիրի՝ զՀիմնարկէք Եկեղեցոյ, զեկեղեցի օրհնէք, ըզսրբել Տաճարի, Սկիւոյ եւ Մաղզմայի, եւ հանդերձի, սպասու, Աւազան եւ Մկրտութիւն առնել, Խաչ օրհնել, եւ պսակ դնել, զորոց ամենեցուն քարոզս եւ աղօթանին՝ Մանդակունին արար սուրբն ԅովհան:

Ըստ վկայելոյ Իմաստասիրին՝ ի գիշերային պաշտամունս ժամերգութեան յառաջագոյն կարգաւորեալս ի սրբոյն Սահակայ, որոյ սկիզբն լինէր «Տէր գի բազում» ասացեալ չորիւք զլիսովք Սաղմոսաց՝ երրորդան, ութաներորդ երրորդան եւ հարիւր քառասներորդ երկրորդան, զճեղ սոցս կարգեաց Սա զսոցին քարոզն Զարուցեալս ամենեւեամ, եւ զաղօթս Զիւն գոհամամբ եւ զնորին հանգիստն՝ Նայեաց Տէր բարեւար:

Առաւօտեան ժամերգութիւնն որպէս տեսանի ի վերն, ի սրբոց Թարգմանչացն էր կարգաւորեալ, ուր զկնի Հարցին, Ողորմեային եւ Տէր երկ-

նիցին երգէին զՓառք ի Բարձունս *), եւ ապա զկցորդ ստղմոսն ըստ իւրաքանչիւր աւուր՝ որպէս որոշեալն է. սակս որոց եւ եդ կանոն սուրբն Սահակ, զի կարգեալ սաղմոսերգութիւնքն անխափան կատարեսցին յեկեղեցւոջ. կանոն Դ. Ս. Սահակայ:

Անժաջուսցէ ասել՝ յաւուրս Կիւրակէից միայն կանոնեալ էր սրբոյն Սահակայ զկնի Հարցին, բայց նախ քան զԽմաստասէրն երեւի հասարակեալ այս կանոն:

Իսկ զՍուրբ Աստուածն ասել յառաւօտու եւ յերեկոյեան պաշտամունս ժամերգութեանց՝ զտանեմք առ սովաւ յիշատակեալ. զոր զկնի ամենայն պաշտամանց երգէին ի դէմս Որդւոյ հանդերձ Խաչեցաբիւ. զի յինն եւ տասներորդ զուլիս կանոնաց իւրոց ասէ Խմաստասէր Հայրապետս, « Երեկոյինս եւ յառաւօտինս զկնի ամենայն պաշտամանց արժան է նուազել զՍուրբ Աստուածն » . յորմէ՞ զերկու ինչ իմանամք, մի՞ զի առ սորին ժամանակաւ զոյր հակառակութիւն յամենայն օր երգելոյ զՍուրբ Աստուածն, երկրորդ՝ մինչեւ ցաւուրս սորա առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամերգութիւնք մինչեւ ցՍուրբ Աստուածն միայն էին. զի զկնի ամենայն պաշտամանց, ասէ, արժան է նուազել զՍուրբ Աստուածըն:

Յետ Սուրբ Աստուածին յառաւօտեան ժամերգութեանն՝ ապա զԱրեւադարին Սաղմոսն « Եղիցի ամուսն Տեառն » ասել ըստ դասուց վերածայնութեան, զոր կարգեալ է, ասէ Խմաստասէրն՝ Տեառն Եզրի Հայոց Կաթողիկոսի եւ ի ժամանակաց նորին սկսեալ են ըստ նորին վկայութեան ի կանոնն ԻԴ:

Իսկ ի պաշտաման երեկոյեան ժամերգութեան Խոնարհեցո՝ ասել նախ քան զԱպրեցոն՝ յաւելեալ է ըստ նորին գրելոյ ի կանոնն ԻԴ, Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի, այլ չէ յայտ Թէ հր Ներսէս իցէ, երկրորդն կոչեցեալ Աշտարակցի, Թէ Շինողն. ուր ըստ դասուց վերածայնութեան ասել՝ իմանի եթէ այնորիկ սաղմոսք որպէս եւ զիշերապաշտաման եւ առաւօտինն՝ դաս առ դաս նուազէին ժայնիւ, որպէս արդ զՍաղմոսն յԱւագ-շաբաթու եւ յաւուրս Յինանց. բայց եւ ի ԻԱ կանոնէ նորին Յովհան-

(*) Փառք ի Բարձունս ասացեալ երգ ընկալեալ եղև ի Ժողովն Եփեսոսի. Ի. Գլ. Պատմ. Ժողովոյս:

նույն յայտ է՝ Թէ Տէր զի Դաւութ կոչեցեալ չորքին սաղմոսք ասէին միարանուծեամբ ի Թիւ խոնարհ ժայնիւ :

Այսորիկ ժամակարգութիւնք պաշտամանց Եկեղեցւոյս մերոյ՝ մինչեւ ցՅովհանն Խմստատէր, եւ այսքան մինչեւ ցուծերորդ դար Քրիստոնէութեան. իսկ անտի մինչեւ ցՇնորհալին Ներսէս ցղարն երկոտասաներորդ՝ ոչ ինչ աղօթք կամ մաղթանք եւ քարոզք յանուանէ գտանին հեղինակեալք ի ժամերգութիւնս մեր, բաց յերգոց Շարականաց, զորմէ ստորեւ :

Թարգաւորքն կամ Ալէլուքն կարգաւորեալք ի ժամերգութեան առանց անուան հեղինակի, այնորիկ որպէս հաւաստի երեւի, ի նախնի դարուց անտի հեղինակեալք են, եւ սաղմոսքն ալէլուք սահմանեալք յեկեղեցւոջ՝ ի Թարգմանչացն կամ ի նոցին յետագայից, որպէս եւ Փառք ի Դաւութեան, եւ Աւետարանք ի զիշերային ժամու, յաւուրս Պատարագի եւ որ այլք եւս :

Իսկ զՇարականս երգել ի ժամերգութեան ի տօնս սրբոց եւ ի Տէրութեանս, արարեալ ի սրբոց Թարգմանչաց եւ ի հոգեւոյս Վարդապետաց Եկեղեցւոյ՝ հետզհետէ գտանեմք յիւրաքանչիւր դարս զրեթէ՝ միւծեալ յեկեղեցի մինչեւ ցՇնորհալին Ներսէս եւ յետոյ եւս քան զնա, այնքան յաճախեալ առանց ժողովոյ ընտրութեան եւ Եկեղեցական կանոնաց հրամանի, եւ ըստ իւրաքանչիւր կամս երգեալ, մինչեւ ստիպեալ Ներսիսի Շինողն կոչեցեալ Հայրապետի ի հինգերորդ Յոգովն Դինայ՝ յանձն արար ճոնն Բարսեղ Վարդապետի որոշումն առնել շարականաց, ընտրելով զպիտանիսն յանպիտանեաց, որպէս տեսցի ի յիշեալ Յոգովին ի զԷ. ԺԷ. եր. զորոց եւ հեղինակացն ասացաք արդ իվեր անդր, ի ծանօթութեան: Բայց զսրբոյ Հայրապետիս մերոյ Շնորհալոյ երգս շարականաց եւ զայլ ասացուածսն նորա կարգեալս ի պաշտամունս եկեղեցւոյ մերոյ գոլով յանուանէ նշանակեալ յիւրաքանչիւր խորագիրս, եւ մերթ եւս սկզբնատառք երգոց ոմանց յօդին զանուն նորա, զանց առնեմք աստէն մի առ մի նշանակել *) :

(*) Հայեցեալ ի գործս Շնորհալոյն, անանկն զի զամենայն յօդինալսն ի բերքս եւ Շարականս մտածեալ է ի կարգս ժամերգութեան առանց իրից Յոգովոյ եւ կանոնադաս Կրտսերի, հարկաւ իբրեւ Հայրապետ եւ իբրեւ կանոնադիր կարգաց ի բաւմե Եկե-

Մնայ արդ ըողորոշել եւ յազազս կարգաւորութեան Պատարազամատուցին, որով պաշտի առ մեզ խորհուրդ սրբոյ Պատարազին. զի առ մատննսզիրս մեր ինչ գտանեմք զոճով ասացեալս, **Յէ յորո՞ց՝** իրպիսի աղօթք կարգեցան ի նմին, կամ ի՞նչ կարգաւորեցին զայժմու պաշտամունս Պատարազի :

Սուրբն Վրդանէս, զորմէ գրեցաք ի կարգին, գտանեմք յիշատակեալ, եւ **Յէ** կարգաւորեաց զպաշտամունս սրբոյ Պատարազին ըստ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի, զորոյ զկարգս խնդրեալ էր ի Մակարիոսէ ունն զլիովք կանոնաց. յայտոսիկ կանոնս յիշատակին նիւթ խորհրդոյ Պատարազին, հաց ջերմ եւ բաժակ անապակ, որպէս եւ արդ իսկ առ մեզ, եւ պաշտօնեայ խորհրդոյն. իսկ զաղօթան Պատարազամատուցին ինչ յիշատակեալ յուսմէ ստիմանեալս, պարտիմք վերագրել նմին իսկ Վրդանեսի. որ յընդունել զկանոնն ի Մակարիոսէ, ասի, **Յէ** յաւել եւ ինքն ի նոյն ինչ ինչ կարգս ուղղութեան ի կատարումն խորհրդոց եկեղեցւոյ, եւ յղեաց պատուէր առ Եպիսկոպոսունս իւրոյ **Քեհին** յամենայն տեղիս միօրինակ կատարել զխորհուրդսն երկիւզածութեամբ. ի կանոնն ԺԱ *):

Առ Խմաստասիրին Յովհաննու Օճնեցւոյ՝ ի զիրս նորա յազազս կարգաց եկեղեցւոյ՝ ի զլուին վասն մեծի աւուր Միաշարասին՝ գտանեմք, զի առ նորին ժամանակօք պաշտամունք Պատարազին սկսանիւր յերրորդ ժամու առաւօտուն՝ ի Մեսեղի ասացեալ Սաղմոսէն՝ «**Տէր քաջաւորեաց, վայելչութիւն զքեցաւ**» . յետ որոյ երգելով զերեսին Սրբասացութիւնսն, համբառնայր սուրբ Աւետարանն, եւ զՄարգարէական եւ զԱւարելական դիրսն ընթեռնելով, ընթերցեալ լինէր տալա Աւետարան,

զեցւոյ, նախնեաց հետեւելով սրբոց: Այսու իբրաւմիջ Թերեա եւ Սիմեոն Կաթողիկոս է լցուցանել զԹերէն եւ զԻւրէ զՅեռացւոյն, յաւելեալ է Բ.բ.գ հասար այնորիկ: Ապա ուրեմն անարժան է մինչեւ յայժ ընդունայն գրութիւն եւ պատու ասեղութեան Հեղինակին Վարդաց Սրբոց, որ ի մանաթութեան ԺԱ.բ.գ հասարցոյն ո՞չ կանոնական համարք յետ խմբագրութեան Այսմաւորքին, յախրդ Հայրապետաց եկեղեցւոյ մերոյ յաւելուածն է պաշտամունս եկեղեցւոյ:

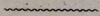
(*) Յովհան Մանգակունի, ասէ Հ. Չամբան առելով յԱռաջւոյ եւ ի Վարդանայ, «**Վայելչացոց զԿատարազամատուցն ի բոնից Ս. Բարսեղ եւ Ոսկերէրանի**» . Բ. հասար ԶԷ. ԻԱ. եր. 459:

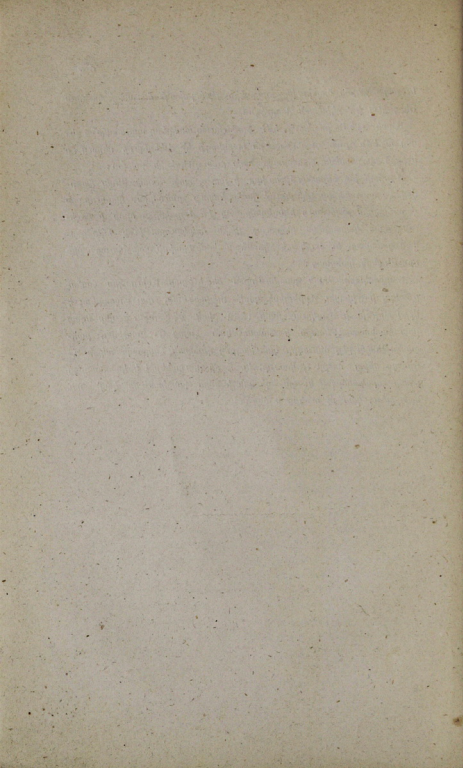
եւ ասլա բարձր ժայնիւ խոստովանէին զՀանգանակն հաւատոյ՝ տուեալն Եկեղեցւոյ ի Նիկիական Ժողովոյն :

Աստի ուրեմն իմանամք, եթէ Ժամամուտն ասացեալ պաշտամունք յետոյ ուրեմն քան զՆախատասէրն կարգեալք են յԵկեղեցւոջ մերում ի սկիզբն պաշտաման Պատարագի՝ Նախ քան զՄեսեղին Սաղմոս :

Այսչափ ինչ Ներածութիւնս իբր ի յառաջաբան Պատմութեան Ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ համարեսցուք բաւական, կարեւորացն վասն ազգիս ընդհանուր եկեղեցականաց եւ ժողովրդոց. որոց ի հոգեւոր պէտոս կատարման ընդառաջ լինին հարկաւորութիւնք եկեղեցական կանոնաց, եւ հարկ-տեղեկութեան վասն հրապիսի պատճառաց նոցին դրութեանցն կանոնաց :

Ի զլիակարգութեան Պատմութեանս հետեւեցաք Աղիւսակին համառօտելոյ ի Միքայէլ Արքեպիսկոպոսէ Սալանթեան, զոր տպագրեալ է միով Թերթիւ ի Մոսկուս յամի 1850. իսկ զկանոնսն, է զոր եղաք ըստ համառօտութեանցն ի Պատմութեան Հայոց Մ. Զամէնան, բաղդատութեամբ ընդ ձեռագիր կանոնագրոց զրատան Հայրապետական Ա. Թոռոյս մերոյ սուրբ Էջմիածնի, եւ է որ լցուցանելով ի կանոնագրոց անտի զպակասորդսն եւ զոչ եղեալսն ի նմին Պատմութեան կամ առ նախամտու, կամ ոչ ունեւոյ ի ձեռին :

ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԺՈՂՈՂՈՅ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՑ

ՀԱՆՐԱՊԵՏ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ.

ԳԼՈՒԽ Ա.

Թաղդէոս Առաքելաւ նախախոսանել շայնապանի,
առաջին կանոնադիր Եկեղեցւոյս Տէրոյ:

(Ամբ Տեառն 1.)—Թաղդէոս առաքեալ յետ համ-
բառնալոյ Փրկչին՝ ըստ Խորենացւոյն բանի՝ Գիւրք Բ. զԼ.
1. Գ. առաքեցաւ ի շայս առ Աբգար Թագաւոր մեր՝ բը-
ժշկել զնա և քարոզել զԱւետարանն ըստ բանին Տեառն:

Թողլով մեր Եկեղեցական մատենագրաց զանցս դա-
լստեան և քարոզութեան Նախալուսաւորչին մերոյ սըր-
բոյն Թաղդէոսի ի շայս, և զայլոց Առաքելոցն անդ,
զորոց պարզ ի պարզոյ առաւել քան զայլ պատմագիրս
գրէ Խորենացին մեր ի նշանակեալ Գիրս անդ, մեք աստ
ի սկիզբն Պատմութեան Ժողովոց՝ ըստ յիշատակելոյ մե-
րում ի Նախադրութեան՝ առաջին կարգեմք գլուխս
զկանոնս սրբոյ Առաքելոյն լիակատար տեղեկութեամբն
հանդերձ ի նմին գրելոյ ի ձեռն Չաքարեայ նորին աշա-
կերտի, որում և ինքն իսկ վկայէ Չաքարիա ի վերջէ
յիշատակեալ կանոնացն, որ ունի վերնագիր այսպիսի:

« Սահմանք և հանձնք Թագադրեալի Առաքելոյն է Բաշն
նորա յՈրհայ տաղաք և լուսաւորել զնոսա միշտոյնիւն
առաջանին. որ յԵրեմիայեայն Եղիսիմիայս և Վահանայս և
Սարգիստիստիս. և հասարակեցան լաւագոյնս և օրէնստ-
ապետ, և եղև պայծառութիւն եկեղեցւոյն Ասորոյն և սե-
ղանոյն: Եւ յայնչս գնալ անտէ՝ զի տարուեցէ և այլոյ տաղա-
քայ. և իսկոյն քիտանալ էր զՄարտի կերպարանքս. Ժողո-
վեցան ամենեւեմ հարցանել նա զկարգն եկեղեցւոյն և զկրօն
Վրդապետեալիս. և նա պատմեաց նոցա կարգաւ ըստ հրա-
մանի Փրկչին. որ ունի գլուխ . . . »

ա. — Հարցումն առաջին. — Որպէ՞ս արժան է Նախի-
կոպոսի կալ ի տեսչութիւն Նիկողեցւոյ:

Պատասխանի. — Նախիկոպոսն եղիցի անարատ, պար-
կեշտ, ուսուցող. մի՛ երկբան, մի՛ արծաթասէր, մի՛ կերող
և արբեցող, մի՛ զօշաքաղ, մի՛ հարկանող, մի՛ կաշառա-
ռու, մի՛ բամբասող, մի՛ հակառակող: Այլ հեղ և հան-
դարտ, պահող, տքնող, ատեցող զհանգիստ քնոյ. լինել
սիրող արտասուեաց քան ծաղու. օրինակ լինել Հօտին
ամենայն կարգօք. առնել արժանաւոր ձեռնադրութիւն
այնոցիկ որ հասու գիտակ են գրոց կարգաց և օրինաց Աս-
տուծոյ. և զտգէտս խոտեալ մի՛ ձեռնադրեսցէ. քանզի ան-
գիտութիւն Աստուծոյ ատելի է, որպէս չարագործութիւն.
յայսմանէ զգոյշ լիցի քան յամենայն իրաց. քանզի տգէտ
քահանայ և սարկաւաղունք կամ ով և իցէ յառա-
քելական աստիճանն՝ զԱստուած ի բարկութիւն շարժէ.
զի թէ բերանովն ի միտ առնու և առնէ, և սրտին ոչ
իմանայ, քնասակար լինի ամենայնի Նախիկոպոսն: Երգ
քանզի կորուստ է այս ամենայն հոգւոյն, փախիցէ յայս-
մանէ. զուսումնասէրն յառաջացուցէ ամենայն պա-
տուով. իսկ զտգէտն ամենեւին մի՛ կացուցանել առաջնորդ

և վերակացու շնորհի ինչ նկեղեցւոյ. իսկ եթէ յանդը-
նեալ Նալիսկոպոսին և արասցէ զայս կամ վասն կաշառոյ,
կամ վասն մերձաւորութեան, կամ վասն բարեկամու-
թեան, այնպիսի Նալիսկոպոսն նոյնեալ եղեցի. և որ ինչ
անտի վնասք ծնանին, ընկալցի վրէժս յաւուրն դատաս-
տանի յանանց տանջանսն:

Է. — Ո՞րպէս արժան է Նալիսկոպոսին ունել զըւրսն
կամ զօտարսն:

Պարտ է Նալիսկոպոսին զամենայն հաւատացեալս միա-
պէս սիրել, և զըւր մերձաւորսն մի՛ աւելի սիրել քան
զայլ հաւատացեալս, թէպէտ եղբայր է կամ քոյր. Նա-
կաշառ ամենեւին մի՛ տուցէ. զինքն մեռեալ համարել
յաշխարհի. մի՛ երբէք զքօսնուէ, կամ հրապարակաւ
զոք յանդիմանել առանց երկրորդ հարցմանց, նախ ա-
ռանձին, և երկրորդ կամ երրորդ վկայիւք. հրեշտակա-
կան հանդերձիւք վարել. մի՛ պճնող. առանց ընկերաց
հարցմանց մի՛ ինչ գործել, զի այն է հաճոյ Աստուծոյ.
կացուցանել ընդ ձեռամբ իւրով տեսուչս գաւառաց,
քաղաքաց վարդապետս. հովուել զձօտ Տեառն. և ժո-
ղովրդոցն հնազանդ լինել հովուացն կարգեցելոց Նալիս-
կոպոսէն. կարգեսցէ ի շէնս երկու կամ երեք քահանայ,
սարկաւազ մի. իսկ յազարակսն քահանայ մի, և սարկա-
ւազ մի. զհշմեալ ոք մի՛ ձեռնադրեսցէ. զի եթէ արա-
տաւորն պատարազ չհրամայէ մատուցանել մարդարէն,
որչափ ևս առաւել զերկնաւոր պատարազն մատուցանել
առանց արտոյ լինել. առանց վկայից և քննութեան մի՛
զոք ձեռնադրել և առանց հաւանութեան ժողովրդեանն,
զի անտի մահարեւ վնասք ծնանին:

Թ. — Ո՞րպիսի չափով պարտ է ձեռնադրել քահանայս
և սարկաւազունս, և որչափ կալ ի կարգին:

Արժան է Նպիսկոպոսին կարգել քահանայ երեսնամէ, և Լ. ամ կալ ի կարգին. իսկ Ն. ամենեցիցն կամ թէ աւելի՝ մի՛ ձեռնադրել քահանայ կամ սարկաւազ. և մի՛ ամուսնութիւն հրամայել. զի յայսմ վայրի և անձն աղճատին և միտքն, և ժամանակ (է) զինքն պատրաստել իւրում ուղևորութեան. պայծառացուցանել զլապտերսն, զի մի՛ զայլս հոգալով, զինքն անհոգս արասցէ ի յաւիտենական կենացն:

Դ. — Ո՞րպիսի օրինակաւ պարտ է ընտրել զլաւն յոռեացն, և ձեռնադրել:

Աւելի հրաժարեսցի Նպիսկոպոսն ի ձեռնադրութենէ ազիտաց և ախմարացն, ցոպամտաց և վատամտաց, յափշտակողաց և ի շնացողաց և յայլ վատթարագործաց. զայսպիսին ամենեւին մի՛ ձեռնադրել և մի՛ բարկացուցանել զԼստուած:

Ե. — Օ՞րինչ օրինակաւ պարտ է ուղղել զսուրբ սեղանն և ճրպէս սպասաւորել:

Արժան է առնուլ ի քարանց օրինակ խաչի. և զնա ծածկեսցեն սուրբ հանդերձիւք. և ընդ առաւօտս և ընդ երեկոյս և ի ժամ Պատարագին անխնայ լիցի խնկարկութիւն և լուցումն ի ժամու իւրեանց:

Զ. — Օ՞հաց և զգինի ճրպէս պատշաճեսցուք առ սուրբ սեղանն:

Օ՞հաց Պատարագին յորում աւուր զպատարագն մատուցանեն՝ ի նմին աւուր եփեսցեն խաչապէս դրոշմամբ. նոյնպէս և զգինի սուրբ բաժակին՝ ի սուրբ աման պահեսցեն և սուրբ ամանաւ հանցեն ի սեղանն. և մի՛ դք յանդգնեսցի Զուր խառնել ի բաժակն, զի չէ այն Լստուծոյ հաճոյ, այլ անագորոյն մատաց . . . :

է. — Ո՞րպէս պարտ է օրհնել զեկեղեցին և զսուրբ սեղանն:

Յորժամ զսեղանն հաստատեսցէ Եպիսկոպոսն, ժողով արասցէ Եթողակցաց իւրոց, քահանայից և սարկաւազաց և ժողովրդոց, մատուցանել աղօթս տքնութեամբ, արտասուօք, սաղմոսիւք, մարգարէիւք և սուրբ Եւետարանաւն, և ապա մատուցանել պատարագ:

Է. — Թէ ո՞րպէս պարտ է յաւուր շնորհի միխթարութիւն առնել ժողովրդեան կերակրովք և ըմպելիօք:

Յորժամ հաստատէ Եպիսկոպոսն զսեղանն, արժան է զենմունս առնել, զուարակս և արջառս և ոչխարս, որպէս Սողոմոն արար ի շինուածս տաճարին:

Ը. — Ո՞րպէս արժան է ժողովրդականացն կալ յաղօթքս յեկեղեցւոյ:

Յորժամ ժողովին ժողովուրդք հաւատացեալք ի տուն Եստուծոյ՝ մի՛ քրթմնջեսցեն, և մի՛ ընդ միմեանս նախեսցին. զայլ ինչ մի՛ խօսեսցին, բայց միայն յաղօթս Եստուծոյ, կացցեն ընդ արեւելս, ձեռս ի վեր ամբարձեալս, խնդրելով զարդարութիւն և Երբայութեանն արժանանալ, զոր պատրաստեաց Եստուած:

Ժ. — Եթէ որ տգիտութեամբ ձեռնադրեցաւ քահանայ, և յետոյ յայտնեսցի, զի՞նչ արժան է առնել:

Եթէ ձեռնադրեսցի որ եպիսկոպոս կամ քահանայ կամ սարկաւազ, և յանցանք լինի առնն շնութիւն կամ գողութիւն կամ այլ ինչ աղտեղութիւն, և ի ձեռնադրութեանն չգիտաց որ, և վկայեաց ոչ որ, և ապա յետոյ ինքն զղջացաւ, և կամ պատճառանօք ինչ իրքն յայտնեցան, ոչ կարէ նա այլ ևս սպասաւորութիւն առնել սեղանոյն, կամ պատարագ մատուցանել. այլ արտաքոյ եկեղեցւոյն ապաշխարեսցէ զյանցանս իւր ժիւ:

ամ. և ապա որ ինչ պարտ է շնորհել նմա ի ներքոյ
բեմին սպասաւորութիւն առնել՝ կալ ի պատուին միա-
բնկեալ մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Ժա. — Եթէ ձեռնադրեցաւ որ և յետոյ դարչեցաւ,
զի՞նչ արժան է առնել:

Եթէ ուղիղ էր մարդն և ապա յետոյ շնացաւ կամ
գողացաւ կամ վատթար գործեաց, այնպիսեացն ամե-
նեին բարձցի քահանայութիւնն և շնորհն և ձեն և
նշանն, զի անհնարին է նմա այլ քահանայանալ. այլ
արտաքոյ Եկեղեցւոյ ապաշխարեսցէ ԺԻ ամ, ապա եկե-
ղեցւոյ արժանանայ և հաղորդութեան Սուրբ Խորհրդո-
ղոյն. ընդ զինուորսն կացցէ յեկեղեցւոյն, զի անհնար է
նմա ի բեմ ելանել, կամ կարդալ, կամ սաղմոսել մինչև
յօր մահուան իւրոյ: Քանզի պղծեաց զսուրբ ձեռնա-
դրութիւնն և առ ոտն կոխեաց. մի՞ որ համարձակեսցի
նմա. զի չէ հնար նմա այլ քահանայանալ. իսկ եթէ
յանդգնեսցի եպիսկոպոսն վասն կաշառոյ կամ վասն բա-
րեխօսութեան և հրաման տացէ նմա քահանայութեան,
կրեսցէ նա վրէժ յաւուրն դատաստանի յաններելի տան-
ջանսն:

Ժբ. — Եմուսնացեալ քահանայ որպէս պատրաստեսցի
պատարագ մատուցանել:

Երիս աւուրս հրաժարեսցի ի կնոջն և ապա պատա-
րագ մատուցէ. զի եթէ զհաց Յառաջաւորութեանն չեա
քահանայն առանց քննութեան և սուրբ գտանելոյ ի
կանանց, որչափ ևս առաւել որ զերկնաւոր Պատարագն
մատուցանէ՝ պարտ է սուրբ լինել և պատրաստ՝ որպէս
Եստուծոյ իսկ կալ ի սպասու ահիւ և դողութեամբ,
զի պսակաց արժանի լիցի և անմահ կենացն:

Ժգ. — Ենձամբ քահանայ որպէս արասցէ:

Եթէ կուսան քահանայ դք լիցի, այնպիսին տքնող լիցի՝ յորում աւուր զպատարագն մատուցանել կամիցի, պատրաստեսցի զգիշերն ամենայն սուրբ խորհրդով, կատարեալ մօօք առանց կեղծաւորութեան. քանզի ընդ Աստուծոյ ի խորհուրդ մտանէ:

ԺԴ. — Եթէ արժան է քահանային երդնուլ:

Նմա չէ արժան կալ ի քահանայութեանն, զի զքանն Աստուծոյ անարգեաց:

ԺԵ. — Ո՞րպէս պարտ է քահանային լինել:

Արժան է աղքատասէր լինել, քաղցրաբան, խորհրդական. զմեղուցեալն ուղղել յապաշխարութիւն, պահօք և աղօթիւք զամենեւեան Արքայութեան արժանացուցանել. զի յերևելն Քրիստոսի առնուցու զանթառամ փառաց պսակն:

ԺԶ. — Որ հաւատացեալ է և մկրտեալ, և անկանիցի ի մեղս, զի՞նչ արժան է առնել:

Մի երբեք լիցի նոցա անկանել ընդ մեղօք, այլ աստուածահաճոյ վարել զկեանս իւրեանց. մի՛ շնալ, մի՛ գողանալ, մի՛ բամբասել և մի՛ երդնուլ, այլ որպէս Աստուծոյ իսկ ժողովուրդ՝ առանց աղտոյ լինել:

ԺԷ. — Որ շնայ, զի՞նչ պարտ է առնել:

Արտաքոյ կեկեցելոյ ապաշխարեսցէ Գ. ամ պահօք և աղօթիւք, տքնութեամբ, և լուծումն ի շարաթ և ի կիւրակէի և ի Տէրունական տօնս մինչև ի կատարիլ երից ամացն. և յամին չորրորդի հաղորդութեան արժանի լիցի . . . :

ԺԸ. — Որ ի շնալն զորդեծնութիւնն հեղուցու, զի մի՛ մարդկան յայտնեսցի, և զԱստուծոյ երկիւղն առ ոչ ինչ համարեսցի:

Այնպիսին ընդ սպանողի ապաշխարեսցէ բազում հա-
ռաչանօք:

ԺԼ. — Որ հեղու զինքն, զի՞նչ առնելի է:

Պիղծ է այնպիսին, ընդ շնացողս ապաշխարեսցէ. և
եթէ յամէ, կրկին ապաշխարեսցէ, և ձեռնադրութեան
արժանի մի լինի:

Ժ. — Որ ընդ արու պղծի, զի՞նչ արժան է առնել:

Չամենայն աւուրս կենաց իւրոց ապաշխարեսցէ ար-
տաքոյ Եկեղեցւոյն, և ի ժամանակ որոշման իւրոյ հաղոր-
դեսցի:

Ժա. — Եթէ ամուսնացեալք շնան, զի՞նչ արասցուք:

Տասներկու ամ արտաքոյ Եկեղեցւոյն ապաշխարեսցէ
արտասուօք. վեց ամ օրէնս մի՛ առցէ. և զտարւոյն երեք
մասն պահեսցէ, և մի մասն կերիցէ. և զշաբաթ և զկիւ-
րակէ և զՏէրունական տօնսն կերիցէ. և մացէ յեկեղեցի
և օրէնս առցէ:

ԺԵ. — Որ զԲրիտոս ուրանայ և զղջացեալ դառնայ,
զի՞նչ արասցուք:

Չամենայն աւուրս կենաց իւրոց ապաշխարեսցէ ար-
տասուօք, պահօք և աղօթիք և տրօք տնանկաց. ի
վախճանին հաղորդեսցի:

ԺԶ. — Որ կամօք մարդ սպանանէ, որո՞ւմ արժան է:

Տասն և հինգ ամ ընդ ունկնդիրս կացցէ, մի ամ ընդ
ձեռամբ, և յելս անձին իւրոյ հաղորդեսցի:

ԺԷ. — Որ մի մօր կաթամբ սնեալ են օտարք ի մի-
մեանց, արժան է ամուսնանալ:

Չէ արժան, զի ծնող և սնուցող ի մի համարի են:

ԺԸ. — Եթէ ազգականք ամուսնանան, զի՞նչ արաս-
ցուք:

Վակել արժան է ի միմեանց, և ծանր ապաշխարութիւն ի վերայ դնել. զի չէ ամուսնութիւն, և ընդ անիծիւք Արարչին է:

ԷԼ. — Որ զսահման ընկերին յափշտակէ, որպիսի ինչ:

Օ, որ դրեաց Մովսէս յօրէնսն, իջցէ անէծքն ի վերայ նորա և եղիցի նզովեալ ի կեանս և ի մահ:

ԷԷ. — Որպէս կատարեսցուք զԱստուածային տօնից զկարգս:

Նախ պահեսցեն շաբաթ մի ի պատիւ տօնին, և ապա կատարեսցին:

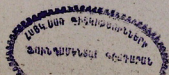
ԷԸ. — Օ, շորեքշաբաթ և զՈւրբաթ արժան է պահել:

Արժան է պահել և աղօթել, զի աւուրք չարչարանաց Փրկչին մերոյ են. տրտում կալ. յիշել զնորա կամաւոր խոնարհութիւն, գոհանալով զնմանէ, որ եկն և փրկեաց զմեզ իւրով կամաւոր չարչարանօքն մինչև ցինն ժամն:

ԷԹ. — Օ, սուրբ Վառասունսն արժան է պահել:

Օ, սուրբ քառասներորդսն պահեսցեն ամենայն քրիստոնեայք սրբութեամբ որոշ ի Շաբաթէ և ի Աւուրակէ. յորժամ Տեառն մերոյ չարչարանաց աւուրք զան, ժպըրհել մի՛ դք իշեսցցէ յայն աւուրս, այլ տրտում ըստ Տեառն մերոյ՝ տքնութեամբ անդադար աղօթեսցին, և ապա զկենարար պասէքն արասցեն, ցնծասցեն ընդ Տեառն մերոյ յառննն. աղօթիւք փառաւորեսցեն զնա՝ որ փրկեաց զմեզ յարութեամբն իւրով, և ետ մեզ երգակից լինել վերնոցն. զի նմա վայելէ փառք յաւիտեանս. ամէն:

«Իբրև կատարեաց զայս սուրբ Առաքեալն Թադդէոս, ասէ ցօղողվուրդն. շաբք և եղբարք որք Տեառն ետուք զանձինս, այս ձեզ յինէն օրէնք, և այլ՝ որ յետ ձեր լինելոց են: Արդ հաստատուն կացէք յամենայնի զոր

լուարուք յինէն. մի՛ անցանէք ըստ սահմանս ըստ այսմ,
զի ձեզ բարի լինիցի և երկայնակեացք լինիցիք. եղիցի
ձեզ յիշատակ բանս այս, և մի՛ մոռանայք յաղօթս ձեր.
և զայլ կարգաւորութիւնն ուսուցէ ձեզ Նդդէ, զամե-
նայն զոր լուաւ յինէն ըստ կարգին զոր կարգեցին եղբարք
և առաքելք Տեառն. պահեցիք խաղաղութեամբ ի
փորձանաց չարին. խաղաղութիւն ընդ ձեզ ։

“Չայս Օրինադրութիւն ևս Չաքարիա աշակերտ
առաքելոյն Թադդէոսի գրեցի, որպէս լուայ ի նմանէ, ա-
մենայն հաւատացելոց ի Վրիստոս ։”

ԳԼՈՒԽ Բ.

Առաջին ժողով է Սաղարշապատ վան ընդոռնելոյ զժողովն
և զվաննս՝ Նէլիոյ։

(Եւք Տեառն 325). — Եյն ինչ առաջին Նդհանրա-
կան ժողովն Նիկիոյ լինէր ի Բիւթանիա քաղաքի հրա-
մանաւ ինքնակալին Կոստանդիանոսի՝ ընդ դէմ Երիոսի
Եղէքսանդրացւոյ, որ ուսուցանէր “ոչ գոլ զՈրդի հա-
ւասար չօր, և ոչ ի բնութենէ և յէութենէ չօր, և ոչ
ճնեալ ի չօրէ յառաջ քան զյաւիտեանս, այլ օտար
զոմն և արարած և կրտսեր և յետ ժամանակի գոյա-
ցեալ ։” և զայր հասանէր հրովարտակ ինքնակալին առ
Տրդատ արքայ գնալ ի ժողովն հանդերձ Ս. Գրիգորիւ.
սոցա ոչ կամելով գնալ, առաքեն թղթով ի տեղի իւ-
րեանց զսուրբն Երիստակէս։

Ապա յորժամ դարձաւ Երիստակէս հանդերձ քսան
կանոնիք և դաւանութեամբ սրբոյ ժողովոյն, որ վասն
բարեկարգութեան եկեղեցւոյ ըստ որպիսութեան այնր

ժամանակի, սուրբն Գրիգոր ժողով արարեալ ի Վա-
ղարշապատ քաղաքի յԱթոռն Հայրապետական, ընկա-
լաւ զկանոնս և զդաւանութիւն ժողովոյն, զՀանգանակն
Հաւատոյ, կնքելով զայն բանիւս “ Իսկ մեք փառաւո-
րեսցուք որ յառաջ քան զյաւիտեանս, երկրպագանելով
սրբոյ Երրորդութեանն և միոյ Աստուածութեանն, Հօր
և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ , , :

Ապա ըստ վկայութեան Խորենացւոյն Բ. Գիրք, Գ.
“ Սուղ ինչ զլուսս յինքենէ ի կանոնս ժողովոյն յաւե-
լու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին , ,
Սուրբն Գրիգոր, զորս յառաջ բերեմք աստանօր :

Վերնազիր կանոնաց սրբոյն Գրիգորի երկրորդ լուսա-
ւորչին մերոյ եղեալ ի Պանոնազիրս մեր ըստ այսմ,
“ Պանոն սրբոյն Գրիգորի Պարթևի՝ յաւելումն Նիկիա-
կանին , , . մեք առաւել Հաւատարիմ Համարիմք և զՀի-
տեւեալ զերեսուն զլիսովք կանոնս նմա լինել, քան զկար-
ծիս Միքայէլի Չամչեան *), զորս և յառաջ բերեմք ի
Պանոնազրոց՝ ըստ այսմ :

(*) 2Հայեցեալ մեր ի կարծիս Հ. Միքայէլի Չամչեան յառաջ
բերեալս յԱ. Հատ. զԼ. Խ. որով զեղեալ կանոնս երեսուն զլիսովք
անուամբ սրբոյն Գրիգորի Պարթևի՝ ոչ Հայեցուցանէ ի Հանգա-
մանս ժամանակի սրբոյն, մեք Հաւատարիմ Համարելով զՎանո-
նազիրս մեր ի նախնեաց առ մեզ Հասեալս, և զվերնազիր կանո-
նացն, իողք զայնս աստանօր ըստ կարգի պատմութեան Ժողովոց
Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ. և ոչ իսկ կամիմք մտանել ի տարա-
պարտ քննութիւնս նորա վասն այսր կանոնաց ի նոյն Ա. Հատ.
եր. 647—649, մինչդեռ այս կանոնք սրբոյ Պարթևին դիցուք թէ
ըստ նորա ոչ Հային պիւքան ի Հանգամանս ժամանակի նորա, որով
կամի ասել թէ նորոգ պայծառանային Եկեղեցիք Հայաստանեայց
և վիճակ ժողովրդոց քրիստոնէութեամբ և աստուածապաշտութեամբ

տ. — Վահանայ որ ի մեղս զառաժեալ է, տասն ամ ապաշխարեսցէ ջերմեռանդն արտասուօք և արովք տընանկաց. և ապա հաղորդեսցի օրինաց:

բ. — Վահանայ որ կին տունու, հինգ ամ արտաքոյ, և երկու ամ ի ներքս ապաշխարեսցէ, և երկու ամ անհաղորդ կացցէ, ապա հաղորդեսցի:

գ. — Վահանայ որ զարծաթ իւր ի վարձու տայ, մերժեսցի յիկեղեցւոյն:

դ. — Որք երթան ի տունս հեթանոսաց և ուտեն և ըմպեն անխտիր, երեք ամ ապաշխարեսցեն, և ապա հաղորդեսցին:

ե. — Որ մինն երկեակ է և միւսն կուսան, երկու ամ արտաքոյ, և մի ամ ընդ օրինօք:

զ. — Եթէ դք թողու զերկրորդն և յառաջինն դարձցի ի թողեալն, եթէն ամ ընդ յանցանացն ապաշխարեսցէ, և երկու ընդ օրինօք:

է. — Որք դք կերիցէ գաղտ, և արգելցէ զուտելն, և տացէ աղքատաց զնոյն չափ:

ը. — Եթէ դք գաղտ պսակ զնէ, պսակադիրն լուծցի:

թ. — Եթէ դք առևանդ արասցէ, պսակն այն յաւեր եղիցի, և պսակեալն ում կամի՝ լիցի:

ժ. — Որ ի ձիսն յերասանին, յադելապէս, երեք ամ արտաքոյ, և մի ամ ընդ օրինօք:

ժա. — Իգացելոցն երեք ամ արտաքոյ, և երկու ամ ընդ օրինօք:

Ի բարեկարգութիւնս. բայց աւանիկ համաձայն գան պնդքիկ նիկիւկանըն ասացեալ առաջնոց կանոնացն զրեթէ ըստ իւրաքանչիւր զխոց. զորս բաղդատել՝ թողումք քննաբանից:

ԺԲ. — Խօսվեցն հինգ ամ արտաքոյ, և մի ամ ընդ օրինօք մեծաւ ողորմութեամբ հաղորդի:

ԺԳ. — Որ կուսութիւն Աստուծոյ խոստացաւ և ապա պոռնկեցաւ, եօթն ամ ապաշխարեսցէ:

ԺԴ. — Մանուկ որ առանց կնքոյ մեռանի, եթէ ի ծնողացն ծուլութենէ իցէ, եօթն ամ արտաքոյ ապաշխարեսցին, և մի ամ ընդ օրինօք. նոյնպէս և հոգաբարձուացըն և քահանային, որ ծուլացաւ:

ԺԵ. — Որ զգերեզմանս առանձուկ, երեք ամ արտաքոյ ապաշխարեսցին, և մի ամ ընդ օրինօք:

ԺԶ. — Որ զղիսն կողոպտեն, տասնէհինգ ամ արտաքոյ ապաշխարեսցին, և մի ամ ընդ օրինօք:

ԺԷ. — Որ կոծ դնեն և զհերսն խղեն, և զձակատս հարկանեն, նզովեալ լիցին ի կեանս և ի մահ:

ԺԸ. — Չէ պարտուր նշխարք մարտիրոսաց դնին, պատարագ մատուցանել ի վերայ:

ԺԹ. — Չէ պարտ քրիստոնէից նկատել զխառնակութիւն անասնոց, և առաւել ևս կանանց պատուիրեն օրէնք, և որ գտցի՝ նզովեալ եղիցի:

Ի. — Ոչ հրամայեն կանոնք Անապատականաց մկրտութիւն առնել, կամ օրէնս տալ ժողովրդոց, կամ պսակ դնել, զի այս Առաջնորդաց է:

ԻԱ. — Եթէ դե ելոյծ զհրամանս մեռելոցն և արհամարհեաց՝ նզովեալ եղիցի:

ԻԲ. — Եթէ դե ի քահանայից զծածուկ խոստովանութիւն ուրուք յայանեսցէ, անկցի յաստիճանէն, և ի կարգէ պաշտօնէից մերժեսցի, և մեղք չխոստովանողացն եկեսցէ ի վերայ նորա:

ԻԳ. — Որ վասն պոռնկութեան արձակէ զկին իւր՝ արձակեալ լիցի. բայց մի ամ սրբեսցի:

Էդ. — Այր որ զկին իւր թողու ի պատճառս Աստուած-
պաշտութեան՝ նզովեալ եղիցի։

Էե. — Եթէ դք արեցաւ ի քահանայից, կամ ի սարկա-
ւազաց կամ ի դպրաց, մի՛ իշխեսցէ ի պատարագն կամ
ի պաշտօնն մերձենալ, մինչև բազում արտասուօք և
գթով տնանկաց ապաշխարեսցէ. զի արեցողքն ընդ
սպանոցս են։

Էլ. — Եթէ դք ի քահանայից կամ յաշխարհականաց
առջէ կաշառս, եկեսցեն անէծքն Սիմոնի կախարդի ի վե-
րայ նորա, և կցորդ եղիցի Յուդայի մասնչի կաշառոյն, և
Գէեզի բորոտի. այրեսցին ոգիք կաշառառուացն։

Էե. — Ձեռնածուացն մի ամ արտաքոյ օրինացն, և մի
ընդ օրինօք ապաշխարեսցեն, արտասուօք և ողորմու-
թեամբ քաւեսցեն։

Էլ. — Պարտ է քրիստոնէից պատուել զՍիւրակէն և
հանգչիլ ի նմա. ապա եթէ դք պահեսցէ հրէաբար, նզո-
վեալ եղիցի։

Էե. — Քահանայ որ վայրաբար նզովէ՝ նզովեալ լիցի։

Լ. — Կոյս որ նուիրեսցէ զինքն Տեառն Աստուծոյ, նոյն-
պէս և մօնողոն՝ մի՛ իշխեսցէ ամուսնանալ. ապա եթէ
գտցին անկեալք, մերժեսցին ի հաղորդութենէն. և Ե-
պիսկոպոսն տեսցէ զվարսն, և որպէս կամի՝ մարդասիրես-
ցէ։

Այս կանոնք սրբոյն Գրիգորի Պարթեւի ունի վերջա-
բանութիւն այսպիսի ի Կանոնագիրս մեր, յորմէ առաք
զվերոյ գրեալ կանոնսն։

Ուս արդ զայս ամենայն գրեցաք առ ի փորձելոյ զիւ-
րաքանչիւր չափ ապաշխարութեան. զի մի՛ զոք կորուսցուք
յայնպիսեաց անտի, այլ զարհուրեալք ի ծանր դատաս-
տանէն, և յահազին և ի մեծ հատուցման աւուրն Տեառն

մերոյ ընկալցուք զայնպիսին և օգտեսցուք զնոսա հան-
դերձ աղօթիւք և պատարագօք, և յափշտակեսցուք զնո-
սա յորոգայթից սատանայի, որպէս զի և զանձինս մեր
կարասցուք զերծուցանել յահագին տանջանացն Վրիս-
տոսիւ Յիսուսիւ Տերամբ մերով. փառք յաւիտեանս.
ամէն, , , :

Օհհեա վերոյեղեալ կանոնացն դնին դարձեալ ի նմին
Վանոնադրի և հետագայ կանոնքդ մետասան զլիւովք՝ ան-
ուամբ Սրբոյն Պարթևի Պարթևի՝ այսպիսի վերնագրով :

« ԿԱՆՈՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՊԱՐԹԵՆԻԻ ».

Պարթևաւ հարցո՞ւմ և պատասխանի՞ւ նոցա :

ա. — Վահանայ որ ընդ կնոջ ի քուն է, ի վաղիւն պա-
տարագ մի՛ իշխեսցէ մատուցանել : Եւ աշխարհական որ
ընդ կնոջ ի քուն է, ի վաղիւն օրինաց մի՛ լիցի հաղորդ :

Բ. Հարց. — Ո՞վ է հայր մահու :

Պատասխանի. — Նախանձ :

— Ուստի՞ յայտ է :

Յայսմանէ. — Նախանձու բանսարկուին եմուտ մահ յաշ-
խարհ :

Գ. Հարց. — Եւ ո՞վ մայր մեղաց :

Պատասխանի. — Եգահութիւն, որպէս ասեն՝ Երմատ
ամենայն չարեաց արծաթսիրութիւնն է :

Դ. Հ. — Ո՞վ է որ տանի ի կեանսն յաւիտենից :

Պատասխանի. — Հեղութիւն . . .

Ե. Հ. — Եւ ո՞վ առիթ դժոխոցն :

Պատասխանի. — Լըրութիւն . . .

Զ. Հ. — Եթէ կարիցե՞ն կախարդք զընութիւն արարա-
ծոց փոխել :

Պատասխանի. — Եթէ հաստատել կարեն, ապա և փոխել կարեն . . .

Է. ձ. — Կայեն առանց Եստուծոյ սպան ՂԵՐԷԼ, և սպանողն Կայենի՝ առանց Եստուծոյ սպան զնա ևլն . . .

Պատ. — Օհ թէ լինի մարդ առանց Եստուծոյ և մեռանի, ոչ պոռնկորդին Եստուծոյ հրամանաւն լինի, և ոչ մեղաւորն Եստուծոյ հրամանաւն մեռուցանէ զարդարն, այլ ստտանայ է պատճառ չարեաց . . .

Ը. ձ. — Եթէ կարիցե՞ն կախարդք որդիս տալ ամուսնաց...

Պատ. — Եմբութեան բազում պատճառք են. այն զոր Եստուած արգելեալ է, չէ՛ որ որ նմա ձեռնհաս կարէ լինել, ոչ կախարդք և ոչ բժիշկ . . .

Թ. ձ. — Դիւահարութեան պատճառ ի՞նչ է մարդկան :

Պատ. — Վասն հպարտութեան մարդկան լինի . . .

Ժ. ձ. — Ծնունդք ե՞ն դիւաց, և մահ ա՞նն և պակասե՞ն :

Պատ. — . . .

Յ. ձ. — Բաջք աներեւոյթ արարածք են Եստուծոյ, զպատերազմունս նոքա հարկանեն, զորս էրէոց նոքա հարկանեն . . .

Պատ. — Եյսպիսի յիմարութեամբ լցեալ է երկիր . . .

Բայց յերկուց աստի կանոնացս եղեւոյ ի Վանոնազիրս մեր, որպէս ասացաք, անուամբ Սրբոյն Գրիգորի երկրորդ լուսաւորչին մերոյ գտաք դարձեալ ի նմին և զերկուս ճառօրէն կանոնս նորին Գրիգորի, առաջինն՝ վասն կարգի ուխտի և որոշումն վանաց, և երկրորդն՝ յաղագս նուիրանաց քահանայից և վանօրէից՝ կոչեցեալն Եգապ, թարգմանեալ յաւուրս սրբոյն և մեծին Սահակայ՝ ընդ ձեռն Եղնակայ, որպէս է տեսանել ի վերնագրին, յորոց

երևի առեալ սրբոյն Սահակայ, և ընդարձակեալ զկանոնս արարեալս նորա յամին 426, ի Չորրորդ Ժողովն Վազարշապատայ: Եյսոքիկ կանոնք զնոյն համարիմք մեք եղեալս ի սրբոյ Գրիգորէ Պարթևէ՝ զորմէ Եզաթանգեղոս և Խորենացին զրեն, սուղ ինչ զլուխս յինքենէ ի կանոնս Ժողովոյն յաւելու սուրբն Գրիգոր՝ վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վեճակին, զոր երևի չունել ի ձեռին և հայր Միքայէլ Չամչեան յիւրում ժամանակի, ապա թէ ոչ՝ ոչ յընդունայն անկանէր ի տարապարտ քննութիւնս՝ որպէս ասացաք ի ծանօթութեանն՝ յաղագս կանոնաց սրբոյն Գրիգորի Պարթևի:

“Սահմանադրութիւնն իարգաց՝ ընկալեալ է նահապալէն Տեառնէ Գրեգորէ՝ Լաբգմանեցաւ ընդ յիւն Լազնայ՝ հրահանաւ Լաբանելոյն Սահակայ Լազնախոյոսապետին Հայոց, և նորէն Եւրոպայաց, իւր ուրախ ասհմանեցաւ իարգ ուրախ և ուրախ խանայ , , :

“Բանգը ոմանք կարծեցին տգիտութեամբ այլ զոմն Լակեղեցի ասել Սոջարան, և այլ զոմն՝ Վանս, և տխմար բանիւք իւրեանց կամեցան կռիւս, հերձուածս մուծանել ի միաբանութիւն հաւատոյ, և մոռացան զբանն պատուիրանին որ ասէ. Մի է Տէր. մի հաւատ, մի մկրտութիւն. զի որ այլ և այլ կամի ասել, զհաւատոյ ցուցանէ զբաժանումն. քանզի Լակեղեցի ոչ ծանուցանէ զայդ պատուիրանն Եստուծոյ, որ ի քարանց և ի փայտից շինեալ է, այլ զհաւատովն շինեալ զազգս մարդկան ի վերայ վեմին հաստատութեան. ապա ուրեմն ճշմարիտ հաւատն է Լակեղեցի. որ գումարէ և շինէ զմեզ ի մի միաբանութիւն զիտութեան Որդւոյն Եստուծոյ. քանզի նոյն ինքն իննարարն ուսուցանէ ասելով ցՊետրոս. Դսւ ես վէմ. և ի

վերայ այդը վիմի շինեցից ղևկեղեցի իմ. և դրունք դժու-
խոց զնա մի՛ յաղթահարեսցեն,, :

Երդ զե^օնչ իմանայցեմք ասելն զՊետրոս Վէմ. միթէ
որպէս զմի ոք ի քարանձց. քան լեցի. այլ մարդ բանաւոր
և զլուխ առաքելական դասուն. և զի անդրդուելի հաւա-
տով խոստովանեաց զՔրիստոս՝ Որդի Աստուծոյ, երա-
նութիւն ընկալաւ և Վէմ անուանեցաւ. ապա ուրեմն
և շինեալքն ի վերայ նորա ոչ են քարինք անշունչք, այլ
մարդիկ նորին հաւատոց հաղորդակիցք. քանզի ոչ դան-
դաղին զիրք սովին անուամբ ձայնել զՏէր մեր և Փրկիչ
երբէք ըստ պիտոյիցն. յիշատակէ ահա և երանելին Պաւ-
ղոս զանուն Եկեղեցւոյ ասելով. Օ, որ եղն Աստուած
յեկեղեցւոջն՝ այս են, նախ զառաքեալս, երկրորդ զմար-
գարէս, երրորդ զվարդապետս, և որ ինչ ի կարդին է:
Տեսանեմ զյարմարումն և զպանծալի բարձրութիւն Եկե-
ղեցւոյ, զսուրբ և զամբիծ հաւատոյ ասեմ, որոյ առա-
քեալք և մարգարէք և վարդապետք են նաւաւարք, ունե-
լով նաւապետ՝ զմարմնացեալ և զմարդացեալ բանն Աս-
տուած և զհաւատն. զնա իսկապէս խոստովանիմք ասել
Մայր Եկեղեցւոյ ի Քրիստոս հաւատացելոց. քանզի զօ-
րէն նաւի զամենեսին յինքն ամփոփելով ցամաքաթե յա-
մենայն աշխարհական ծփանաց, կարող լինի ապրեցուցա-
նել, բայց միայն աներկեան պահեսցուք զհաւատս, որով
շինեցաքս, բանաւոր և մտաւոր Եկեղեցւոյ՝ ի վերայ հի-
ման առաքելոց և մարգարէից: Եյսմ Եկեղեցւոյ ուսու-
ցանէ Տիմոթեայ՝ խնամ ունել երանելի Առաքեալն, սիւն
և հաստատութիւն և ճշմարտութիւն անուանելով.
յայտնի է, ասէ, ի նմա խորհուրդ Աստուածաշարժու-
թեան, այլ միայն բանաւոր եկեղեցիս. վասն այսորիկ և
Սաղմոսն բարձրագոյնս գոչէ իսկ, թէ Օրհնութիւն նորա

յն կեղեցիս սրբոց է: Ահա և Սամուէլ մարգարէ՝ որ Հա-
ւատարիմ կոչեցաւ, զսոյն ուսուցանէր ի պատուիրեն իւ-
րում առ Սաւուղայ. իբրեւ գնայցես յինէն, ասէ, հան-
դիպեցիս Նկեղեցւոյն մարգարէից՝ մարգարէացելոցն, և
դարձեալ եթէ Նկեղեցացո՞ղ ժողովուրդն ի Գանայ մին-
չեւ ցՆերսարբէէ, իբրեւ զայր մի, և Նկեղեցի մարգարէա-
ցելոց մարգարէից, և Սամուէլ կայր ի վերայ նոցա:

Նւ օրհնեաց Սողոմոն զեկեղեցին Խարայէլի: Նւ լու-
եղեւ բանս այս յականջս եկեղեցւոյն: Նւ եկեղեցիքն հաս-
տատէին ի հաւատոս: Նւ լուաւ զպատգամս զայս ի միջոյ
հրոյն յաւուրն Նկեղեցւոյ: Վանգի Նկեղեցի արար զը-
լուի ամենայն մարգարէիցն Մովսէս զցեղն Խարայէլի հը-
րամանաւն Աստուծոյ: Նկեղեցացո, ասէ, զժողովուրդն
ի դուռն խորանին վկայութեան. տեսանն՝, զի ոչ եթէ
զխորանն կոչէ Նկեղեցի, յորում կայր արկղն կտակարա-
նաց, և միւս խորանն, որ կոչէր Սրբութիւն սրբութեանց,
այլ զհաւատացեալ ժողովուրդն աւետարանէ, վասն այ-
սորիկ ևս առաւել բարձրագոյնս և առաքեալն Պօղոս նո-
րագոյնս իմն և յաւէտ հրաշալիս, . . . քանզի ցուցանէ
եկեղեցիս անդրանկաց գրեւոց ոչ յերկրի՝ այլ յերկինս,
որոց անուանքն գրեալ են ի դպրութիւն կենաց. վասն
որոյ Փրկիչն Տէր ասաց խնդալ զառաքեալսն. թէ Խնդա-
ցէք, զի անուանք ձեր գրեալ են ի դպրութիւն կենաց:

Տեսնի զճշմարիտ հիմն Նկեղեցւոյ, զի ընդ ամենայն
տիեզերս հաւատացեալք ի Վրիստոս՝ Առաքելական յոր-
ջորջին եկեղեցի, վասն Տէրունական հրամանին որ առ
նոսա, թէ՛ Գնացէ՛ք ընդ ամենայն երկիր. աշակերտեցէ՛ք
զամենայն հետնոսս. մկրտեցէ՛ք զնոսա յանուն Հօր և
Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. ուսուցէ՛ք նոցա պահել զամե-
նայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ:

Երդ թէպէտ և փոքր ի շատէ ասացաք յօրինակաց՝ որ բազմապատիկ կան ի գիրս սուրբս, վասն Եկեղեցւոյ սրբոյ բաւական եղիցի, քանզի յայտնի եղև անքակ միութիւն, և ոչ երկպառակել, որպէս ոմանք կամեցան պատառուցն առնել և կռիւս աղաղակի տխմարութեամբ իւրեանց. զի ի Ծմարիտ հօտէն Վրիստոսի, որ է Եկեղեցի Աստուծոյ, նա միայն է պատառեալ և անջատեալ, որ ի հերձուածս կործանի, և մեղաց լիցի պաշտօնեայ. զի մեղքն բաժանեն և օտարացուցանեն. բայց զայս ասելով մեր, զանբաժանելի միաւորութիւն եկեղեցւոյ յայտ աբարաք, և թէ զինչ է Եկեղեցի: Այլ ոչ եթէ արհամարհել ուսուցանեմք զշինուածովք պատուեալ տեղիսն, որ անուանի Ժողովոգրանոց. քանզի և ի նոսա ժողովին քահանայք և մանկունք ուխտի պաշտօնեայք կատարել զաղօթս և զինդրուածս. վասն որոյ Եղօթարանք կոչին և սրբարանք. զի հաստատեալ կայ ի նոսա տէրունական սեղանն, յորոյ վերայ զհացն և զգինին պատարագեմք յօրինակ կենդանարար մարմնոյ և արեանն Վրիստոսի, որ միշտ անծախսապէս բաշխի մեզ ի քաւութիւն մեղաց, և ի նոսա կայ ուղղեալ աւազանն մկրտութեան, որով լուսաւորեալք վերստին ծնանիմք Հոգւովն սրբով, և դրոշմիմք ի յոյսն կենաց յաւիտենականաց, և հանապազանդը գումարելով լսեմք զսաղմոսերգութիւնս և զպատգամս պատուիրանացն Աստուծոյ. և վասն զի միշտ անդր ժողովիմք, և ապաւէն ապաստանի է մեզ զամենայն ասացեալսդ ի նմա կատարել, սովորութիւն եղև Եկեղեցի անուանել յարանունաբար, այլ ոչ բնաւորաբար. և քանզի բազում այսպէս կան վկայարանք ուրուք յանուն, և սակայն ճանաչեմք թէ հոմանուն նոցա են շինեալքն, այլ ոչ թէ ինքեանք իսկ, յորոց անուն շինեցանն, և մի

պատիւ է ամենեցուն, վասն զի մի խորհուրդ կատարի. քանզի սեղանն ամենայն ուրեք Տէրունական ասի և պատարագն. բայց միայն տօնիւքն զանազանին. զի յիւրաքանչիւր տեղուջ սովորութիւն է կատարել զկարգ տօնիցն :

Երգ արժանաւոր է և զառաջին ճառ բանին յիշատակել, թէ որպէս և կամ յի՞նչ պատճառ շինեցան վանք. քանզի յայսմ ո՛չ եթէ Հայոց միայն ազգ կալու փոյթ յանձին, այլ և Յոյնք, և Հռոմք, և Եսորիք, և այլ ամենայն ազգք ի Վերիստոս հաւատացիւրց :

Օր և երկցս երանեալ քաջ նահատակն Վերիստոսի Գրիգորիոս *) կատարեաց շնորհեալ նմա ի Հոգւոյն սրբոյ զօգուտ մատակարարութեանն. քանզի բազում օգտից է առիթ և սիւն և ճշմարտութիւնն ուխտի մանկանց. զի փայփայէ և թեւակոխի ի հրահանգս հոգեւորս, և զոր ամենեցուն քահանայից և ժողովրդականաց պարտ է յարդել և մեծարել զվարդապետս և միանգամայն իսկ զամենայն պաշտօնեայս ուխտի առանց տարակուսանաց, (որք**) անդր մտանեն յընդունելութիւն կամաւորական. վասն այնորիկ և դիպողագոյն եղաւ անուանքն, զի անտրրտում, որոց պիտոյ իցեն՝ տացեն. և ո՛չ միայն առօտարս է նոցա յաճախել, այլ և, առաւել գեղջն, յորում շինեցաւ, զի օրէն է նոցա սփոփել զհիւանդս և մխիթարել զսգաւորս. և զի՝ որ ամուսնութեանն են պարապեալ քահանայք՝ բազում անգամ պատաղին ի մը-

(*) Աստի երևի, թէ զայս սահմանադրութիւն սրբոյն Գրիգորի ընդարձակեալ է սուրբն Սահակ, այլ զվերնագիրն թողեալ անուամբ նորա :

(**) Փակագծով եղեալ բառքն պակասին ի բնագրին :

շահութիւն, և կանանց իւրեանց հնարեն լինել հաճոյ,
որպէս Առաքելական իսկ Ծշմարտէ բանն : Իսկ ի վան-
եալն բնակեալք՝ կուսութեամբ են պարկեշտացեալք,
միշտ մարտնչելով ընդ հուր ակտին, զոր բնութիւնն վառ-
եալ բորբոքէ, և անյապաղ զպաշտամանն կատարեն
կարգս, զեաղադութիւն խնդրելով աշխարհի, և զգեղջն
շինութիւն, և առողջութիւն ի տուռնջեան և ի զիշերի
բազում արթնութեամբ. վասն այնորիկ ազատ յամենայն
հարկապահանջ իշխանաց՝ սահման ընկալու և անդս, և
զերիցագոյն պատիւ ժառանգեաց յուխտի սրբում եկե-
ղեցւոյ :

Արդ ամաչեսցեն որք յանդգնեցան տխմարութեամբ և
անզգամութեամբ իւրեանց այլ զոմն եկեղեցի ասել, և
այլ զոմն վանս. քանզի յայանի եղև ի (մի) միաւորու-
թիւն անդամոց եկեղեցւոյ ի Վրիստոս հաւատացիլոց,
զի անդամք եմք միմեանց ի շինութիւն հաւատոյն սի-
րով. նոյնպէս և ժողովրդանոցք և մատրունք, զոր սո-
վորութիւն եղև ի վաղնջուց կոչել եկեղեցի. թէպէտ և
բազումք են ըստ գիւղի՝ գիւղի՝ և քաղաքաց քաղաքաց,
սակայն ոչ են բազումքն ի բազումս բաժանեալք, այլ
ըստ աստիճանի իշխանութեան. և այսպէս յարմարեալ
անյապաղ և բազում փութով պարտ է ի նմին մշտնջե-
նաւորել : Վանդի ոչ եթէ ի մարդկային կարծեաց է ճա-
ռեցեալ սահմանադրութիւնս, այլ յԱստուածաշունչ
զրոց երկրորդեցաւ ի մէջ բացորոշաբար, և որ հակա-
ռակ կայ, ոչ մարդկան՝ այլ Աստուծոյ հրամանին կայ
հակառակ. և որք կամինն կալ հակառակ, անձանց դա-
տաստանս ընդունին :

Արդ պարտ և պատշաճ է մեզ զհատուցմունս շնորհիցն
սահմանադրելով (ակնարկէ ի հասս քահանայից, որ ի

սրբոյն Պօլիգորէ կարգեալ Ագապն (ոչի), հաստատել
յայտարարութեամբ, թէ ռիպէս պարտ է հատուցանել
ի վանս, և կամ ամուսնացելոց քահանայից ։

ԳԼ. Բ.

« ԿԱՆՈՆՔ Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ ՊԱՐԹԵՆԻՒ » :

« Ագաբ, որ մասնական է պատարագ, կէս կաշւոյն եր-
թիցէ ի վանս և երկու մասունք ճրագունին, իսկ ի քահա-
նայիցն՝ բովանդակն. և ոչխարի մորթն և դմակն անդա-
մովն, և ճրագուն և խախացոցն : Աւ պանդուխտք որք ի
տունս քահանայիցն են՝ և նոցին եղբարց նոյնպէս տա-
ցեն, և զամենայն պատարագս հասարակաց կերիցեն պաշ-
տօնեայք և աղքատք բազում մեծարանօք և եղբարք հա-
ւատացեալք. և զհաց տօնի նորեացն առ հասարակ կե-
րիցեն ամենայն պաշտօնեայքն. նոյնպէս և զհաց ապաշ-
խարողացն, զոր յաւուրս Վառասնորդացն առնեն հան-
գիստ ի շաբաթու և ի կիւրակէի : Բայց պատարագք որ ի
վանս կատարին երախայրիքն, եթէ անապատ իցէ գեղջն՝
անդր տայցեն. ապա թէ ոչ՝ ամուսնացելոց քահանայիցն
տացեն. քանզի ոչ է օրէն ումեք զհաս տեսան ի յարկս
իւրում թողուլ :

Իսկ ամուսնացելոց քահանայիցն եղիցին տօնք շաբաթն
զատկի և զատիկն սուրբ և երկրորդ զատիկն. և յերրորդ
զատիկն և ի վեր՝ կիւրակէ, այն ամենայն յիսններեկին և
տօն սրբոյ Պենդակոստէին, յորում Հոգին սուրբ Առաքե-
լոցն շնորհեաց լեզուս, և տօն սրբոյ Աստուածածնին և
միշտ կուսին, և Վարդավառն, բայց ի մատաղինեացն, որ
է կատարումն քառասնորդաց առաքելական տօնի, հաւա-
տացելոց զատկի և պտուղ յամենայն արմատաց քոռ քոռ.

և պատարագք որ մասնական են, կէս կաշւոյն և ճրագութիւն զերկուս մասունսն ի վանսն թողլով, լուցմանն և պաշտամանն, զմինն տարցեն զլուցման մասն. և որ ոչնար է, դմակն անդամովն, և ճրագուն և խախացոցն և մորթն, և զդեստտան տիկնաց միայն վախճանելոց: Աւ տօն Բարեկենդանին և Ողորմեանն մեծ, որ Թարգմանի բարերանեալ օր, և թէ այլ տօն որ կատարիցէ յանուն առաքելոց և մարգարէից, հասարակ եղիցի. զի այնպէս աներկեան և առանց հակառակութեան պաշտօնէիցն կացցեն դասք, զիսելով՝ որում շնորհի արժանաւորք եղեն. զի պարկեշտութեամբ և ուսումնասիրութեամբ վարժեսցին, և մի՛ եղիցին բանակութիւք, այլ սիրունք և արթունք և զուարթունք յամենայնի, զի բաւական լիցին խրատել զստահակս և զծուլացեալսն ի կարգս հաւատոց. քանզի այդ է գործ Վարդապետի և հօգևոր հովուի, :

“Այս Սահմանադրութիւն կարգաց զրեցաւ հրամանաւ երանելոյն Խսահակայ մեծ Հայրապետի Հայաստան աշխարհի, ընկալեալ ի քաջ նահատակէն ի Տեառնէ Գրիգորէ, Թարգմանեցաւ միայն ի Յունէ ի Հայ: Երդ եթէ որ անհնազանդեալ կանոնիս նորաձեւել յանդգնեսցի զկարգեալ Սահմանադրութիւնս, մի՛ ընկալցի մասն և վիճակ ժառանգութեան յարքայութեանն Վերիստոսի Աստուծոյ. և որ որ միաբանեալ կատարեսցէ, ընկալցի զօրհնութիւն ի Տեառնէ Աստուծոյ, հաղորդելով պարգեացն և անվախճան հանգստեանն և երջանկին Գրիգորի և Հօր մերոյ Խսահակայ և նոցին հետեւեցելոցն ճշմարիտ ուղղափառութեան. որք ի մեծն և յերկելումն աւուրն են պսակելոց յամենաբաւական Աջոյ, անթարգմանելի պայծառութեամբ մշտնջենաւորեալք ի յաւիտեան և յաւիտեանս յաւիտենից, : :

Առաջին ժողով յԱշտիշատ (Թոփրագուլայ) վան Բարեկարգեց զեւր զեկեղեցականն և զաշխարհականն :

(Ամբ Տեառն 365)։ Սրբոյ և մեծին Ներսիսի ձեռնադրեալ ի Վեսարիա Վաճանայապետ Հայոց ըստ խընդրանաց Արշակայ արքայի և նախարարացն, եկեալ ի Հայաստան՝ ընկալեալ եղև իբրև հրեշտակ Աստուծոյ. և ըստ հորցն իւրոց օրինակի պայծառացուցեալ զաշխարհս մեր ամենայն բարեգլայեղուչ կարգօք և ուղղութեամբ առ ի նոցանէ մնացելովքն, նորոգեաց յամենայնի և զուղեղ սահմանադրութիւնս նոցին. որոյ և ջանացեալ բառնալ ի միջոյ զպէս պէս անկարգութիւնս, որք յայնմ ժամանակի մտեալ էին յաշխարհս մեր, խորհրդով Արքային առնէ ժողով Նպիսկոպոսաց և աւագ իշխանաց յԱշտիշատ քաղաքի :

Ապա հրամանաւ Թագաւորին արգել ժողովումն նզովիւք զիւրաքանչիւր անկարգութիւնս և ըստ այնց սահմանեաց :

Նախ՝ արգել որդւոց նախարարաց առնուլ ի կնութիւն զմերձաւոր ազգականս, որոց սովորութիւն էր յայնժամ վասն պահելոյ զսեպհական ազատութիւն ցեղի իւրեանց :

Ներկրորդ՝ երարձ զկոծ զոր առնէին սաստիկ ի վերայ մեռելոց պէս պէս ոճիրս և անկարգ գործս ըստ հեթանոսաց :

Ներրորդ՝ յաղաքս ուրկաց և բորոտից հրամայեաց շինել բնակութիւն ըստ իւրաքանչիւր գաւառաց ի բարեխառն վայրի. որոց ախաիցն փոխադրական գողով, հալածէին ի քաղաքաց և գիւղից, և բնակելով յանմարդաբնակ տեղիս, սովամահ կորնչէին. նոյնպէս և վասն հի-

ւանդաց հիւանդանոցս. և վասն կաղաց և կուրաց՝ անկե-
լանոցս և զայլս այսպիսիս. և յաղագս ամենեցուն սոցա
կարգեաց հասս և տուրս ի գիւղից և ի քաղաքաց, կար-
գելով ի վերայ նոցա խնամատարս և սպասաւորս, յանձ-
նելով զամենեցուն զհոգսն ի Սարկաւազ իւր ի խադ :

Զորորդ՝ յաղագս որբ և այլի աղքատաց հրամայեաց
շինել որբանոցս և այրիանոցս, և կարգեաց նոցա առան-
ձին հասս, զի անխնամ մնալով նոցին՝ ոմանք ի գողու-
թիւն, և այլք յայլ և այլ անկարգութիւնս մտաբե-
րէին :

Էինգերորդ՝ յաղագս հիւրոց և օտարաց հրամայեաց
շինել հիւրանոցս յիւրաքանչիւր քաղաքի և ի գիւղ. և
կարգեաց ռոճիկս ի գիւղից և ի քաղաքաց. զի ոչ գտանե-
լով նոցին հիւրոցն և օտարաց ասպնջականութիւն յու-
մեքէ, մնային բացօթեայք և գործէին չարիս :

Վեցերորդ՝ հրամայեաց շինել զերիս դասս բնակու-
թեան յաղագս կրօնաւորաց, որք ի նմին ժամանակի առ
սրբովն՝ Ներսիսիւ զատարկաշրջիկ լինէին, և ոմանք նըս-
տէին ի տունս աշխարհականաց ի քաղաքի, և այլք բա-
զումք հանապազ բնակէին ի գիւղս իբրեւ ի վանս. որոց ա-
ղագաւ կառոյց եղբայրանոցս յանապատ տեղիս. իսկ վասն
առանձին ճգնողաց՝ միայնանոցս, և առանձնակեցաց՝
խրճիթս բազումս, կարգեալ յամենեսին ի սոսա կանո-
նրս :

Օայս ամենայն կանոնադրեալ սրբոյն Ներսիսի Ժողո-
վով և հրովարտակաւ Արքային՝ կարգեաց ի վերայ կրօ-
նաստանաց տեսուչ և հայր՝ զԵղիստա աշակերտ սրբոյն
Դանիէլի Ծերոյն՝ և զՆիփրեմ և զՆպիփան և զԳիւնդ
Սղկունի. և ըստ նոցին ընտրութեանց եղ Առաջնորդ յա-
մենայն վանօրայս :

Տօրոց ամենայնէ լիօրէն գրէ Խորենացին Մովսէս ի քսաներորդ զլուս երկրորդ գրոց պատմագրութեան իւրոյ. զորոյ զբանսն ոչ կարեօր համարիմք որպէս և զայլոց պատմագրաց ազգիս յետ նորա՝ յառաջ բերել յիւրաքանչիւրոցն Հայրապետաց ի գործս Ժողովոցն արարելոց ի նոցանէ, զի մի՛ ստուարացի աշխատութիւն՝ մեր այս՝ Պատմութիւն Ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, բայց եթէ ուրեք ուրեք առ հարկի ստիպիցիմք դնել զայնս, յորոց վերայ իցէ հիմնեալ զլուս բանից մերոց :

ԳԼ. Դ.

Երկրորդ Ժողով է Վաղարշապատ լաոն անխառնիւն և Խորենացի Բերդ՝ յԱմբոյն Կեսարիոյ :

(Ըմբ Տեառն 366) : Տեսեալ Արշակայ և նախարարացն և համօրէն Աւագանւոյն զբարեկարգութիւնսն Ներսիսի մեծի յեկեղեցիս Հայաստանեայց, և խնդացեալ ընդ այն, կամեցեալ ըստ օրինակի Աթոռոյն Երուսաղեմի և այլոց տեղեաց՝ պատուել և զԱթոռ սրբոյն Պօղոսի Պատրիարքական կոչմամբ, Ժողով մեծ գումարեցին Եպիսկոպոսաց աշխարհին Հայոց ի Վաղարշապատ, և կարգեցին զսուրբն Ներսէս Կաթողիկոս՝ և Պատրիարք յԱթոռ սրբոյն Պօղոսի. յորմէ հետէ և Հայրապետք Հայոց ոչ ևս յաւելին առնուլ ձեռնադրութիւն Կաթողիկոսութեան ի Կեսարիոյ, այլ յԵպիսկոպոսաց Ազգիս մերոյ, ըստ վկայութեան Յովհաննու Կաթողիկոսի պատմաբանի ի տասներորդ դարու, զորմէ ոչ ինչ յիշատակութիւն առնէ Խորենացին, որ զառ ի Ներսիսէ զբարեկարգութեանցն լիօրէն գրէ : Այլ պատմաբանն Յովհաննէս Կաթողիկոս յիշելով զվեց պատրիարքական Աթոռս ցայն վայր ի վերայ աշխարհի, ասէ :

“ Ըստ սմին սակի և մերն Թագաւոր Արշակ և նախարարք Հայոց համարձակութիւն առեալ, կացուցին ի պատրիարքութիւն Տանս Թորգոմայ զմեծն Ներսէս, փաստս իրաւախոհս ըստ արժանին ի մէջ առեալ զսուրբ Առաքեալն մեր զՄարգարէնէս և զԹադդէոս, որք Ասգանազեանս ազին վիճակեցան ի Տեառնէ քարոզք և Աւետարանիչք ” :

Այսմ Ժողովի սահմանցին, զի յայնմ հետէ Վաթուղիկոսք Հայոց յիւրեանց Նպիսկոպոսաց առնուցուն ըզձեռնադրութիւն, որպէս և արարին ընդ յաջորդաւ մեծին Ներսիսի՝ Շահակաւ. զորմէ նոյն պատմարանն վերայէ Յովհաննէս, թէ “ Ոչ ևս ըստ սովորութեանն առաջնոյ առաքեալ զնա ի Նեսարիա, այլ լքեալ ի բաց զօրէնն՝ առաջին ըստ օրինի Պատրիարքաց կալան կարգ Ժողովով Նպիսկոպոսաց ձեռնադրել ” :

Ըստ որոյ երեի զի թէ և լուսաւորին մեր ընկալեալ էր զձեռնադրութիւն ի Ղևոնդեայ, այլ դիպող ժամու մնային լքանել զպայման ուխտին եղելոյ ի նոյն Ղևոնդեայ առ Տրդատաւ՝ ընդ սրբոյ լուսաւորչին. զոր գրէ Ագաթանգեղոս ըստ այսմ. “ Հաստատեալ կայցէ, ասէ, վկայութիւն ի մէջ երկոցունց կողմանցս, զի պարզեաբաշխութիւն նորոգեալ Քահանայապետութեանդ ձերոյ նահանգի՝ առ ի մէջ կայցէ անշարժ յեկեղեցւոջս Նեսարու. ուստի և հանդերձեցաւ ձեզ պատրաստութիւն շինութեան՝ ձեռնադրութիւնդ ” : Թող զի ինքն իսկ սուրբ լուսաւորին Պրիգոր՝ որ զձեռնադրութիւնն իւր ընկալեալ էր ի Նեսարիա, անդ զառաջինն Փոխանորդ եղ ձեռնադրեաց զորդի իւր զսուրբ Արիստակէս ի Վաթուղիկոսութիւն ամենայն Հայոց ըստ Ագաթանգեղեայ վկայութեանն. “ Ձեռնադրեաց, ասէ, (զԱրիստակէս)

յԼօպիսկոպոսութիւն փոխանակ իւր . . . և յետ նորա
կալաւ զտեղի հայրենեացն, և անդէն նստաւ յԱթոռ
Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծազ , :

Ուստի ի սմին Ժողովի հաստատեցին, զե և Կաթողիկոսն Հայաստանեայց Եթռոյ անկախ յԵկեղեցւոյն Կեսարիոյ ըստ այլ Պատրիարքական աթոռոց՝ ունիցի իրաւունս ձեռնադրիլ ի ձեռն իրից Եպիսկոպոսաց հանդիսացուցեալ անուամբ և պատուով զԵղիսիմութիւն Եպիսկոպոսապետութեան և պատրիարքութեան, որպէս արարին յետ նորա ընդ Շահակ և ընդ ամենայն յաջորդս Կաթողիկոսս :

9L. b.

Երբեք չի լինում, որ Սահակյանը յառաժափ գիտնի Հայաս-
տան գրող :

(Ամբ Տեառն 402): Ժողովին յաղաքս գիւտի Հայկական գրոց լինի ի Վլադարշապատ՝ հրամանաւ Վլաւշապհոյ արքայի յամի Տեառն 402, ի խնդրոյ սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպլայ. զի Մեսրոպլը որ էր ի Գողթին գաւառի, եկեալ առ սուրբն Սահակ յԱթուռն Հայրապետական ի Վլադարշապատ, և վերստին խորհուրդ արարեալ ընդ նմա յաղաքս հնարելոյ զգիր Հայկական լեզուի, յորդորեաց զնա գումարել Ժողով առ այս, իրր զի հարկաւորութիւն մեծ էր առ նոսա տեսանել յայնմ ժամանակի. զի սուրբն Մեսրոպլը ի քարոզութեան իւրում ի հինգերորդում ամի Վլաւշապհոյ՝ հրամանաւ սրբոյ Սահակայի ի տեղիս տեղիս, ի գեօղս և ի քաղաքս՝ հանապազ ընթերանոյր ժողովրդոց զԱստուածաշունչ գիրս

յԱսորի եւ ի Պարսիկ լեզուս. ըստ որոյ եւ դժուարութիւն ոչ սակաւ կրէր յեզուլ ի միտս նոցին զմաստս բանից Սուրբ Գրոց. եւ այս իսկ էր պակասութիւն ազգային, զի ընդհանուր Նկեղեցիք Հայաստանեայց վարէին յարարողութիւնս՝ Ասորի գրով, եւ դիւանք թագաւորացն մերոց՝ պարսկականաւ յամենայն ի գործս՝ առ ի չգոյէ հայկական գրոց. մանաւանդ թէ առ ի ձեռս բերել զուսումն Ասորի, Յոյն եւ Պարսիկ գրոց՝ մեծամեծ ծախուց ի ներքոյ անկանէին, զմանկունս ճանապարհորդելովն յաշխարհքս հեռաւորս բազում թոշակօք ի դպրոցս Ասորի դիտութեան, որպէս գրէ ժամանակակից պատմաբանն Ղազար Փարպեցի։

“Նոգացեալ, ասէ, յարաժամ տրտմէր Ներանելի այրն Մաշտոց, տեսանելով զմեծաջան ծախս մանկանց Հայաստան աշխարհիս, որ բազում թոշակօք եւ հեռագնաց ճանապարհօք եւ բազմաժամանակեայ դեղերմամբ մաշէին զանձինս իւրեանց ի դպրոցս Ասորի դիտութեան. նաեւ պաշտօնք Նկեղեցւոյ եւս եւ կարգացմունք գրոց Ասորի ուսմամբ վարէին ի վննօրայս եւ յՆկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոցս. յորմէ ոչ ինչ էին կարող լսել եւ օգտիլ ժողովուրդն այսպիսի մեծի աշխարհի յանլուութենէ լեզուին Ասորւոց”։

Ի Ժողովի անդր ի խորհրդեան յաղաքս իրացն հանդամանաց, Երբայ Ղաւամշապուհ յիշեաց զասացեալն ինքեան ի Միջագետս՝ Երելի երիցու Ասորւոյ՝ լինել Հայկական գրոց առ Դանիէլ Նպիսկոպոս երկրին, եւ զաղաչանս նորա բերել զայն ի Հայս. զայս լուեալ յԵրբայէն՝ ընտրեցին համաձայնութեամբ զոմն հաւատարիմ ի տանէ արքային՝ Ղահհրիճ անուն՝ յազդէ Խաղունեաց, եւ առաքեցին զնա յԱսորիս թղթով Երբային եւ Ժողովոյն առ

Դանիէլ Լալիսկոպոսն, բերել զԴանիէլեան նշանագիր-սըն*) ընդ ձեռն երկցուն ի Հայս :

Յետ որոյ տպա ի վիշտասաներորդ ամի Թադաւորութեան Վաւաճապհոյ հրաշիւք ընկալեալ սրբոյն Մեսրովբայ զհայկական լեզուիս մերոյ գիրս ի Սամուսաա, եբեր ի Հայաստան աշխարհ և զինչ ինչ Թարգմանութիւնս Սուրբ Գրոց, այնուհետև պայծառացուն զԼկեղեցիս մեր, զաղգային լեզու և զգրականութիւն ընդ ձեռն աշակերտաց իւրեանց երջանիկ Թարգմանիւքն մեր :

ԳԼ. Զ.

Չորրորդ Ժողով է Վաղարշապատ Էտն Բարեկարգութեան Լալիսկոպոսաց ընդ յեռն սրբոյն Սահակայ :

(Ըմբ Տեառն 426) : Սուրբն Սահակ և Մեսրովբ ի ջանքս անդ Թարգմանութեան Սուրբ Գրոց ի պայծառութիւն Հայաստանեայց Լկեղեցւոյ, յետ ի կարգի դնելոյ զԼկեղեցական գիրս մեր և պաշտամունս ժամերգութեանց, զորոց գրեցաք ի ներածութեան պատմութեանս, ձեռնարկեցին ապա և ի բարեկարգութիւն Եկեղեցականաց և Եզգիս. ուստի և յամի Տեառն 426, առնէ Ժողով ի Վաղարշապատ. և համաձայնութեամբ Լալիսկոպոսաց Ժողովոյն զրէ Թուղթ Բնդհանրական, հաստատեալ զպէս պէս կանոնս վասն Լալիսկոպոսաց, Քորեպիսկոպոսաց և Քահանայից և նուիրանաց վանօրէից և Լկեղեցեաց, և վասն հասից Քահանայիցն և Կրօնաւորաց, առնլով զինչ ինչ

(*) ԶԴանիէլեան նշանագիրս ասացեալ ի Խորենացւոյն՝ համարինա « Կարգեալ ըստ ձեռն օրինակի Յունականին վաղնջուց գտեալ նշանագիր տառից, և Խոր. գիրք Գ. ԳԼ. ԾԲ. »

ի հարազատ կանոնաց սրբոյ Նուսաւորչին. զորմէ գրեցաք
յԱռաջին Ժողովն Վարդապատայ :

Ի ձեռագիր կանոնագիրս մեր գրեալս ընդ զանազան
ժամանակս՝ ուրեք ուրեք գլխակարգութեամբ դնին կա-
նոնքն յանուն սրբոյն Սահակայ Պարթևի, մանաւանդ
յԸնդարձակս. յորոց որպէս երևի, համառօտեալ է և հայր
Միքայէլ Չամչեան յիւրում պատմագրութեանն, գլխա-
կարգեալ ի կանոնական թղթոց նորին Սահակայ. այլ ի
մերում կանոնագրի ճառօրէն եղեալ գորով Ընդհանրա-
կան թուղթ ասացեալն նորին գրելոյ համաձայնութեամբ
Ժողովոյն, նոյն և մեք յառաջ բերեմք աստէն. զի և կա-
րևորն մեզ՝ այն է :

“Տեառն Սահակայ Սալուշիոսի առհման Վարդապետա-
րեան՝ իւր հրապարակէ և Նախնայորդին Ինամել Ղընդանի
սրբոյ Նիկողէսոյ : ”

“Եւ յցելու հասարակաց հայր վիճակեալս (է) Նախնայոր-
դան. վասն այնորիկ իսկ առանց ակնառութեան պարտ է
խնամել զհաւատացեալ նմա յԱստուծոյ զհօտն, և անա-
չառութեամբ յանձանձել զուխտս սրբոյ Նիկողէսոյ, տե-
սուչս և առաջնորդս դաւառաց և գիւղից կացուցանելով,
որք անուանին Վորեպիսկոպոսք. զի սրբոց նախանձառո-
րաց օրինաց և հմուտ եղելոց Վարդապետաց՝ արժանա-
ւոր է տալ զայնպիսի պատիւս, որք զԺողովուրդն բաւա-
կան լինին խրատել, շահելով զմեղանչականութեամբն
մոլորեալս, և պայծառացուցանելով զճշմարիտսն ճառա-
գայթաւէտ պատուիրանացն պատմութեամբք, զի և Վա-
հանայք առանց տարակուսանաց ուսանիցին մեծարել
զԱստուածընկալ սեղանն, յորոյ վերայ կատարի կենդանա-

բար Խորհուրդն ապրեցուցին մերոյ Տեառն և փրկական, աւագանն մկրտութեան, որոյ ծննդեամբ վերստին նորոգիմք ի յոյս կոչմանն Աստուծոյ, , ,

“Արդ մի՛ դք զայսպիսի տեսչութիւնս՝ զինուորաց կամ տղիաց հաւատասցէ. և մի՛ մերձաւորաց իւրոց՝ շնորհակս ինչ նոցա առնելով սիրով գեղձմամբ. յորմէ կանխաւ հրաժարեցոյց Փրկիչն մեր և Տէր “ Ո՞վ է իմ, ասէ, մայր կամ եղբայր, եթէ ոչ՝ սիրողն պատուիրանացն Աստուծոյ. , , զոր և արդեամբք իսկ կատարեաց մեզ օրինադրելով. քանզի Յակոբոս և Յուդաս և Յովսէս եղբարք յորջորջին. և Պետրոս և Յովհաննէս և այլ բազմութիւն աշակերտացն յօլով ժամանակս կատարեցին սպասահարկութիւնս, և վիշտս և նեղութիւնս կրեցին գունդործելով ոգւով չափ. և անօթ ընտրութեան ոչ զոք ի նոցանէ անուանեաց. իսկ Պօղոս որ հալածիչ և թշնամանող զինքն խոստովանէր, անօթ ընտրութեան է ինձ նա՝ կրել զանուէն իմ առաջի հեթանոսաց և թագաւորացն Իսրայէլի, , ,

“Տեսանեն, զի ոչ է ակնառութիւն առաջի Աստուծոյ. եթէ աշառիցէք, ասէ, մեղս գործիցէք. արդ եթէ ոչ վարիցի այսպիսի առաքինութեամբ Ապիսկոպոսն, - ոչ կարէ աշակերտ լինել Տեառն. այլ յոյժ հեռի և օտար է, որպէս զմի դք ի ստունգանողացն : Փրկիչն զպատուիրանացն սիրողս և կատարողս սահմանեաց իւր եղբայրս. և թէ՛ Որ սիրէ զհայր կամ զմայր, զուստերս և զղստերս առաւել քան զիս՝ չէ ինձ արժանի. և դուք ընդ բարձրանալ հրամանացն՝ վեր ի վայր կործանեալք ընդ երկիր, փարիք զտօհմայինն ազգականօք, պէս պէս հնարելով հրնարս, զի գիրգ և փափուկ առնիցէք, և աւելաստացուածութեամբքն զեղուցուք զտունսն, մոռանալով զպատ-

դամս ինքնասած Աւետարանի. թէ «Ամենայն տունկ զոր ոչ անկեաց Հայրն իմ երկնաւոր՝ խիսցի», :

«Տեսանէ՞ք, զի զոր յորով ժամանակօքն տաժանիք և ջանայք արմատացուցանել, զկիրս աւուրցն կաղմէք որոգայթ սատակման. ըստ այնմ եթէ, «Որ ամբարէ զմեծութիւն առանց իրաւանց, ի կէս աւուրց իւրոց լքցէ զնա», :

«Օչայս ոչ եթէ յաղագս յամօթ ինչ առնելոյ զոք ասեմք, ի խոր խոցելով յանդիմանութեամբ, այլ զի ամենեւիմբ մի երեւեցի յԱշկեղեցւոջ այսպիսի անօրէն սովորութիւն. քանզի արմատ է ընդհանուր չարեաց և պէս պէս ազգապիղծ անառակութեանց, վասն որոյ դայ բարկութիւնն Աստուծոյ. այլ որպէս վերադոյնն ասացաք, եթէ հասարակաց հայրէ եպիսկոպոսն, և ըստ լաւութեան և ըստ յաջողութեան պարտի փայփայել, և յառաջեցուցանել զնմանին, և յանձն առնել զգործ Աշկեղեցւոյն կանոնիս կարգաց, ուստի այլանդակ անառակութիւնքն և հերձուածք խափանին, և վարք աստուածահաճոյ կենաց հանդերձ բարեպաշտութեամբ պտղալից զարդարին. բայց զիտեմք, զի ոմանք ըմբոստացեալ ճոռոմարանն, մանաւանդ ազգասէրք ծնկոտք՝ զմարդարէին ի կիր առնելով ըզբան. զրեալ է, ասեն, թէ՛ յընտանեաց զաւակի քո զակն մի՛ արկանիցես, և զայն ոչ իմանան՝ եթէ զընտանիս ըզմիսբանութիւն հաւատոցն կոչէ. վասն որոյ բարձրաբարբառ փոլն Աշկեղեցւոյ Ճշդիւ մեկնելով կոչէ. և զի՞նչ ասիցէ. թէ հնար է, ասէ, ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն կալջիբ, մանաւանդ առ ընտանիսն հաւատոյ. այս է պատճառ ընտանեացն խնամածութեան. բայց թէ և գետնաքարշ ոք և մոմոշ իցէ, և ի պատճառս բարեպաշտութեան կեղծաւորիցի սիրել և հարստացուցանել զազգայինսն իւր, լուիցէ միւս ևս բանիցն, որ մեղմով

խրատէ. Թէ՛ Մի՛ զիտասցէ ձախ քո, զի՛նչ գործեաց աջ քո: Եւ մի՛ դք իշխեսցէ անամօթ համարձակութեամբ զչարդ զայդ առնել պատճառաւ բարեգործութեան. զի չար է կամակոր լոբութիւն քան զմեղանչին. քանզի եղբայրասպանս կոչին. և Գնէզի որ դառն ագահութեամբն էր զբաղեալ, քան ընդ մեղացն՝ ևս առաւել վասն անամօթ լոբութեանն կրեաց պատիժս պատուհասից 11:

“Արդ զգուշութեամբ պահեսցի ի միջի մերում սահմանս այս կանոնական. և մի՛ դք խոտորեսցի յաստուածահաճոյ հրամանացս այսոցիկ, որովք պայծառանան. Եկեղեցիք, բերկրին Վահանայք, զուրախութիւն համբուրեն իշխանք և զեղջուկք, երանութիւն և բան դրուատեաց ընդունիցիմք. քանզի պարտ է մեզ ըստ գրեցելոյն՝ վկայութիւն բարի և յարտաքնոցն ընդունել, զի մի՛ անունն Աստուծոյ և վարդապետութիւնն հայհոյեսցի, որպէս երբեմն բողոքէր մարգարէն պարտաւորելով Ղսրայէլացիսն, Թէ՛ անունն Աստուծոյ վասն ձեր հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց. իսկ վասն բարւոք կարգաց և գործոց մերոց փառաւորեսցեն զչայր մեր որ յերկինս է, ասելով, Թէ՛ Սղբա են զաւակք օրհնեալք յԱստուծոյ, և ուրախութեամբ ուրախասցին ի Տէր. հրեշտակականաւն վարուց և զյաւիտենական կենացն նմանութիւն *). ոչ կաշառք և ոչ ընչից մեծարանք, այլ պարկեշտութիւն և պատուիրանապահութիւն մերձեցուցանէ լինել քաղաքակից սրբոց և ընտանի Աստուծոյ, և դուք յընչասիրութեան և ի կաշառս կործանիք, և ըզգարշնչին և զպատուիրանազանցս, և զզինուորս և ըզ-

(*) Յօրինակին այսպէս պակասեր բոլորն՝ գուցէ՛ բերել:

տգէտս հաւաաարին համարիք ի գործ սպասաւորութեան Նկեղեցւոյ, և ջողիրս ևս յաճախեալ տողէք զկնի ձեր զմերձաւորացն անուանելոցն. զի հովուութեամբ ձերով այդուիկ զմիսս ընտրոց ուտիցէք և զոտս նոցա փշերցէք, իերիցուք արբցուք, ասելով, քանզի վաղիւն մեռանիմք, ։

“Արդ եթէ յԱպիսկոպոսս կամ յԱռաջնորդս Նկեղեցւոյ գացի ոք յայսպիսի պատուիրանազանցութիւն, . . ի բաց ընկեսցի ի պատուէն իւրմէ, և բաժին նորա ընդ կեղծաւորս եղիցի. զի Մարդ ի պատուի էր, և ո՛չ իմացաւ. զի և այլքն երկիցեն. և պաշտօն հարկիս այսորիկ մի՛ եղիցի դատապարտութեամբ, այլ փառօք. ապա եթէ ոք յիշեանակցաց կամ յաթոռակցաց իւրոց աչառիցի այնպիսեաց, դատեսցին առաջի Աստուծոյ ընդ այնոցիկ, որք աչառեցան շնորհուկս առնելով՝ Աննա և Կոյիափայ քահանայապետից աստուածամարտ ուրացողաց և պարտականաց Տէրունական արեանն, որք տալոց են պատիժս յանսպառ յաւիտեանսն, ։

“Այլ մեզ եղիցի անբիծ սահմանաւ պատուիրանացս վարել զկեանս մեր պանդխտութեանս, զի յամենայնի հաճոյ լինելով Աստուծոյ, խոստացելոց բարութեանցն արժանի լիցուք շնորհօք և մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ Արիստոսի Վրիստոսի, ընդ որում Հօր միանգամայն և Հօգւոյն սրբոյ տացուք զոհութիւն և փառս յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն, ։

“Երբն ըն որդե” պարս է Եղեղիտոսաց զգուշութեամբ
պահել զգանն” որքոյ Եղեղեցոյ, և Կամ որքոյ և որդե” մա-
սակարարել:

“Եւ աւազանդիստ է ամենեցուն տաճարն աղօթից և տե-
ղի խնդրուածաց մերոյ, զոր յարանունարար Եղեղեցի
սովոր եմք կոչել, ունելով յինքեան նաւապետ կարապետ
տուօթեան զտեսուչ Եղիսկոպոսն, զի խնամոտ և արդիւ-
նարար կամօք անշարժ ունիցի զսահման իւրոյ կարգին.
վասն այնորիկ առհասարակ ի Վրիստոս հաւատացեալք
ապաւէն ապաստանի ունին զսուրբ Եղեղեցի. զի արդարոց
և մեղաւորաց է նաւազանդիստ և տեղի յուսոյ փրկու-
թեան մերոյ. և իւրաքանչիւր ոք փութայ սրտիւ յօժա-
րութեամբ զուխտս և զպատարագս և զընծայս իւր մա-
տուցանել. իշխանք զգեօղս և զգաստակերտս և զգանձս
ոսկւոյ և արծաթոյ. այլք յանդատանաց և ի պաճարաց
և ի հանդերձից պատուականաց. ոմանք վասն անձանց
փրկութեան. կէսք յաղագս սիրելեաց և ծնողաց. և զվախ-
ձանելոյն հատուցանել մասունս, զարդ և պայծառութիւն
կազմելով ոգւոց և մարմնոց. քանզի անսայթաք յորդոր-
մամբ *). քանզի Տէրունական բանն զգուշացուցանէ ծա-
ռայից և պատուիրանապահաց իւրոց թէ՛ “Ղանձեցէք
ձեզ գանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց և ոչ ուտիչ ապակա-
նեն և ոչ գողք ական հատանեն և գողանան,, : Եթէ՛
“Ղատարկաձեռն ամենեւեմ մի՛ երևեսցիս առաջի իմ,, :
“Չեն այդքէն, ասէ, յերկրի նուիրական տուրք ձեր, այլ
ի կառս բարձրութեան երկնից, յանսխալ և անվընդ
գանձարանին,, :

(*) Գանձն անոյնէս յորդորմաթ՝ թերութիւն գոյ ի ամեն, ուստի և
միջանկեալ:

«Տեսանե՞ս զի Աստուծոյ են ինչքն, քանզի իւր համարի զտուրան մեր և ո՛չ մարդոյ ումեք. բայց միայն զի պահապան և վերակացու է, տեսուչ է Ապիսկոպոսն. բազում ապա զգուշութեան պէտք են Ապիսկոպոսին և երկիւղի. զի եթէ որք զմարդկան աւանդութիւն կամ պարտս հոգան և սշխատութիւն կրեն ըզձալով թէ՛ երբ վճարեցեն, և եթէ դէպ լինիցի փոքր մի ինչ ծախել, գիր առնեն և վկայս անցուցանեն և երզնուն, զի մի՛ երեւեացին թերիք և դաւողք ի գործն իւրեանց. իսկ Աստուած որ քննիչ է խորհրդոց մերոց և չի՛ք ինչ արարած նմաներեւոյթ, այլ ամենայն մերկապարանոց կայ առաջի աւաց նորա, . . . զի՛նչ պատճառս կամ հնարս հնարի Ապիսկոպոսն, յորժամ զաւանդն արքունի զգուշութեամբ ո՛չ պահիցէ, և ծախիցէ այնոցիկ՝ որոց ո՛չ իցէ օրէնս Այսպիսի ինչ յորժամ աւելի զգեստիւք զինքն պճնիցէ, և փերեթիցի սեղութեան և փափկութեան պարապելով, և ազգականացն զեղուցու տայցէ, և զկատական պարարիցէ, և զօրէն իշխանաց բարեկամս աննմանիս յաճախիցէ, և շնորհուկս առնելով ճոխաց և մեծատանց տացէ, այս է չարաչարն վատնել զարքունիսն, և պատժոց լինել արժանիս Առաքելական պատուոյ եղեր ժառանգորդ, պարտիս և վարուց նոցա նմանել, որպէս գիրք գործոց նոցա վկայեն. բաշխէին ամենեցուն, ում՝ զեարդ պիտոյ ինչ լինէր. զի գանձն աստուածային, որում տեսուչ և մատակարարդ կարգեցար, նեղելոց և որբոց և այրեաց տուաւ յապաւինութիւն, և եթէ միանգամայն ինչ աշխարհի վճարանդ հասանիցէ : Բայց յայլ իրս ամենեւին չի՛ իշխանութիւն ծախել, զի յաղաքս հոգւոյ փրկութեան տուան դանձքն. արդ եթէ ոք յայլ ինչ ծախեսցէ, ընդ սեղանակապուտսն տացէ դատ յաւուրն դատաւտանի, և պա-

տիւն բարձցի ի նմանէ. զի թէ ժամանակաւոր Թադաւո-
րի գործակալք յանիրաւ իրս ծախելով զարքունիսն, պա-
տիժս կրեցցեն և ի պատուոցն ի բաց անկանին, որչափ ևս
առաւել որ ՂԱտուածայինսն վատնիցեն յանուղղայս,
կրեցցեն պատիժս աստ և ի հանդերձելում. և թէ ոք
աչառիցի այնպիսեացն թոյլ տալով, կցորդ եղիցի չարեաց
գործոց նոցա , , :

“Իայց և դու,ով մտացի հաւատացեալդ, որ յաղագս ի
մեղաց քոց փրկուիեան և ախտից դաուրս քո տաս, զի ի
բաց ընկեցցես զծանրութիւն մեղաց քոց և զայլոց բազ-
մացն այնպէս զիտես, ընդէ՞ր աճապարես զընկեցեալդ տա-
ղտկալի բեռինսն այդրէն առնուլ. վասն որոյ մարդարէն
սոսկայր թէ՛ Որպէս բեռն ծանր ծանրացաւ ի վերայ իմ.
և երանի եթէ զքոյն իսկ զբեռն առնուիր, և ոչ զայլոցն.
զի որչափ զառնուին յաճախես քան զտալն, զմեղացն քոց
սաստկացուցանես զբեռինսն. զի և զայլոցն ևս որ ընկե-
ցեալն է ի վերայ քո, մթերես յօրէնսն և զընկերին զգը-
րաստ անկեալ ընդ բեռամբք՝ չհրամայէ առնել անտես. Յա-
րուցանելով յարուսցես, ասէ, և դու զա՞նձն գլորես
անկանգնելի խորտակմամբս. Եւ եթէ զայլ ոք տեսանէիր
անկեալ և բեկեալ, թերեւ ողորմէիր, և զքեզ անտե՞ս
առնես. յափշտակես, զլանաս զորբոցն և զայրեացն վար-
ձըս, կողոպտես զսեղանն, և զարշի՞ն պատճառես ի մե-
հենացն , , :

“Երդ քեզէն տուր զիրաւդ. ո՞չ ապաքէն մինչ տաս ըզ-
տուրսն ի տունն Աստուծոյ, զծանրութիւն մեղացն ընդ
նմին հաւատաս ի բաց ընկենուլ, և յուսաս յաւիտեանա-
կան պարգեացն լինել արժանի. ապա ուրեմն և առնուին
հակառակ՝ զնորին զմեղացն զբեռինսն այդրէն ի քեզ
կուտէ, և մշտնջենաւոր տանջանացն լինի առիթ. զի՞նչ

օգտիցէ այնպիսի շնորհ որ զանձն տուժէ և կորուսանէ, և ոչ գտանէ փրկանս անձին իւրոյ, ։

“Աւեր աստուածային գրոցն և ուսիր բարեմատութեամբ, որոց վայելել հրամայէ այնու ընչիւք. Սեղանոյն պաշտօնեայքն, ասէ, ի սեղանոյ անտի կերակրին, և զի՞նչ է կերակուրն, յայտ առնէ։ Չմեղս ժողովրդեան իմոյ, ասէ, կերիցեն. վասն այնորիկ իսկ ազգէ պատրաստ կալ, թէ՛ Արիք մինչ չե էք ննջեցեալք, ոյք ուտէք զհաց ցաւոց։ Տեսանեմ զգորութիւն կերակրոցն. քանզի և այլուր յայտնագոյն զգուշացուցանէ քեզ զպատուելն հրաման ապրով, թէ՛ Հպատակ կացէք նոցա, զի նոքա տքնին վասն ոգւոց ձերոց, որպէս թէ համարս տալոց են ընդ ձեր, ։

“Արդ ընդէ՞ր զայնպիսի ծանրութիւն ձգես ի քեզ և զտոյժս անհնարինս, որ զկէս դիշերն թերեւս արեցութեան պարապիցես. թողում ասել զայլն, ևս և յորսայս անկեալ պարպատիցեն ընդերքդ՝ թաւելոյն և թառանչելոյն, և ի պղտորութենէ որովայնին յորձանաց և սաստիկ գոլորշեացն, որ և զձայնն անգամ լսել պաշտաման դժուարանայցես, թող թէ հսկել և տքնութեան պարապել, ։

“Արդ որպէս հեռի ես ի վաստակոցն աշխատութենէ, հեռանալ պարտիս և ի վարձուցն յափշտակութենէ, և քոյոյն շատանալ. դու աւաղիկ զանց արարեր զճառեցելովքդ որբոցն և այրեաց և տնանկաց, և որ ոք այլ կամիս տալ զկնի քո. քանզի և յաղազս նոցա ապաւինութեան է գանձն աստուածային, որպէս վերագոյնն ասացաք. զի և նոքա մասնաւորք են, զորքս և զայրիս ընդունի Տէր։ Աւ թէ՛ Աչք նորա ի տնանկս հային։ Արդասցեն, ասէ, առ իս, և ես լուայց նոցա, ։

“Արդ ընդէն զնոսա կացուցանես քեզ ոսոխս և չամաչես. զմուրոյ հացիկն թէ ունէր առաջի քո, դարշէիր թերեւս և անարգանս համարէիր զառնուլն, և զինչսն անխղճաբար կորզել, և ոչ կասկածես, եթէ հաւասար է այնմ մուրոյ. նոքա կողկողին զտառապանսն և զնեղութիւնս և զվիշտս իւրեանց պատմելով, մինչև ցամաքին լեզուքն ի բերանս և վտանգին. զվէրս և զխեղութիւն մարմնոցն մերկացեալ ցուցանեն, երթացեալք, բոգ-գզեալք, դողան, սառսոին՝ զի գէթ հուն այնպէս ինչ գտանել կարացեն ծածկոյթ առնել առականացն իւրեանց: Եւ դու անիրաւ և դրուագեալ բանիւք զնոցայն շուկելով, ի մոռացոսն կամիս դարձուցանել. զի փութաս այրի առնել զկին քո և որբ՝ զորդիսն, մուրող և թափառական, զի կողկողին առ դրունս վատթարաց. և ապա յիշեցէք զբանն Տեառն Աստուծի թէ՛ երանելի է տալն մանաւանդ քան զառնուլն, »:

“Այսն որոյ աղաչեմ և վկայութիւն զնեմ ձեզ առաջի Աստուծոյ և Աստուծի Քրիստոսի, որ դատեւոցն է զկենդանիս և զմեռեալս ի յայտնութեան իւրում և յարքայութեան, զի մի՛ ումեք եղիցի թերի գտանիլ ի մասինս յայսմիկ, զոր պատուէր տալով ուսուցաք զօգուտն և զպայծառութիւն հոգւոց և մարմնոց. և զի՞նչ օգուտ մեծագոյն քան զայն կայցէ, կամ զուարճացուցանող խնդութիւն, յորժամ Եպիսկոպոսն ըստ Աստուծոյ հաճոյիցն խնամ տանի Եկեղեցւոյն, և դասք պաշտօնէիցն գովութեամբ յորդորեալ զյաղմոսն գեղգեղելով հընչեցուցանիցեն, և այլքն առ հասարակ գումարեալք՝ փառքս տացեն ամենայաղթ Տէրութեանն. որք և այրիք յանձանձեալք՝ այնպիսի կարգաւ բաւական լինին բանալ զողորմութեան դրունսն. երկինք ամբարական լինելով

ցողոյ, երկիր ցորենւոյ, գինւոյ և իւղոյ, պաճարանոց դա-
լարազարդութեամբ և բոլորովմբ իսկ ըղձալի կենաց իշ-
խանաց և թագաւորաց : , ,

Արտաքոյ այսոցիկ երկուց կանոնական Ղնդհանրական
ասացեալ թղթոց սրբոյն Սահակայ դտանին յընդարձակ
կանոնագիրս և այլ կանոնք գլխակարգութեամբ յանուն
նորա, զորոց զհամառօտսն յառաջ բերէ Չամչեան օրի-
նակ զայս :

Վ. ան Նպէսկոպոսաց և Վորեպէսկոպոսաց :

ա. Իմաստունք և եթ ձեռնադրեսցին Վորեպիսկոպոսք :

բ. Վորեպիսկոպոսք ուշ գիցեն , զի սուրբ սեղանն
խորհրդոյ զարդարեալ պահեսցի. և անպակաս լիցի ա-
ռաջի նորա լոյս ճրագի :

գ. Մերձ սեղանոյն կամ յաւանդատան լիցի մկրտա-
տուն, յորում իցէ աւազան մկրտութեան :

դ. Կարգեալ սաղմոսերգութիւնք անխափան կատա-
րեսցին յՆկեղեցւոջ :

ե. Յամենայն ժամ հսկեսցեն ի վերայ պաշտամանց
Նկեղեցւոյ , և յամենայն տարւոջ շրջեսցին ի թեմս
իւրեանց տեսանել , թէ ո՞րպէս կատարին ժամերգութիւնք
յեկեղեցիս , և ուղղեսցեն :

զ. Նթէ տեսցեն զոք յերիցանց կամ ի կղերիկոսաց յու-
լացեալ ի պաշտամունս Նկեղեցւոյ , պատուհասեսցեն :

է. Նթէ գտցեն յեկեղեցականս զարբեցող ոք , կամ
անառակ և կամ պղերգ , որոշեսցեն ի կարգէ պաշտօնէից :

ը. Չգուշացցին զի պոռնկորդիք և երկկինք մի ելցեն
յաստիճան կղերիկոսութեան :

թ. Մի իշեսցեն կեղեքել զժողովուրդս :

Ժ. Համեստ գնացիւք վարս ուղիղս յանձին ունիցին
յօրինակ այնոցիկ՝ որ ընդ ձեռամբ նոցա իցեն :

Վ. Եւ Քահանայից :

ա. Քահանայք մի՛ լիցին տգէտք կամ ցովք :

բ. Քահանայք փոյթ տարցեն տալ ուսուցանել զման-
կունս իւրեանց :

գ. Գլխաւոր քահանայն միշտ կացցէ յեկեղեցւոջ,
իսկ այլք շաբաթ առ շաբաթ փոխանակաւ :

դ. Ի մկրտել քահանային՝ մի՛ սպասաւորեսցէ քահա-
նային կին ոք :

ե. Ի լինել քահանայի՝ սարկաւազունք մի՛ մկրտեսցեն :

զ. Պատարագիչ քահանայն կացցէ յեկեղեցւոջ ի
տան զլխաւոր քահանային :

է. Գլխաւոր քահանայն կրկին առցէ յեկեղեցական
հասից :

ը. Յամենայն ամի յետ զատկին առցեն քահանայք
զիւղ Մեռոնի ի Մեծ Հայրապետէն (այս ինքն յԼճ-
հանրական Սաթուղիկոսէն) :

ի. Զվարագոյր սեղանոյն մի՛ յանդգնեսցեն տալ քա-
հանայք յառաջատ հարսանեաց, և մի՛ զսկիհս յանօթ
ըմպելոյ. և որ զայս արասցէ, լուծցի յամենայն կարգէ :

Ժ. Քահանայք մի՛ իշխեսցեն գործակալութիւնս առ-
նել ի տունս աշխարհականաց :

Ժա. Գերեզմանք քահանայից լիցին առ հանգստարանի
Ժողովրդականաց. և մի՛ վասն պատուոյ ի մէջ Նիկեղեցւոյ
ի տեղիս սրբութեան :

Ժբ. Քահանայք մի՛ տարցեն զսրբութիւնն ի տունս
աշխարհականաց, և անդ տացեն նոցա, բայց եթէ վասն
հիւանդաց :

ԺԳ. Ուսուցցին զժողովրդականս զգուշանալ ի չարէ.
և զանուղղայսն պատուհասեցեն :

ԺԴ. Չաղայս մի՛ պսակեցեն :

ԺԵ. Սոյնպէս և զչափահասս, եթէ չիցեն հաւանեալ
ընդ միմեանս :

ԺԶ. Քննեցեն զգուշութեամբ՝ զի մի՛ խարդախութիւն
ինչ լիցի, կամ բռնութիւն ծնողաց ի պսակիլ որդւոց
նոցա :

ԺԷ. Միաբան կատարեցեն զպաշտօնն :

ԺԸ. Եթէ զիտացեն, թէ դք կերեալ ինչ իցէ ի տան
և կամեցի հաղորդիլ՝ մի՛ հաղորդեցեն զնա :

ԺԹ. Չտուրս նուիրաց ընծայեալս քահանայից յԵկե-
ղեցւոջ՝ աշխարհականք մի՛ իշխեցեն բաժանել յիւր-
եանս :

Ի. Չհասս Եկեղեցւոյ՝ զորս ըստ սահմանադրութեան
նախնեաց սովոր են աշխարհականք տալ քահանայից, մի՛
ծախեցեն ընդվայր :

ԻԱ. Մի՛ թոյլ տացեն քահանայք գիներբուս առնել
ի սուգս մեռելոց, և կամ կոծ դնել և աշխար առնել :

ԻԲ. Վահանայք զյանցուցեալսն ի ժողովրդենէ իւր-
եանց մի՛ առանց քննութեան մերժեցեն ի բաց, և մի՛
պատուհասեցեն զժողովուրդս այլոյ քահանայի :

ԻԳ. Դրօնաւորք և վանականք մի՛ խառնեցին յիրս աշ-
խարհականաց, այլ յամենայնի հրաժարական կեանս ու-
նիցին :

Եւրոպայի ժողովը յԱշտիշատ յառաջիկայ ժամին Սահակայ և
որքոյն Մեսրոպայ լաւն ընդունելոյ զԺողովն Եւրոպայի և
հերթելոյ զԲիւր թիւորորոյն Սահակայայոց՝ լաւապէս
Ներսիսի :

(Եւր. Տեառն 435): ԶԺողովն երկրորդ յԱշտիշատ
վասն ընդունելոյ Հայաստանեայց զԺողովն Եւրոպայի մի
անգամ գտանեմք արարեալ սրբոյն Սահակայ առ ժամա-
նակակից պատմագիրս մեր՝ և ոչ երկիցս, որպէս դնէ Միք.
վարդապետ Չամչեան յամս Տեառն 432 և 445. որ թէ և
վկայ կոչէ այսմ յայտնի վերականաց իւրոց զանուանս յի-
շեալ ազգային մերոց պատմագրաց այն է Մովսիսի Խո-
րենացւոյն և Կորնոյ նորին ազգակցի, բայց զբանս նոցին
ոչ յառաջ բերէ ըստ սովորութեան իւրում ի հաստա-
տութիւն բանից իւրոց, զի մի յայտնեցին սխալանք
իւր, և անհաւաստի տեղեկութիւնքն յառաջ բերեալք
նորա ի բանից սինհոգոսաց Լատինացւոց՝ որպէս ինքն
ասէ, և երևեսցի ստութիւն երկիցս նամակագրելոց սրբոց
հարց ժողովոյն առ այն առ մերս սուրբ Սահակ. զորմէ
ստորև :

Յերկուց անտի պատմագրաց մերոց ժամանակակցաց
սրբոյն Սահակայ Խորենացին Մովսէս ըստ իւրում հա-
մառօտագրութեանն զայսչափ ինչ գրէ յաղագս ժողո-
վոյն Եւրոպայի, առանց յիշատակելոյ և զԺողովն առնել
սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ առ այս յԱշտիշատ, թէ
“Վասն զի ոչ հանդիպեցան յայնմ ժողովի (Եւրոպայի)
մեծն Սահակ և Մեսրոպ, զրեն առ նոսա Կիւրեղ Ե-
ղէքսանդրացի և Պրոկղ Կոստանդնուպոլսի և Եկակ
Մելիտինոյ Եպիսկոպոսք, զգուշացուցանելով զնոսա.

քանզի լուան եթէ ոմանք ի չարափառացն աշակերտաց առեալ զգիրսն թէոդորոսի Մամուկեստացւոյ զվարդապետին՝ Նեստորի և զաշակերտին թէոդորի՝ գնացին յաշխարհն Հայոց։ Եպա եկեալ Թարգմանիչքն մեր . . . գտին զմեծն Սահակ և զՄեսրոփը յԱշտիշատ Տարոնոյ, և մատուցին զթուղթսն և զկանոնս Ժողովոյն Լիփնսոսի՝ վեց սահմանեալ կանոնաւ գլխով, և զստոյգ օրինակս գրոց, (այս ինքն Եստուածաշնչին)։ Գիւրք. Գ. ԿԸ։

Իսկ Կորիւն՝ որ մի ի յիշեալ Թարգմանչացն էր բերողաց զթուղթս ժողովական հարց ի Կոստանդնուպօլսոյ առ սուրբն Սահակ, պարզաբար իսկ գրէ զերկրորդ Ժողովոյն Աշտիշատայ, ուր սուրբ հարքն մեր որպէս ընկալան զսուրբ ժողովն Լիփնսոսի ընդ դէմ Նեստորի մարդադաւանին, նոյնպէս և հերքեցին զգրուածս թէոդորոսի Մամուկեստացւոյ, յասելն։

“Յայնմ ժամանակի բերեալ երևեցան ի Հայաստան աշխարհին գիրք սուտապատում ընդունայնախօս աւանդութիւնք առն ուրումն Հոռոմի, որում թէոդօրոս անուն, վասն որոյ Սիւնհոդոսական Հայրապետացն Լիկեղեցեաց սրբոց նշանակեալ ազդ առնէին ճշմարտահաւատ փառաւորչացն Սահակայ և Մաշտոցի. և նոցա ճշմարտասէր փութով զայն ի միջոյ բարձեալ աշխարհահայած արտաքոյ իւրեանց մերժեցին, զի մի ի լուսաւոր վարդապետութիւնն ծուխ սատանայական յարիցէ,։”

Չայս հաստատէ և Յովհան Իմաստասէրն կոչեցեալ Հայրապետ ի պատմութիւն ազգային Ժողովոց գրեալս յինքենէ ի սրբոյ Լուսաւորչէ անտի մերմէ մինչև ցինքն. որ արար զժողովն ի Մանազկերտ, այսպէս ասելովն։

“Լերկրորդ Ժողով արար սուրբն Սահակ և երանելին Մեսրոփը յԱշտիշատ, յորժամ հասին թուղթքն ի

Նիւրդէ և ի Պրոկդէ, որք յԼփեսոս երկու հարիւրքն
Ժողովեալք, յորժամ զՓռօքն ի բարձունս կարգեցին,
յաճախելով ի բանս հովուացն պարսպելով ընդ դէմ
Նեստորի անիծելոյ,*) :

Յայսցանէ ահա յայտնի երևի՝ զի սուրբն Սահակ ոչ
եթէ ի Մաքսիմիանոս պատրիարդէն ընկալեալ էր ըզ-
թուղթ և զկանոնս սուրբ Ժողովոյն Լփեսոսի, այլ ի
Նիւրդէ և ի Պրոկդէ ընկալաւ զգիրս և զկանոնս. ընդ որ
և ինքն հանգերձ Մեսրովբաւ երանելեաւ երկրորդ ան-
գամ Ժողով արարեալ յԱշտիշատ Տարոնոյ, ընկալաւ
զկանոնս սրբոյ Ժողովոյն և խոստովանեցին ըստ Խորե-
նացւոյն բանի՝ Մի որդի Ըստուծոյ՝ զՏէր մեր Ասուս
Քրիստոս, և Ըստուածածին՝ զամենասուրբ կոյսն Մա-
րիամ, և մերժեցին զՆեստոր և զաղանդ նորա. մերժեցին
նոյնպէս և արտահայտած արարին ի Հայաստան աշխարհէ
ըստ գրելոյն Նորնոյ՝ զգիրս Թէոդորոսի Մամուկետացւոյ,
և զՓռօս ի բարձունսն ընկալան և կարգեցին ի ժամա-
կարգութիւնս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ :

Ուստի երևի ի վերոգրելոցս հաւաստեալ, եթէ Մի-
քայել Չամչեան յանստոյգ աղբերաց իցէ առեալ զսուս
անդեկութիւնսն և խանգարեալ այսպէս զստոյգ պատ-
մութիւն Ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, որ ընդ
դէմ ժամանակակից պատմագրաց ազգիս երկիցս դնէ

(*) Այսօրինակ վկայի դարձեալ և ի պատմութիւնս Ժողովոց,
որ գրեցաւ յետ մահուան Մովսէս Աթուղիկոսի, ի Ժողովն Դժնայ,
յորում էին Թէոդորոս Մարդպետական Եպիսկոպոս և այլք, զոր
ունիմք յառաջ բերել ի տեղւոյ իւրում. (ի ձեռագիրս) : Վկայէ
այսմ և Մխիթար Գօշ ի Թուղթն իւր առ Զաքարէ սպասաւոր
յաղազս Ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ. (ի ձեռագիր օրի-
նակն) :

արարեալ ժողով սրբոյն Սահակայ յԱշտիշատ բաց յառաջնոյն, վասն ժողովոյն Եփեսոսի. և թէ գրեալ իցեն թուղթս նախ Մաքսիմիանոս և ապա Պրովղ Եպիսկոպոսք Կոստանդնուպոլսոյ առ մերն Սահակ Հայրապետ Որում և անընտրողաբար հետեող երեւի Միքայէլ Սալւանթեան, զնելով յաղիւսակի պատմութեան ժողովոց երկրորդ և երրորդ ժողով յԱշտիշատ յանուն սրբոյն Սահակայ (ի տպագրեալ աղիւսակն) :

ԳԼ. Ը.

Եւաղէն ժողով ի Շահապէ՛ման, որ եղան Լանդէ + Գոգո-
նայ լաւն օրէնալանդէյ :

(Եւք Տեառն 447) : Ի միջոցի եօթն ամաց մահուան սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ ի սկզբան վրդովման սասանութեան համօրէն Հայաստանեայց յերեսաց Յազկերտի արքային Պարսից, յորում ժամանակի և բարձեալ էր ի նորոյ թագաւորութիւն Երշակունեաց, մտեալ էին արդէն յոմանս յեկեղեցականս Հայոց և յաշխարհականս մեծամեծ անկարգութիւնք ի տեղիս տեղիս. սակս որոյ և վարդապետք ժամանակին և նախարարք ազգիս հասեալք առ Յովսէփ Կաթուղիկոս, որ յաշակերտութենէ սրբոց թարգմանչացն էր, խնդրեցին ի նմանէ առնել ժողով ի դարման չարեացն յեօթներորդում ամի Հայրապետութեան նորա :

Ուստի նա խորհրդով Եւաղանոյն զնորընծիւղ չարեացն կամեցեալ ի բաց խել զորոմն ի բազմաց սրտից, արար ժողով ի Շահապիվան մերձ յաւան Բագուան որ ի Բագրեանդ գաւառի ի սահմանակցութեան Ծաղկոտն գաւառի ի տարեմտի Հայոց յամսեան Նաւասարդի

յաւուր տօնի սրբոյ Կարապետին. յորում էին քառասուն Եպիսկոպոսք, ըստ գրելոյ Խմաստասիրին Յովհաննու ի պատմութեան Ժողովոց, և երիցունք և վանականք և սարկաւազք ու խտ Եկեղեցւոյ. որոյ զպատմութիւն և զկանոնս եղեալս ի նոցանէ ի նոյն լրութիւն առաքելական և Եկեղեցական կանոնաց հաստատութեան, որպէս գրի ի սկիզբն նախադրութեան յիշեալ կանոնացն, ամբողջութեամբ յառաջ բերեմք աստանօր ի ձեռագիր կանոնագրաց, առանց երկրորդելոյ մեր զայն :

«Սահման+ և կանոն+ զոր եղին Սարգսպետ+ Հայոց ի լրո-
ւիւն Եռաբեւական և Եկեղեցական կանոնաց հաստատու-
թեան,, :

Նախադրութիւն .

«Պարտ և պտտշաճ է նաւավարին հոգալ զիրս նաւին և զշաւիղս ծովուն նկատել, և ըստ հողմոյն յաջողութեան գնալով ի վերայ մկանանց ծովուն. նոյնպէս և զօրավարին յամենայն ժամ զզօրսն տեսանելով և ի հանդիսի անցանել զայրընտիր, զձիւրնտիր, զզէն զանձամբ և ապա սպառազէն զերիվարան, ակն ունել ճակատուն յաղթող գտանիլ, և առնուլ զպսակն ի թագաւորէն. ապա առաւելապէս արժան է վարդապետաց Եկեղեցւոյ, հովուաց և Եռաջնորդաց արդարութեամբ և ստոյգ պատուիրանին Եստուծոյ կենդանւոյ յամենայն ժամ յօրէնսն Տեառն խորհել ի տուէ և ի գիշերի, և զմանկունս Եկեղեցւոյ նորափետուր զարդարել ի Տէր,, :

«Յետփոխելոյն յերկրէս վարդապետաց հարցն արդարոց և ճշմտրիտ օրէնսդիր առաջնորդացն, մանաւանդ սրբոյ քահանային Սահակայ Հայոց Կաթուղիկոսի և

Հոգեւելից Հոգեկիր Ճշմարիտ վարդապետին Մեսրոպէայ՝ որ լուսաւորեաց զերկիր Հայոց, ի փոխիլ նոցա յերկրէս, լինէր եղծուաւ և քայքայուաւ կարգաց և օրինաց սրբոյ Եկեղեցւոյ, որպէս տեսանէր յառաջագոյն ի տեսլեան Վահանայապետն Սահակ, և կամ ևս յառաջ՝ մեծն Պօղոսըրիոս. և բազմանային, որք յաճախէին ի գործս պղծութեան և յետս ընդդէմ գնացից. ի ցամաքել սիրոյն բազմանայր անօրէնութիւնն, և ոչ ոք էր որ քաղէր զորոմն և կտրէր զգաղձն քնասակար. քանզի արմատացեալ էր սէզն և տարածէր օր աւուր և լինէր յաճախուաւ մեղսելից, կնահանից, պոռնկաց, անձնականաց, գողոց և ամենայն չարագործաց յաշխարհին Հայոց ի մէջ տանն խորգոմայ, և լինէր սուգ և տրտմութիւն որ էին ի ժամանակին Վարդապետք, Եպիսկոպոսք և երիցունք և ոյք ունէին զուխտ սուրբ՝ պաշտօնեայք Վերիստոսի և մանկունք Եկեղեցւոյ սրբոյ, :

«Այլ և յուխտէ քահանայիցն ոչ գնային ըստ սրբութեան ճանապարհին, և մանաւանդ զի ոչ էր ի ժամանակին յայնմիկ իշխանութիւն ի ձեռս նախանձայոյզ ազգին Մամիկոնէից, զի հնազանդեալ էին համարձակելոց Պարսկային թագաւորութեան. զի թէպէտ և հեծէին և մռնչէին ի նմանութիւն կորեանց առիւծոյ Վարդանն Մամիկոնեան ազգաւ իւրով հանդերձ եղբարք, այլ կային իբրեւ ի գառազդի արգելեալք, և ակն ունէին վերին օգնականութեանն, և տային զիշխանութիւնն ի ձեռս նոցա, , :

«Ապա օր աւուր բոլեւ զբան և զիշեր զիշերի ցուցանէ զգործսն արդարութեան, բան առ բան հասանէր, և մարդ ի մարդոյ հնչիւն լինէր յիւրաքանչիւր լսելիս. և գային, ժողովէին ի հրամանէ միաբանութեան յեղեալ

կէտն ի Շահապիվանի՝ բանակետղ թագաւորացն Հայոց ի ժամն նորարեր Տօնին,,:

“Եւ լինէր այս ի Խ.Օ. ամի թագաւորութեանն Յազկերտի Պարսից տրքայի եւ Վասակայ Սիննայ մարզպանին Հայոց եւ Վահանայ Լամտունայ հազարապետի եւ Վրուայ Խոռխոռոնայ Մաղխաղի. եւ գային ժողովէին Եպիսկոպոսք քսան եւ երիցունք բազումք, սարկաւազք եւ նախանձայոյղ պաշտօնեայք Վրիստոսի եւ համօրէն ուխտք Եկեղեցւոյ՝ իշխանք, գաւառապետք, գաւառակալք, պետք, բռնաւորք, զօրագլուխք, հարկւրաւորք, ազատք, կուսակալք կողմանց կողմանց մեծ աշխարհին Հայոց, նախարարք ամենայն առաջի Վասակայ մարզպանի եւ Վահանայ հազարապետի եւ Վրուայ Մաղխաղի, եւ առաջի զլեաւոր եպիսկոպոսաց՝ Ղազարայ, Տաճատայ, Արտակայ, Գատայ, Եփրեմի եւ այլոց բազմաց երիցանց զլեաւորաց՝ Յովսեփայ, Յովհաննայ, Մեղտեայ, Երեմիայի, Եսպարուկայ, Դանիէլի, Ղեւոնդի սրբոյ, Եղիշէի դրան երիցու եւ այլոց սրբասէր քահանայից, որք էին նախանձախնդիր օրինացն՝ առաջի աւագ նախարարացն քաջին եւ կորովոյն Վարդանայ Մամիկոնեննայ եւ Արշաւրայ Ամասարականի եւ Մանաճիհրի Ուշտունայ սպարապետին Հայոց եւ Օկայ Դիմաքսնի եւ այլոց նախարարաց, որք միաբանեալք էին եւ հաւանեալք արդար օրինաց եւ Վրիստոսական պաշտամանն, եւ միաբան բարաւէին այսպէս, եթէ՝

“Օեղեալ զկարգն սրբոյն Գրիգորի եւ Ղենբոսի եւ զՍահակայ եւ զՄաշտոցի դուք այդրէն հաստատեցէք, եւ այլ ես լու, որպէս ձեր կամք են, եւ մեք ախորժելով յանձին ունինք. զի կարգք Եկեղեցւոյ թուլացան, եւ մարդիկ յանօրէնութիւն դարձան. արդ որ օրէնք Ես-

տուճոյ — հաճոյ են և Նկեղեցւոյ, դուք զայն կարգեցէք, և մեք հնազանդիմք. և եթէ որ հաստատուն ոչ պահէ զկարդս օրինացն Նախկոպոս կամ երէց, կամ ազատ, կամ շինական՝ պատուհասեսցի և տուգանս տացէ,:

«Նւ զայս ասացեալ քահանայապետիցն, եթէ Առաքելականն և Նիկիականն հաստատեալ կացցէ՝ որպէս և էն իսկ, և մեք հնազանդ եմք. բայց որ ինչ պիտոյ է ի լրութիւնս ի նոյն կանոնս, և մանաւանդ ի մէջ տանս թորգոմայ՝ հաստատեսցի: Ապա կարգեցին և եղին այսպէս,:

Սահմանք և կանոնք զոր էդէն Վարդապետք Հայոց՝ ի նոյն լրութիւն Առաքելական և Նիկիական կանոնաց հաստատութիւն:

ա. Նթէ Նախկոպոս որ գտցի ի պղծութեան և կամ ի պոռնկութեան և կամ զինչ և իցէ վատթարութեան, և զառաքելական պատիւն անարգեաց և զսուրբ Աթոռն, այնպիսումն ասէ զիր, լնդ գողս ընթանայիր, ընդ շունս դնէիր զվիճակ քո, և վկայութեամբ ի յայտ եկեսցէ, յաթոռոյն ի բոց մերժեսցի և զքահանայութիւնն մի՛ պաշտեսցէ, Ո՛Մ դրամ ի սուրբ Աթոռն տուգանեսցի, և անձին իւրում լիցի մեղադիր. քանզի Մարդ ի պատուի էր և ոչ իմացաւ. և զտուգանն կարօտելոց բաշխեսցեն. զի պարտ էր նմա յամենայն ժամ յօրէնս Տեառն խորհել և մի՛ զարտուղի անկանիլ, և մի՛ աշակերտեալք զնոյն մատուցեն:

Բ. Նրէց որ գտցի ի պղծութեան կամ ի պոռնկութեան, կամ յայլ վատթարութեան, և վկայութեամբ իրքն ի մէջ եկին, զերիցութիւնն մի՛ պաշտեսցէ, երևք հարիւր դրամ տուգանեսցի յաղքատս, և նա ի դպրաց

կարգի կացցէ. ապա եթէ ի դպրութեան ի նոյն պղծութիւն գտցի, ի կարգէն ելցէ և ի դպրութենէն կենաց, մինչև ի կարգ ուղղութեան և կեսցէ ապաշխարութեամբ: Աւ տեսեալ Ապրիսկոպոսին զճանապարհն նորա, ի դպրաց կարգ մտցէ: Արիցու և սարկաւազի կանոն՝ այդ կացցէ. զի եկեղեցի և սուրբ սեղանն, մանաւանդ Տէրունական խորհուրդն զանարատս ընդունի, զի մի՛ բարկութիւնն Աստուծոյ զարթիցէ ի վերայ երկրի ի ձեռն Առաջնորդի:

Աթէ կնաւ երէց դտցի ի պղծութեան և կամ յայլ դործս և ստուգեցաւ վկայիւք, քահանայութիւնն լուծցի, և յեկեղեցւոյ բաժնէ հեռացի. երեք հարիւր դրամ տուգանս տացէ ի կարօտեալս. թէ երէց թէ սարկաւազ՝ կանոն այդ լիցի. և նոքա ի զինուորաց կարգի կացցեն ի բաժնի և ի հարկ արքունի. և ընդ պաշտօնետոյս մի՛ խառնեսցին: Ապա եթէ կին երիցուն կամ սարկաւազին ի շնութեան գտցին, ընտրոյ տեարք նոյն լիցին. կամ զեկեղեցին ընտրեսցեն և զքահանայութիւնն, կամ զկիսն. եթէ զքահանայութիւնն, զկիսն ի բաց թողցէ, ապաշխարութիւն խիստ ի վերայ դիցեն:

Ապա թէ դուստր քահանայի գտցի ի պոռնկութեան, եկեղեցւոյ բաժնի մի՛ իշխեսցէ. և խիստ ապաշխարութիւն դիցեն և պատուհաս. և որդւոց երիցու նոյն լիցի. եթէ երէցն մեոցի, կիսն առն չիշխէ լինել, նոյնպէս և երէցն: Աւ աղախին պոռնիկ ի քահանային տան մի՛ լիցի, զի սրբութիւն Տեառն է:

Գ. Աթէ ոք կին ունիցի և պոռնկիցի, և զկարգ ամուսնութեանն սրբութեամբ ոչ պահիցէ . . . զայնպիսին կշտամբեսցեն զլեաւորք գանիւք և բանիւք օգտակարօք և յեկեղեցւոյն հանցեն . . . : Աթէ ազատ է և գան չբմարթի հարկանել, ի տուգանն և յապաշխարութիւնն

յաւել երկու հարիւր դրամ յեկեղեցի, երկու հարիւր դրամ կարօտելոց, երկու ամ ապաշխարութեամբ, ապա մտնալ յեկեղեցի՝ ընդ ընկերս խառնեսցի: Եթէ շինական, գան յոլով արբցէ, հարիւր դրամ տուգանս տացէ յեկեղեցի և յաղքատս, և մի ամ ապաշխարեսցէ . . . մացէ յեկեղեցի. եթէ այր, եթէ կին՝ կանոն այդ լիցի . . . Եւս կանոն լիցի նա և կուսի և երիտասարդի. և ըն

դ. Եթէ թողցէ ոք զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, կամ վասն արատոյ ինչ ի մարմնի, զորդիսն և զկեանսն և զհող և զջուր բաժանեսցեն, և զկէսն կնոջն տացեն. և եթէ կամք են այլում լինել, համարձակ դրաժինն կացեն և զարքունի հարկ ողջ արասցեն. և այրն որ եթող, եւթն ամ ապաշխարեսցէ, և յեկեղեցի տուգանս տացէ. եթէ ազատ է, երեք հարիւր դրամ. եթէ շինական, գան արբցէ և հարիւր դրամ յեկեղեցի՝ փոխանակ զօրհնութեան պսակն խոտելոյ:

Ե. Եթէ կին արար ոք, և կինն ամուլ պատահեաց, և այրն հանցէ վասն ամուլութեանն, որ ինչ կնոջն բերեալ էր ի տունն . . . առնուլ իշխեսցէ և գնալ. եթէ քան զամուլութիւնն այլ արատ չկայ, տուգան ևս տացէ կնոջն վասն անարգանացն, եթէ ազատ է, հազար երկու հարիւր դրամ, եթէ շինական՝ հազար դրամ . . . Եւս եթէ առնն յառաջագոյն խորհուրդ էր զիւր կինն թողուլ և զայլ առնուլ, և կամ պոռնկեալ էր ընդ նմա, հարիւր դրամ այրն տացէ յեկեղեցի. և ապաշխարութիւն առնն երեք ամ ընդ ունկնդիրս, մի ամ ընդ ձեռամբ. մացէ յեկեղեցի . . . :

Զ. Ընդգամ կանանց որ յառնէ ելանիցեն, զկինն կացեն և ցայրն տացեն . . . Եւս եթէ այրն շնարարու է կամ պոռնիկ . . . գանիւ և խրատու կշտամբես-

յնն զայրն և հնազանդեցուցեն. եթէ ազատ է, տուգանօք զայրն ի կարգ արկցեն. եթէ դիւրաւ փոխեսցի այրն, կինն պաշտեսցէ զնա:

Է. Որ բռնութեամբ և անիրաւութեամբ առւանգեն, կայցեն զկինն և տացեն ցհայր և ցմայր, և տուգան տացեն փոխանակ անարգանացն. թէ ազատ է, և թէ շինական՝ հազար դրամ . . : Ապա եթէ սուտ փեսայն ընդ աղջկանն պոռնկեցաւ առանց պսակի, տուգան կայցեն յեկեղեցի, և երեք ամ ապաշխարեսցէ: Ապա եթէ երէց ոք դադտ պսակ եղ առանց հօր և մօր աղջկանն, երէցն զքահանայութիւն մի՛ իշխեսցէ վարել և հարիւր դրամ տուգանեսցէ կարօտելոց, և պսակն անվաւեր եղիցի: Ապա եթէ յետ խռովութեան և տուգանաց դարձեալ ի հաւանութիւն գան . . և յառաջ պոռնկեալ իցեն, պսակ մի՛ օրհնեսցեն, այլ երկրորդի ուռ օրհնեսցեն. ապա եթէ կուսանք կացեալ իցեն, պսակ օրհնեսցի: Թէ ազատ, թէ շինական՝ կանոն այդ կացցէ:

Ը. Եթէ ոք ի կախարդութեան գտցի կամ յուրացութեան և կամ յայլ ի չար գործս, և ի զղջումն և յապաշխարութիւն ոչ եկեսցին, ըստ գրոց հրամանի քարկոծ լիցին. ապա եթէ խոստովանեսցի, մինչև ցմահ իւր ապաշխարեսցէ, տասներկու ամ ընդ ունկնդիրս, և մտեալ յեկեղեցի, ելցէ ընդ ապաշխարողան, մի՛ լոկ ի Քառասներորդան, այլ յամենայն ժամ. և քննեալ հետքն ի ձեռն ողորմութեան բազում ինչ ծախել ի կարօտեալս վասն փրկութեան անձին իւրոյ, ջերմ արտասուօք զյետին թոշակն առցէ:

Թ. Որք ի հարցուկս և ի դիւթս երթան, տուգան կայցեն. եթէ ազատ է՝ երկու հարիւր դրամ. եթէ շինական՝ գան արբցէ տասն և հինգ կրկին. հարիւր դրամ

տուգան կայցեն, և կարօտելոց տացեն. երեք ամ ապաշխարեալ՝ հաղորդեսցին: Ապա եթէ եպիսկոպոս կամ երէց երթեալ իցէ ի հարցուկս, և ստուգեսցին իրքն երկու կամ երեք վկայիւք, . . . եպիսկոպոսն յեպիսկոպոսութենէն անկցի, և երէցն յերիցութենէն. հազար ղըրամ եպիսկոպոսն տուգանեսցի, և հինգ հարիւր երէցն . . . : Ապա եթէ ի կարգէ պաշտօնէիցն և յուխտէ Աբեղայից երթեալ իցեն ի հարցուկս, կամ որդի երիցու, զպատուհաս, և զտուգան և զապաշխարութիւն աշխարհականացն կրեսցեն, և ի կարգէ պաշտօնէիցն ի բաց ելցեն, Եթէ այր, եթէ կին՝ կանոն այդ լիցի:

Ժ. Որ ի դիւթութեան գտցին, ԺԲ կրկին գան արբցեն, խանձեսցեն, մրեսցեն, ոսկերս արկցեն, և յուրկանոց տարցեն, և երկու ամս աղասցէ գողեսցն . . . : Եթէ ազատ է և ի գողենոց չերթայ, երեսուն ղըրամ ի գողիսն տացէ, և ինքն երկու ամ յիւր եկեղեցւոջն ապաշխարեսցէ և հաղորդեսցի, և այլ մի՛ մեղիցէ:

ԺԱ. Որ կոծ դնեն մեռելոց և անյուսութեամբ լան, թողեալ զյուսով և զօրհնութեամբ հրաժեշտն . . . : Եթէ յազատաց կամ ի շինականաց առաքելական կանոնիս ընդդիմացաւ և կոծ եդ, նզովեսցին դնելիքն և կոծողքն. և մի ամ յեկեղեցի մի՛ մտցն. և տուգան կայցին զազատին հարիւր ղըրամ, և շինականին յիսուն . . . :

ԺԵ. Որ զկին հօր որդի ունիցի . . . ոչ ընդունի զնա կանոնս, և ի սուրբ եկեղեցի մի՛ մտցէ. և յամենայն ժողովոյն նզովեսցին մինչև ապաշխարեսցեն. Եւ ամ ընդ ունինդիրս, Գ՝ ամ ընդ ձեռամբ, Ծ՝ ղըրամ աղբատաց, Ծ՝ ղըրամ յեկեղեցի. քննեալ զվարսն՝ հաղորդեսցի: Եթէ հայր զորդւոյ կին ունիցի, զդոյն պատուհաս և նըզովք. եթէ եղբայր՝ զեղբօր՝ նոյն պատուհաս: Եւ եթէ

զջերմ հարազատի, և զազգականի՝ մի՛ որ իշխեսցէ առ-
նու. եթէ կնոջն կամք լիցին, զպատուհաս և զտուգանս
և զնզովս զնոյն կրեսցէ. բայց յապաշխարութիւն կայցեն
զկինն և յուրկանոց տացեն, և յամ աղասցէ գողեա-
ցըն. ապա եթէ ազատ է, Յ դրամ տուգան տացէ :

ԺԳ. Որ զազգականն կին առնու . . . զքոյր, կամ
զքեւորդի, կամ զեղբորորդի, կամ զհօրքոյր, կամ զայլ
որ յազգականին իւրում մինչև ի չորրորդ ծնունդն՝ կին
առնել մի՛ իշխեսցէ, զի մի՛ պատառուցն եղիցի սուրբ հա-
ւատոյն. քանզի բարկութիւն անձին իւրում գործէ այն-
պիսին. թերակատար եղիցի, և զաւակ անօրէն անկողնոց
մի՛ բողբոջեսցի . . . : Երդ եթէ որ ընդդիմացի օրինացս
և հաստատեալ կանոնիս, և ի հեթանոսութիւն և ի հրե-
ութիւն կործանեսցի, ընդ նոսին լիցի բաժին նոցա, և
յլակեղեցւոյ հեռացեալ լիցի . . . : Եւ եթէ այնպիսեա-
ցըն պսակ որ օրհնեսցէ, կամ ի հարսանիս երթիցէ, կը-
ցորդ եղիցի գործոց նոցա և ի կարգէ պաշտօնէիցն հե-
ռացի . . . : Եւ որ խոտորեցաւ յօրինաց և յլակեղեց-
ւոյ, եթէ դարձցի ի զեղծ ամուսնութենէն, ի ձեռն մեծա-
մեծ արոց մինչև զկէս ընչից և զկէս իրաց և զկենաց հոգ-
ւոց իւրեանց տացէ ի կարօտեալս և ի վշտագնեալս.
յլակեղեցի զաւուրս կենաց իւրեանց ապաշխարեալ՝ ի
վախճանի իւրում լիցի արժանի հաղորդելոյ: Եւ գլխա-
ւորք եկեղեցւոյն որ ի խորհրդին էին և որ զպսակն օրհ-
նեաց, Ը դրամ եպիսկոպոսն, Մ՝ երէցն տուգանեսցեն,
և ապա մատիցեն յերիցութիւն . . . :

ԺԴ. Եւ պիսկոպոս որ, կամ երէց կամ սարկաւազ կամ
մի ի պաշտօնէից՝ տան տիկին անուն մի՛ իշխեսցէ արւել
որպէս սովորութիւն է մծղնէից. ապա եթէ ունիցի որ և
վկայութեամբ ի յայտ եկեսցէ, ի կարգէն յորում է, անկցի

ի բաց, և համարեցի որպէս զամպարիշտն և զմաքսաւորն. զի սուրբ Նիկեղեցի և խորհուրդն Տէրունական զանարաման ընդունի, զի սպասաւորք ի ձեռն նորա փրկեացին :

ԺԷ. Օյ եթէ որ ի պաշտօնէից և յուխտէ մանկանց ի հաւատս կայցէ, կամ մենակեաց կամ զե^րնէ և է, զսրբութիւն կամ զկուսութիւն պահել, և կենացն յաւիտենից հասանել, ընդ ընկերս կայցէ ընդ ճշմարիտս և ի միմեանց շինեսցին սիրոյն Վերիստոսի . . : Որ միայնակեաց կամ ի լինել և կուսան, և զհարեղայութիւն յանձն առնուլ, զկանոնդ զայդ կալցէ, ամենայն որ ի հաւատս կայցէ :

ԺԸ. Առանց կամաց զլիաւոր Նպիսկոպոսի աշխարհին՝ Նպիսկոպոսք մի՛ լիցին. և վանաց երէց կամ անապատաւոր առանց դաւառի Նպիսկոպոսին չիշխէ լինել. եւ նպիսկոպոս որ, կամ երէց, կամ ազատ, կամ շինական վասն առաջնորդս կարգելոյ և հովիւս պատրաստելոյ Նիկեղեցւոյ և օրինադիրս . . . Թէ կարի յանարդաց որ է և յարհամարհելոց, և միայն նախանձաւոր սրբութեանն և օրինացն է, յառաջ կալցեն . . . :

ԺԹ. Եթէ որ նշխարս Մարտիրոսաց կամիցի դնել, առանց Նպիսկոպոսի աշխարհին մի՛ դիցէ . . : Եթէ որ ի սուրբ տեղեացն Մարտիրոս բերէ, առ Նպիսկոպոսն բերցէ վկայութեամբ և թղթով կպիսկոպոսացն ուստի բերին, և իւրեանց Նպիսկոպոսի հրամանաւ դիցեն՝ ուր արժան է : Եւ եթէ որ սեղան կամի կանգնել, Տէրունական խորհրդին, առանց Նպիսկոպոսին մի՛ իշխեսցէ . . . :

ԺԽ. Եթէ վարդապետի ուրուք կամ զաշակերտ կամ զժողովրդական կամ զքահանայ նղովեալ իցէ կամ բա-

նադրեալ, այլոց տեղեաց վարդապետ կամ Նալիսկոպոս կամ քահանայ մի՛ իշխեսցէ զանիծեալն օրհնել և զբանիւ կապեալն լուծանել, բայց թէ հաւատով և ի սէրն հոգեւոր յուզողութիւն եկեսցէ . . . :

ԺԼ. Եթէ դք ի մծղնէութեան գտցի կամ երէց՝ կամ սարկաւադ կամ ի հաբեղայից՝ քահանայութիւնն լուծցի, աղուէսադրոշմ ի ճակատն դիցէ, և ի տեղի մի ճրգնաւորաց յապաշխարութիւն տացնն. ապա թէ դարձեալ ի նոյն գտցի, զջիղսն կտրեսցեն զերկոսեան և ի գոդնոցն տացնն . . . :

Է. Որ յուրուք ժողովրդենն մծղնէ գտցի, և երէցքն դիտեն և ո՛չ յայտնեն եպիսկոպոսին, եթէ յայտնի լիցին թէ գիտէր երէցն զգործս նոցա, և ո՛չ բողոքեաց եպիսկոպոսին, զպատուհասն զոր եղին կանոնքս՝ կրեսցին . . . : Եւս եթէ երէցն ասիցէ ցՆալիսկոպոսն և յայտ առնէ, և Նալիսկոպոսն կարասի առնու և ծածկէ կամ աչառի . . . այնպիսին նզովեալ եղիցի և յՆկեղեցւոյ հեռացի: Եթէ իշխան օք ծածկեաց և թագոյց զմծղնեայն կամ վասն կարասւոյ, կամ վասն ակնառութեան . . . նոյնպէս նզովեալ եղիցի . . . : Կամ իշխան դք կամ ընտանիք նորին գտցին ի մծղնէութեան, նոյնպէս նզովեալ եղիցին, և ի հրապարակ մի՛ իշխեսցեն գալ . . . *):

Եւ եդեալ միաբան քահանայապետից և քահանայից և ամենայն հաւատացելոց զկարգս զայս և զկանոնս, և ընթերցեալ առաջի ամենայն զօրացն և զօրագլխաց, և

(*) Եւս ամենայն քսանեքին կանոնք եդեալք յառաջին Ժողովն Շահապիվանու, կոչեցեալք Կանոնք տուգանաց վասն օրինազանցից՝ զրեալք են օրինակօք և ընդարձակ վկայութեամբ սուրբ գրոց ի կանոնադիրս մեր, զորս ըստ այսմ համառօտեցաք:

հաճէին հաւանութեամբ ամենայն աշխարհն Հայոց, ասելով միարան զօրացն և զօրազլեաց, իշխանացն և նախարարաց, ազատաց և շինականաց թէ՛ «այո՛ այո՛ կարդ և օրէն այդ կացցէ ինչ որ վասն մեր օգտի է և փրկութիւն ողորդ մերոց. իշխանութիւն Եկեղեցւոյ Աստուծոյ և մեզ առաջնորդ և առիթ ի կեանսն յաւիտենից. ամէն,» :

Գ. Լ. Բ.

Երբեք ժողով յԱշխատ, և ի Հազարէվան երբեք, վասն պաշտպանութեան սոսրէ հասարայ ընդդէմ հալածանաց Պարսից:

(450): Յազկերտ արքայ Պարսից յերկոտասաներորդում ամի թագաւորութեան իւրոյ, որ առ ժամանակ մի ի բաց եղևալ էր զհալածութեան քրիստոնէից, խառալ զթուղթ ի Վահագն — Վենշապհոյ եղելոյ ի վերակացութեան աշխարհիս Հայոց յազաքս անդրդուելի քնալոյ Հայաստանեայց ի հաւատս, խորհրդով նախարարաց իւրոց և մեծամեծաց, հրամայէ հազարապետին իւրում Միհրնբսէհի գրել տալ մոզպետին ի դիմաց իւրոց զազանդ մոզութեան առ Հայո, զի կամ դարձցին, և կամ անպատասխանի այնմ քնացեալ, պարտաւորեսցին. ընդ օրում և ինքն գրէ հրովարտակ առ ամենայն Հայո, թողեալ զօրէնս քրիստոնէութեան՝ ընդունել զդէնս Պարսից. զորոց օրինակս յառաջ բերէ ֆարպեցին, և զմոզուց թղթոցն և զազանդոցն՝ պատմագիրն մեր Եղիշէ ի Գ. Բ.:

Ստացեալ զայսպիսի թուղթ ազանդոց Պարսից սպառնազին հրովարտակաւ Յազկերտի՝ եկեղեցականաց Հայոց և իշխանաց, Յովսէփ Վաթուղիկոս գրէ փութանակի առ համօրէն Եպիսկոպոսունս աշխարհիս զալ գումարել

յլ յընտանեացս յարտաշատ քաղաք արքունական, ի պատասխանագրութիւն հրովարտակին և ընդդէմ աղանդոյ մոգունքն :

Յայսմիկ ժողովի գումարին Եպիսկոպոսք տասն և եօթըն, բաղում Վարդապետականք և Երիցունք, Ղևոնդ երէց ի Վանանդայ, Խորէն ի Մրենոյ և Դաւիթ Մամիկոնեան, ևս և վանականք բաղումք և վանահայրք և նախարարք ամենայն, որք վասն պահպանութեան աշխարհին՝ չէին գնացեալ ի պատերազմ Պարսից, զորոց անուանս մի առ մի յիշատակէ Եղիշէ ի պատմութեան ընդ սրբոց Եպիսկոպոսաց, երիցանց և վանականաց եղելոց յայնմիկ ժողովի. ուր ընթերցեալ միայն զհրովարտակ Յազկերտի, պատասխանի արար ժողովն հրամանաւ նախարարաց ի բերանոյ ամենեցուն առ Թագաւորն համարձակ բանիւք երկունցն ևս նամակաց, ո՛չ արժանի մաքուր լսելիաց համարեալ և զթուղթ մոգպետին որ յաղագս փոփոխելոյ զօրէնս քրիստոնէութեան : Իսկ զգիր Միհրնբերսէհի հաղարպետին գրեալ ի մոգպետէն՝ ընթերցեալ Յովնէփ Կաթուղիկոս ընդ եպիսկոպոսաց ժողովոյն, գրեն և այնմ պատասխանի բազմապատիկ վկայութեամբ զճմարտութենէ քրիստոնէական հաւատոյ, հերքելով և արհամարհելով զսնոտի պաշտամունս արեգական, զոր նոքա պաշտէին. որպէս տեսանի յԼ. գիրս Եղիշէի, եր. 26, ի տրպաղրեալն :

Եւ իբրեւ ընդունի Յազկերտ զայս պատասխանի ի վերադարձին Միհրնբերսէհի հանդերձ մոգպետաւն, և տեղեկանայ յամենայնի ի նոսին զհաստատուն մասցն Հայոց ի քրիստոնէական հաւատս, և լսէ զարհամարհանս կրօնի իւրեանց համարձակ և անվիհեր բանիւք, զառնացեալ ի միտս առաւել ի հրապուրանաց չարախնդու մոգ-

պեախն, զրէ հրովարտակ լի ցասմամբ առ բովանդակ նա-
խարարս Հայոց յականէ անուանէ պահանջելով զնոսին,
ոչ իրրե ըստ նախնի սովորութեան թաղաւորացն Պար-
սից, այլ զայրագին բանիւք :

Ըստ որոյ և նախարարք գիտացեալ զպատճառ կոչելոյ
նորա ոչ հրաւիրանօք խաղաղութեան, այլ խռովութեան
վասն կորստեան ոգւոց, ապաւինեալք ամենեքին յօգնակա-
նութիւն Աստուծոյ և եթ, գումարեալք ի մի վայր, ուխտ
դնեն անսասան ի հաւատսն միայոյ ի ձեռն սրբոյն Յով-
սեփայ, և ապա հաստատեալք ի միտս, գնացին առ թա-
ղաւորն յաղագս գտանելոյ զխաղաղութիւն աշխարհին
և ազատելոյ զնախարարսն բանտարկեալս անդէն յաշխար-
հին Պարսից :

Այս լինի երկրորդ ժողով ի Շահապիվան ի բանա-
կետղ զօրաց սպարապետացն Հայոց յամին 450 :

ԳԼ Ժ.

Առաջին ժողով է Ղվին Լառն ընդոռնեան Կախ-դէկոնի,
և իրաւաբէլոյ Ղլինառն Կախ-դէկոնաւան յԱլեքեաթնէ է
Ղվին :

(452) : Յետ նահատակութեան սրբոց Վարդանանց և
կոտորածի զօրացն Պարսից ի նմին պատերազմի, Ատրոր-
միզդ պարսիկ եկեալ ի մարզպանութիւն աշխարհին Հա-
յոց և կապեալ զԱթուղիկոսն Յովսէփ, զՂևոնդ երէց,
զՍահակ եպիսկոպոս Ուշտունեաց և զերեւելի քահանայս
յԱյրարատեան աշխարհէ՝ առաւել զայնոսիկ, որք կոր-
ծանեալ էին զատրուշանս Պարսից կրակատանցն պաշ-
տօնէից, առաքէ առ Յաղկերտ ի ստուգել զպատճառս
մեծի պատերազմին. և ապա ժողովեալ զամենայն նախա-

րարս և բնակիչս յիւրաքանչիւր տեղեաց, ցուցանէ նոցա զարքունի հրամանն յաղագս վարելոյ կեանս ըստ առաջին կարգին և համարձակ պաշտելոյ յամենայն Ափեղեցիս ըզքիստոնէութիւն :

Ժողովեալ նախարարացն առաքեն սա մարզպանն ըզպատգամաւոր, զի նախ առցէ ի Թագաւորէն զգաշն խաղաղութեան ուխտի ընդ իւրեանս, և հաշտութեան, և ապա գնասցեն ինքեանք ի դուռն արքունի. առ որ և եկեալ իսկ էր Ատրորմիզդ, առաքել զնախարարսն առ Յազկերտ, զի ցուցցեն ընդ սրբոց եպիսկոպոսացն զպատճառ պատերազմին :

Այսպէս յետ յայտնելոյ նախարարացն զկամս իւրեանց Պարսիկ մարզպանին, չե ընկալեալ զպայմանն արքունի, դան ի Ղվին քաղաք և կոչեալ զեպիսկոպոսունս, ընտրեն ի Հայրապետութիւն փոխանակ Յովսէփայ՝ Սաթուղիկոս Հայոց զմեծ եպիսկոպոսն Մանազկերտոյ՝ զՏէր Մելիտէ յամի 452, և զԱթոռ Սաթուղիկոսութեան փոխադրեալ ի Ղվին, անդր հաստատեն զայն, յետ գնալոյ սրբոյն Յովսէփայ ի Պարսս, զի ոչ կարէին Թողուլ զաշխարհն առանց Սաթուղիկոսի :

ԳԼ ՓԸ.

Յովհան Մանդակունի Սաթուղիկոս Հայոց և Կանոնադրութիւնք նորա :

Յովհան Մանդակունի՝ որ էր յաշակերտութենէ սրբոյն Սահակայ և Մեսրոփայ և աշակերտակից Գիւտ Սաթուղիկոսի, յետ Քրիստափորի կալաւ զԱթոռ Սաթուղիկոսութեան ազգիս յամին 480. և եկաց ի Սաթուղիկոս :

դիկոսութեան զամս վեց ի Ղալին յաւուրս մարզպանու-
թեան Մամիկոնեան վահանայ :

Պատմագիրք ազգիս ոչ յիշատակին եթէ արարեալ
իցէ նորա Ժողով ի կառավարութիւն եկեղեցւոյ և ժո-
ղովրդոց կարգեալ կանոնս վասն բարեկարգութեան, այլ
ամենեքին նոքա միահամուռ գրեն զփոյթն սրբոյ Հայրա-
պետին ի կարգաւորել զժամերգութիւնս աղօթիւք և քա-
րողիւք, ի ճոխացուցանել զՄաշտոց գիրս եկեղեցական
ծիսից, և ի գրել զգանազան ճառս հոգեւիցս : Այլ գրե-
թէ ի բովանդակ կանոնագիրս մեր կան սորա կանոնագրու-
թիւնք երիւք առանձին գլխովք արտաքոյ ի տպագրելոցն
կանոնաց ընդ ճառս նորին յամին 1836, ի վերետիկ-
զորս անշուշտ երևի գրեալ նորա ի միասին ընդ կարգա-
ւորութեան եկեղեցական ժամերգութեանց՝ վերաբերեալս
ի վեճակ եկեղեցականաց և ժողովրդոց իւրուան դարու. և
չնք երկրայութիւն՝ եթէ ոչ եղեն ժողովով յիշեալ կա-
նոնագրութիւնքն, զի Նկեղեցին Հայաստանեայց ի թարգ-
մանչաց անտի մերոց սկսեալ պայծառանալ եկեղեցական
երգովք և մաղթանօք, ի սորա աւուրս տակաւին բազում
պէտս ունէր հարկաւորացն. ըստ որոյ և սուրբն Յովհան
Մանդակունի որքան աղօթս և քարոզս գրեաց ժամերգու-
թեանց, և յաւելուածս արար ի Մաշտոց և ի Պատա-
րագամատոյցն ըստ Ասողկայ և Վարդանայ, այն ամե-
նայն եղեն կարգ և կանոնք Նկեղեցւոյ և եկեղեցական
պաշտամանց. վասն այսորիկ և Ժամագիրք անուանեալ
եկեղեցական մատեանն ժամերգութեանց ընծայի ոչ մի-
այն սրբոցն Սահակայ և Մեսրովբայ, այլ և Գիւտի և
Մանդակունւոյ սուրբ Հայրապետաց Նկեղեցւոյս մերոյ,
ուստի և ի նմին ժամանակի ի կարգաւորութեան անդ ե-
կեղեցական պաշտամանցն առ ի նմանէ, եղեալ են և կա-

նորէն յիշատակեալ անուամբ նորա ի բարեկարգութիւն
և կեդեցականաց :

Մեք աստանօր ըստ կարգի և ըստ ժամանակի կենաց
նորա յառաջ բերեմք ի կանոնագրոց մերոց՝ զառաջին
գլուխ կանոնաց նորին Սանդակունայ ըստ այսմ վեր-
նագրի :

Յովնանն— Սանդակունայ Հայոց Սալուդիտի և Նարգ-
հանի, աշակերտ եղբայրսքս յառաջ յառաջ յայսմ
Հայոց Սալուդիտի Բան Կանոնակոն :

«Օ մեծ և զանաւ, զմարդասէր և զբարերար Տեառնէ
պարտեմք զոհանալ հանապազ, որ արար զմեզ բանաւոր,
մտաւոր և հոգեւոր. և ետ մեզ ծանաչել զանուն իւր
սուրբ. և ասէ, Ես ընդ ձեզ եմ յաւիտեանս ժամանա-
կաց :

Սաան սրբոյ պատեքին պահոց ի կանոնս՝ ի շարաթու-
ոչ հրամայի պահել. և յայտ անտի է, զի շարաթ աւուր
իրիկունն ապաշխարողաց ոչ քարոզի ի մի դէմն. ըստ
Սովսեսի օրինադրին հրամանի պարտեմք պատուել. և ի
միւս՝ զի կարապետ է մեծի թագաւորին՝ յառաջընթաց
ընդ առաջ ելանէ ճրագօք և մոմեղինօք՝ կիւրակէին :

Եյլ վասն կիւրակէի պահելոյ՝ ոչ կանոնք հրամայեն
պահել, և ոչ վարդապետք. այլ նզովս և անէծս ի վե-
րայ դնեն. զնոյն և ՅԺԲ Հայրապետքն ի Նիկիա՝ ի սուրբ
Ժողովն նզովեցին :

Եպա յաւուր կիւրակէի և ի Օատկէն մինչև ցՊենտե-
կոստէն՝ ծունր կրկնելով Հրամայեցին յազօթս կալ :

Եպա եթէ ասիցէ որ՝ եթէ գինի ուրթոյ բեր է, և ձէթ
ծառոց և ձուկն ջրոյ. ո՞վ անհեղեղ զգայարանք, այն իսկ

է Կեստորի անիծելոյ աղանդն. զի Բարսեղ Կեսարացի զձուկն զաղան ասէ, և Առաքեալն վկայէ ասելովն, Այլ մարմին ձկանց է, և այլ անասնոց և այլ թռչնոց :

Արդ՝ Առաքեալն մարմին ասէ, և հերձուածողն ջուր. և զիմորդ իցէ ջուր, զի կենդանի է, յօդք, ոսկերք, ջիղ, արիւն, աչք : Աղէ՛ քննեա՛ խորհրդիւ ի ձկունս և ի գաղանս, որ ի ցամաքի են՝ առիւծ, ինձ, վիշապ, որ է օձ, և զիրք ասեն սիկղ և հիդրայ. սիկղ շուն ասի երեքզկեան, և հիդրայն ևս չար քան զնա. բայց զԵրեւանց որդիսն ոչ ուտեն. իսկ ձուկն զԵր մերձաւորն ուտէ, և մարդ ևս ուտէ. ապա զիմորդ է ջուր. այլ կան և հաւք ջրայինք և անասունք. և ով է որ առանց ջրոյ սնանի :

Արդ զիրք զձուկն կենդանի ասեն, պատարագ ևս առնեն. եկ և առ ձէթ. զիրք զԵղ և զձէթ միապէս ասեն. Եսայի ասէ, Փայտ իւղոյ. և Դաւիթ ասէ, Ծերութիւն իմ ի ձէթ պարարտութեան : Երթ և առ Աւետարանագիրն, որ ասէ վասն կուսանացն՝ թէ Ձէթ ոչ առին. և դարձեալ՝ թէ Տուք մեզ յիւղոյդ ձերմէ. ահա՛ յայտ է թէ իւղ և ձէթ միապէս են. և դարձեալ, Ահամ ոչ եթէ պանիր եկեր, այլ պտուղ ծառոյ, և ել ի դրախտէն : Իսկ վասն զինւոյ զիրք ասեն, զարբեցութիւնս չար քան զգիւհահարս. զոր Առաքեալ ասէ, Մի արբենայք. և ոչ ասէ թէ մի՛ ըմպէք. զի թէպէտ և Նոյի հրամայեաց ըմպել վասն տրտմութեանն, նոյնպէս և մեզ ի վայելչութիւն, ոչ թէ արբենալ և զեղելի. և յորժամ կերակուր ուտեմք և ընումք, և ի նմին կամք, իսկ յորժամ զինւով ընումք, զայլ խորհուրդ ածեմք զմտաւ և ոչ զԱստուծոյն. վայ՛ այնոցիկ, Եսայի ասէ, որք յառնեն ընդ առաւօտն և զհետ լինին ցբւոյն. զի զինին իսկ անդրէն զնոսին այրէ. դարձեալ ասէ, Քահանայն և մարգարէն յիմարե-

ցան յարբեցութենէ ցբւոյն : Յառաջ ուխտաւորքն Սա-
մուէլ և Սամսոն և որդիքն Յովնադարայ միս ուտէին .
բայց զինի և ցբի ոչ ըմպէին . զի զինի և հացօղի և մեղ-
րօղի և ամբրաւօղի մի են, զոր զիրք վկայեն :

Երդ պանիր, ձէթ, ձուկն, ձու ամեն մի կն, թէասէ ոք
ձու յօր քսան կենդանի լինի, և կենդանւոյ իսկ անասնոց
յօր քսան թէ դարման չլինի, մեռանի . բայց զոր չին և
Նոր կտակարանաց ասացեալ է և Վարդապետաց՝ որ են
այս, Եթանասիրոս, Կիւրեղ, Յովհաննէս, Սահակ Երու-
սաղէմցի, Եկակ Մելիտինի, Գրիգոր Եսոբուածաբան Նա-
զիանզու, Գրիգոր Նիւսեայ, Գրիգոր Կեսարացի, Բար-
սեղ Կեսարացի, Իրինիոս, Որոգինէս, Յովսէպպոս, Կղէ-
մէնտոս, Տիմոթէոս, Յովհան Կոստանդնուպօլսի, Օւե-
նոր, Սևերիանոս : Երդ զոր նոցա արդելեալ է մարգարէից
և առաքելոց վկայութեամբ, չէ պարտ ումեք զանց առ-
նել . ի Օւատկէն մինչև ցՊենտէկոստն ամենայն իբրև մի
կիւրակէ է, ծուներ ոչ հրամայի դնել, այլ յոտն կալով
և երկրպագութեամբ մատուցանել զաղօթսն . ի Պենտէ-
կոստէիցն մինչև ցՎարդապետն մին շաբաթն ուտի, եր-
կուն պահի . Վարդապետն աօն առաքելոցն է, և մատ-
րունք ըստ հնումն, ի նորումս՝ նաւակաթիք սուրբ Եկե-
ղեցւոյ և մարտիրոսաց յիշատակ : Եւ ի Պենտէկոստէն
յառաջ ի ծոմոցն պահս ցուրբաթ օրն պահել՝ և յուր-
բաթուն ուտել՝ անկարգ է . պահել պարտ է մինչև յերե-
կոյ . և որք զուրբաթ որպէս զկիւրակէ պահել և ի գործոց
դատարկացուցանեն՝ մեղք են, և կոչեն զնա ծեր . և ո՞ր
տեսեալ է զծերութիւն նորա . զի հինգ օրն աւագ են քան
զնա . և որք ի չորեքշաբաթու և յուրբաթու մարտիրո-
սաց յիշատակ առնեն՝ մեղք են . զի եթէ ի կարգի էր, ա-
պա ի զատկին ուրբաթ օրն պարտ էր առնել մատաղ . զի

Վրիստոս Աստուած Արարիչն երկնի և երկրի յուրբա-
թուն խաչեցաւ, և ընթերցուածք և Սաղմոս և Աւետա-
րան յայն օր շատ են. և յայն օր ամենայն մարդիկ ազա-
տեցան ի ծառայութենէ մեղաց. և դրախտն յայն օր բա-
ցաւ ի ձեռն աւաղակին. և զմարդիկ ի ծառայութենէ
յայն օր զերծոյց Վրիստոս. բայց կարգք Եկեղեցւոյ զայն
ուրբաթ պահել հրամայեն, և փոխանակ նորա ուտել
զայլ ուրբաթսն մինչև ցափնտէկոստէն: Եւ որ զՄանու-
ղըն առնեն յառաջ քան զՅայտնութիւնն՝ չէ արժան.
զի՛ Մանուղն և Յայտնութիւնն մի են. և յայտ յընթեր-
ցուածոյն է, որ ասէ, «Յիսուսի Վրիստոսի ծնունդն էր
այսպէս», :

ԳԼ. ԺԲ.

Անգիւղացի Ժողով ի Վաղարշապատ, որ հերթեցան Բար-
ժոմայ և այլ Նեապոլիտանի, և անեցան հրովարտելն Օւ-
նոնի խոյսեր և ժողովն Վաղիէդոնի:

(491): Համբաւ հասեալ շփոթութեանց ի Հայս հա-
կառակորդաց ժողովոյն Վաղիէդոնի, որոց էր զուխ Ղազոս-
կորոս Եպիսկոպոս Եղէքսանդրիոյ, ի ձեռն ջատագովչաց
և աշակերտաց նորին, իբր թէ Յոյնք նովին ժողովով ըն-
կալեալ իցեն զգիրսն Թէոդորոսի Մամեստացւոյ, զոր
սուրբն Սահակ մերժեալ էր Եղգային ժողովով, և թէ
հալորդեալ իցեն նոքա ընդ նեստորականաց նովին ժողո-
վով, Բարդէն Սաթուղիկոս Հայոց յՈթմոյ որ ի Վա-
նանդ, արար ժողով Եպիսկոպոսաց ի Սաթուղիկէ Մայր
Եկեղեցւոջ Վաղարշապատայ. ուր եկին հասին և Սա-
թուղիկոսունք Վրաց և Եղուանից հանդերձ Եպիսկո-
պոսք իւրեանց:

Ի հանդիսի ժողովոյն նշովն նախ զՆեստորականն և զամենայն համախոհս նոցին և զմոլորութիւնս, ընդ որս և զՆաւիքեանցն, և ընթերցեալ զհենդիկոն Օւնոնի կայսեր և հաւանեալ ընդ այն, ըստ նորին մտաց դատապարտեն զժողովն Վաղկեդոնի, համարեալ

“Նախ՝ թէ այն ժողով ընկալաւ զգիրս Մոպսուեստացւոյն և զջատագովս նորին:

Երկրորդ՝ թէ այն ժողով բաժանեալ իցէ զԲրիտանոս յերկուս գէմս և յերկուս որդիս, ըստ մտաց Նեստորի, սահման եղեալ ի վճիռս ժողովոյն յասելն. “Մեք Հայք և Հռոմք, Վիրք և Եղուանք մի խոստովանութեամբ եմք հաստատեալ ճշմարիտ հաւատով ի լաւանդր. զորաւանդեցին մեզ սուրբ Հարքն յերիս ժողովս. ոչ ընդունիմք զայսպիսի բանս հայհոյութեան, այլ նշովեմք միաբան զնմանիս նորա, ,:

Պատճառ այսր ժողովոյ և հերքելոյ զժողովն Վաղկեդոնի բացայայտ ևս գրեն ազգային պատմիչք մեր. յորոց Յովհաննէս Կաթողիկոս. “Օայսու ժամանակաւ աստուածահաճոյ վարուք և բարեպաշտ հաւատով երջանիկ արքայն Հռոմոց Օւնոն վախճանէր. որ ի ժամանակի տէրութեան իւրոյ զմիգատարի և զօդախիտ բքայորդոր չար հերձուածս քաղկեդոնականաց ի բաց մերժեալ, զլուսասփիւռ պայծառատարած ճառագայթաւէս զհաւատս առաքելական ծաղկեցուցանէր յԱլկեղեցւոջ Լստուծոյ, ,: Իւլ յաղագս Լնաստասայ նորին յաջորդի ասէ, “Հաստատէր զաւանդութիւն բարեպաշտութեան հարցն սրբոց. և շրջաբերական թղթովք նշովեաց զամենայն հերձուածողս, ընդ ամենեւին և զժողովն Վաղկեդոնի նշովէր, ,: Իսկ վասն ժողովոյս այսորիկ՝ այսպէս. “Մեծ Հայրապետն Հայոց Բարկէն առնէ ժողով Ե-

պիսկոպոսաց Հայոց, Վ լրաց և Աղուանից ի Նոր քաղաքի ի սուրբ Կաթուղիկէի ի Մայրն Եկեղեցեաց Հայոց. որք նմանապէս նզովեալ խոտեցին զԺողովն Վաղկեդոնի. քանզի և չե իսկ էր ընկալեալ զաշխարհակործան աւանդութիւնն, այլ ի նմին հիման սրբոյն Պրիգորի հաստատեալ կային, :

ԳԼ. ԺԳ.

Երբեք ժողով է Դուին, լսան Բարեկարգելոյ ղեկավարութիւնն Վրէստոնի :

(ԱՄ Տեառն 527) : Ներսէս Երկրորդ յաջորդեալ Ղևոնդեայ յԱթոռն Հայրապետական ի Բագրեւանդ գաւառէ ի գեղջէ Աշտարակաց յամի Տեառն 524, առնէ ժողով Եպիսկոպոսաց ի Դուին յԱթոռն Հայրապետութեան յամի 527, վասն ուղղելոյ զանկարգութիւնս ոմանց ի քահանայից և յեկեղեցականաց՝ յաւէտ ի գիւղորայս. երեւելք էին Ներշապուհ Եպիսկոպոս Մամիկոնէից, և Պետրոս Վերթոյ Եպիսկոպոս Սիւնեաց :

Իսմին ժողովն յուղղութիւն անկարգութեանցն սահմանեն կանոնս երեսուն և ութն՝ առեալ զքաղաքս ի կանոնաց սրբոյն Սահակայ Պարթևի. որք ի կանոնադիրս մեր կոչեն Կանոնք Ներսեսի և Ներշապուհ Մամիկոնէից Եպիսկոպոսի. որոց և համառօտութիւն ղնի աստանօր :

ա. Չտուրս քահանայից տարցեն յԵկեղեցին, և մի ի տուն միոյ ուրուք քահանայի և եթ :

բ. Չտուրս ողորմութեան Պատարագի առանց զօշաքաղութեան առցեն քահանայք :

գ. Տուրք Եկեղեցւոյ մի՛ տացին վաշխիք :

Դ. Մի վաճառեսցի ումք շնորհք քահանայութեան,
և մի՛ իշխեսցեն աշխարհականք առնել զգործ քահանա-
յի :

Է. Երկկին պաշտօնեայք որոշեալ կայցեն յեկեղեցա-
կան կարգէ. և մի՛ վայելեսցեն զհասս Եկեղեցւոյ :

Ը. Վահանայք մի՛ խափանեսցեն զպատարագսն յա-
ւուրս շարաթու և կիւրակէի. և մի՛ ծուլասցին ի պաշ-
տամանց յաւուրս տօնից. և եթէ անփոյթ լիցին, ի հա-
սից աւուրն զրկեսցին :

Ե. Վահանայք մի՛ իշխեսցեն նուազեցուցանել ըզ-
րաժակ սրբոյ հաղորդութեան պատճառաւ չքաւորու-
թեան :

Զ. Ի մատակարարել քահանայից ի սուրբ բաժակէ առ-
ժողովուրդն՝ մի՛ խառնեսցին ի նոյն նորոգ զինի :

Ը. Օվարագոյրս խորանին մի՛ տացեն ի տունս փեսայի
և հարսին :

Ժ. Վահանայք մի՛ տացեն այլոց մանաւանդ կանանց՝
զջուր մկրտութեան պահել ի տուն և մկրտել զերեսայս :

Ժա. Ի քահանայս նախագահ համարեսցի՝ որ իցէ ձեռ-
նադրեալ յառաջագոյն :

Ժբ. Եռանց քահանայի մի՛ իշխեսցեն դպիրք Եկեղե-
ցւոջ պաշտամունս կատարել :

Ժգ. Վահանայք մի՛ զգեցցին զգետ աշխարհականի
կամ զինուորի :

Ժդ. Տուրք Եկեղեցւոյ ըստ օրինի բաժանեսցին. աւագ
Երիցանց՝ երկու և կէս մասն. հասարակ քահանայից՝ եր-
կու մասն. սարկաւագաց՝ մի և կէս մասն. դպրաց՝ և
այրի կանանց եթէ իցեն կարօտ՝ մի մասն :

Ժե. Սպասք Եկեղեցւոյ ի ձեռս աւագ Երիցուն լիցի,
և բնաւ յաշխարհական իրս մի՛ զբաղեսցի :

ԺԼ. Մկրտութիւնն յՆկեղեցւոջ լիցի հանդերձ ամենայն սպասուք յաւազանն սուրբ. և եթէ վտանգ կայցէ, ի տան կատարել :

ԺԻ. Ի մկրտել քահանային՝ մի՛ կայցեն առ նմա կանայք, ունելով զտեղի սարկաւազաց :

ԺԸ. Սարկաւազունք մի՛ իշխեսցեն մկրտութիւն առնել առանց հարկի :

ԺԿ. Վահանայք մի՛ իշխեսցեն տրովք կատարել զխորհուրդ ապաշխարութեան :

Ի. Եթէ քահանայն յայտնեցէ զխոստովանութիւն ապաշխարողաց՝ նզովիւք լուծցի :

ԵԱ. Մի՛ լիցի հասարակ գերեզման յՆկեղեցւոջ :

ԵԲ. Վահանայք մի՛ իշխեսցեն առնուլ վաշխս :

ԵԳ. Չազապս այս ինքն զնուէրս, որք վասն աղքատաց ընծային, մի՛ բաժանեսցեն քահանայք ըստհաճոյս. այլ ի նմին ժամու յանդիման ընծայողին բաշխեսցեն աղքատաց :

ԵԴ. Որք հաղորդելոցն են, մի՛ ճաշակեսցեն ինչ նախ ի տան. և եթէ գիտասցեն զայս քահանայք կամ կղերիկոսք, մի՛ թողցն հաղորդել :

ԵԵ. Տղայոց պսակ մի՛ լիցի. և որք ի չափ հասեալ իցեն, առանց տեսանելոյ զմիմեանս մի՛ պսակեսցին :

ԵԶ. Այոյս ընդ այլուոյ մի պսակեսցի, և ոչ այլի ընդ կուսի առանց հարկի :

ԵԸ. Վահանայք մի՛ իշխեսցեն երթալ և ընտրել ըստ հաճոյս իւրեանց զարջառ վասն ողորմութեան նուիրաց :

ԵՂ. Վահանայք մի՛ իշխեսցեն զնուիրեալ անասունս պահել կենդանի, այլ տացն զենուլ և բաշխել աղքատաց :

ԵՆ. Չաւուրս Վառաննորդաց կամ զՎառաւորաց մի՛ դք իշխեսցէ լուծանել :

Լ. Իմեծի շաբաթու ճրագալուցի մի՛ դք յառաջ քան զՊատարադն հաղորդեսցի օրինաց, բայց եթէ վասն հարկի տկարութեան :

Լա. Ժողովրդականք հակառակ քահանայից մի՛ իշխեսցեն հրաման տալ :

Լէ. Մի՛ գտցի քահանայ արբեցող կամ հանգանակող, և մի՛ ունիցի արծաթագին աղախին. և մի՛ առնուցու ինչ ի կապենից :

Լժ. Մի՛ բնաւ մտցէ կին ի վանս արեղայից վասն հաց եփելոյ կամ կով կթելոյ, և մի՛ վասն ո՛ր և իցէ գործոյ :

Լդ. Ընապատառորք յառաջ քան զմուտս արեւու դարձցին յանապատ իւրեանց :

Լէ. Վանականք մի՛ օթեսցին ի տունս աշխարհականաց, այլ ի մերձակայ վանս. և եթէ չիցէ ի տեղւոջ վանք, ի տուն Եւագերիցու կացցին :

Լզ. Վանականք մի՛ իշխեսցեն վաճառականութիւն առնել, և մի՛ պահեսցեն առանձին զերիվարս և զայլ ինչ այսպիսի :

Լե. Եղանդաւորաց բնակութիւն մի՛ տացի ի տան :

Լը. Յամենայն ամիսս մի՛ պահք պահեսցի :

ԳԼ. ԺԴ.

Երբորք Ժողով է Դոմն. որ սահմանեցաւ նոր Տոմար և իրաւան շայոց :

(Եփե Տեառն 551) : Մովսէս յԵղուարդայ յԱրագածոտն գաւառէ յաջորդեալ յԱթոռ շայրապետութեան ի Դուին՝ յետ Յովհաննու Երկրորդի ի Գարեղենից, արար Ժողով՝ եպիսկոպոսաց և իմաստնոց անդէն ի Դուին յԱթոռն հայրապետական, և բազում քննութեամբ նո-

բողեաց և ուղղեաց զՏումարն Հայոց ըստ ձեռնտու-
թեան ժամանակին նորոգ սկսեալ զշրջանն՝ զորմէ փոյթ
յառաջագոյն ունէր, յամի Տեառն 551. յորմէ սկսաւ և
թուական Հայոց. զի ի յաջորդ 552 ամի Ժողովոյն՝ եղև
առաջին ամ Հայոց թուականին. որով սկսան Հայք վա-
րիւ այնուհետև նովին տումարաւ և զթուական ամացն
անտի չափել, այն է ի 552 ամէն:

Յովհաննէս Սաթուղիկոս պատմաբան զԺողովոյն
Մովսեսի յաղագս նորոգութեան Հայոց տումարին՝
վկայէ այսպէս:

“Յամի տասներորդի հայրապետութեան նորա (Մով-
“սեսի) և 31 ամին Խոսրովայ որդւոյ Սաւատայ արքա-
“յին Պարսից, լցեալ բովանդակեալ շրջանակ բոլորակի
“532 ամաց, ապա ի հրամանէ մեծին Մովսեսի՝ քեր-
“թողք և գիտունք արուեստին եղին զկարգ թուակա-
“նութեան Թորգոմեանս համարոյ՝ որ է շարժումն յա-
“ռաջախաղաց, և հիմն զանազան մասանց արուեստին:
“Եւ այսպէս ըստ հայկական լեզուի տուեալ տումար
“տօնից տարեկանաց, յայնմ հետէ ոչ կարօտանային
“իրև մուրացիկ իմն առնլով յազգաց զպիտանի խոր-
“հրդոցն արարողութիւնս,:

ԳԼ. ԺԵ.

Զորոյր ժողով ի Ղոնէ լառն Սիւրիոյն Կաթողիկոսին
վրայ:

(Եւք Տեառն 596): Սիւրիոյն վրացի վաներէց եկե-
ղեցւոյ Սաթուղիկոսարանին Հայոց ըստ կացուցանելոյ
Հայրապետին Մովսեսի, և քորեպիսկոպոս Երարատայ,
յառաջագոյն հասու լեալ մտաց ժողովոյն Քաղկեդոնի,

իրրե ձեռնադրեցաւ ի Մովսեսէ ի Կաթուղիկոսութիւն Վլքաց, քարոզեաց անդ ի Վիրս զդաւանութիւն ժողովոյն, որում հակառակ կացեալ Մովսէս եպիսկոպոս Յըրդաւայ քաղաքի ի Վիրս ձեռնադրեալն ի Կիւրիոֆէ, իբրեւ ամբաստանեցաւ առ Կիւրիոֆէ, ի կոչելն զնա Կիւրիոֆէի՝ փախեաւ առ Եբրահիմ Կաթուղիկոսն Հայոց փոխանորդ Մովսեսի, և չարախօս եղև զԿաթուղիկոսէ իւրեանց, իբր զի յաղագս չընդունելոյ իւրոյ զժողովն Քաղկեդոնի՝ հալածեաց զինքն:

Եպա Եբրահիմ Կաթուղիկոս յետ բազում փոխադարձ թղթակցութեանց առ միմեանս, տեսեալ զհաստատուն միտս Կիւրիոֆէի ընդ Քաղկեդոնեան դաւանութիւնն, զոր ընկալեալ էին ի ձեռն նորա և Վիրք համօրէն, ժողով առնէ եպիսկոպոսաց ի Գուրն յերրորդ ամի Հայրապետութեան իւրոյ յամի 596, և մատուցեալ անդ զբանս ժողովոյն Քաղկեդոնի գրեալ ի Կիւրիոֆէ, և համարեալ զայն ըստ մտաց թէոգորոսի և Նեստորի, հերքեցին զայն և նզովեցին զԿիւրիոֆէ և զնոսին որք ընդունին զժողովն Քաղկեդոնի. արգել ևս նզովիք, զի մի՛ դք հաղորդեսցի ընդ Վիրս. որով և որոշեցաւ Լիկեդեցին Հայոց ի Վլքաց. որոց Կաթուղիկոս ձեռնադրէր զայն վայր ի Կաթուղիկոսէն մերմէ:

ԵՄ Եովհաննէս Կաթուղիկոս այսպիսի ունի բան զԿիւրիոֆէ. «Եյս Մովսէս զԿիւրիոֆէ սրբոյ Կաթուղիկէի վանաց երէց ձեռնադրէ յԱրքեպիսկոպոսութիւն Վլքաց նահանգին և Գուգարաց և Լիզերացւոց ըստ օրինակի կարգացն առաջնոց . . . իսկ ապա մերձ ի վաղձանն Մովսեսի Կիւրիոֆէ զձմարիտ կարգաց և զկրօնից ուղղութիւնն ի բաց խզեալ, զոր ի հարցն մերոց ուղղափառաց աշակերտեալ էին կողմանքն այնոքիկ, միտէր զհետ ամբարիշտ

Ժողովոյն Վաղկեդոնի, զկնի փառամոլ ամբարհաւածութեանն իւրոյ ձգեալ դաւաճանեալ զնախահարս աշխարհին։ Ապա վաղվադակի ի դերեւ ելանէր խոկացեալ նորայն դաւաճանութիւն, ։

Իսկ զԺողովոյն հրամանաւ Աբրահամու և քաջին Սըմբատայ՝ այսպէս. «Բայց մեծ Հայրապետն Աբրահամ Վրիստոսաւանդ կարգօք և առաքինահրաշ երկօք գուն ի վերայ գործէր, զի թերեւ հնար լիցի դարձուցանել զՆիւրիոյն և զհնազանդեալսն նմա ի մոլորութեան ճանապարհէն. այլ նոքա ոչ թերեւ զճմարտութիւն պատուէին, քան թէ միայն զօշաքաղութեան և փառամոլ բարուց բոյսս ի վեր ընծիւղեալ աճեցուցանէին։ Այսպէս ապա զմարդադաւան տօմարն Աւոնի փոխանակէին ընդ առաքելական աւանդից երկցս երանեալ սուրբ լուսաւորէին Ղարիբորի, որ երաց նոցա զդուռն լուսոյ ճշմարիտ աստուածգիտութեան ։

«Այնուհետեւ բազում եպիսկոպոսաց Ժողով արարեալ մեծի Հայրապետին Աբրահամու ի Ղուին քաղաքի հրամանաւ քաջին Սմբատայ և այլոց ևս նախարարաց, աստուածամերձ և ամբիժ այցելութեամբ ուշ եդեալ աստուածային գրոց և ստուգագէտ իմացուածիւ ծանուցեալ զուղիղ դաւանութիւն սուրբ Հարցն, նզովեցին զՆիւրիոյն զպառակախն Արիստոսի Վրիստոսի և զամենայն հնազանդեալս և զհամախոհս չար հերետիկեանն, և անէծս ցաւազինս ուղղափառ դաւանողաց մերոց նահանգիս ի վերայ եդին, ոչ ընաւին իսկ ընդ նոսա միաբանել, որք զկնի Նիւրիոյն չարափառի շեղեցան, ։ և այլն ։

ԼՆԱՊԸՆ ԺՈՂՈՎ Ի ԿԱՐԷՆ ԼՈՒՆ ԲԱՆԻ ԺՈՂՈՎՈՅՆ ՎՐԱՊԵՂՈՆԻ:

(ԸՄՔ ՏԵՌԱՆ 629): ԴԱՐՃ ԱՐԱՐԵԱԼ ՀԵՐԱԿԼԻ ԿԱՅԵՐ
 Ի ԱԿԱՏԵՐԱԳՄԱՅՆ ԸՆԴ ՊԱՐՍԻԳ Ի ԿԱՐԵՆՈՅ ՔԱՂԱՔ ԹԵՌ-
 ՂՈՒԱՅՈՒՆ, Ե ԲԱԳՈՒՄ ԽՆԱՄՈՔ ԱՌ ՀԱՅՈ ՅՈՒՅԵԱԼ ՊԱՆԻ
 ԵԿԵԿԱԼ Ի ԲԱԺՆԻՆ ՅՈՒՆԱԳ, ԼՈՒՆԱԼ ԵԹԷ ԲԱԳՈՒՄ ԽՈՒ-
 ՎՈՒԹԻՒՆ ԴՈՅ Ի ՄԷՋ ՆՈՅԱ Ե ՀԱՅՈԳ ԵԿԵԿԱՅՆ Ի ԲԱԺՆԻ
 ՊԱՐՍԻԳ, ՈՒՐԱՆՈՐ ԷՐ Ե ՀԱՅՐԱԱԿԵՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈԳ Ի
 ԴՈՒՆ, ԵԱԳԱԳԱ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՅ ԵԿԵԿԱՅՆ Ի ԲԱԺՆԻ ՅՈՒՆԱԳ
 ՂԺՈՂՈՒՄՆ ՎՐԱՊԵՂՈՆԻ, ՀՐԱՄԱՆԱԼ ԿԱՅԵՐ ԳՈՒՄԱՐԵԿԱԼ
 ԳԱԼԱՌԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ Ի ՆՄԻՆ ՔԱՂԱՔԻ ԵԿԱԽՍԿՈՒԿՈՍԱԳ
 ՀԱՅՈԳ Ե Ի ՅՈՒՆԱԳ, ՈՒՐ ԿՈՒՅԵԿԱԼ Ե ԵԳԵՐԻ ՀԱՅՐԱԱԿ-
 ԵՐԻ ՀՐԵՂԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ՄԺԵԺԻ ՎՆՈՒՆԱԼՈՅ ԳՈՐԱՎԱՐԻ
 ՀԱՅՈԳՆ ԵԿԵԿԱՅՆ Ի ՅՈՒՆԱ, ԵԱԳԱԳԱ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՅ Ե ԱՐԱՐԵԱ-
 ՀԱՅՈԳ ՂԺՈՂՈՒՄՆ ՎՐԱՊԵՂՈՆԻ, ՄԱՐԱԼ ԸՆԴ ԻՒՐ ԵԳԵ ՀԱՅ-
 ՐԱԱԿԵՄ Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԷ ԳԵՐՈՍ ԵԱԽՍԿՈՒԿՈՍՈՒՆԱ, ԳԵՐԿՈՒՆ
 ՎԱՐԴԱԱԿԵՄ Ե ԳԵՐԵՈՐԴԻ ԻՒՐ ԳԹԵՌՈՐՈՍ ԳԵՂՈՐՈՐԴԻ
 ԿՈՄԻՏԱՍ ԿԱԹՈՒԼԻԿՈՍԻ, ՆԱԵ ԳԱՅԼԱ, ՀԱՆԴԵՐՃ ԲԱՆԻ
 ՄԻԻԽԵԱՆՈՔ՝ ԸՍՏ ԳՐԵԼՈՅ ՉԱՔԱՐԵԱՅ ԾՈՐԾՈՐԵԿԱԼՈՅ Ե ԽՈ-
 ՐԵՆԱՅ ՍԱՀԱՌՈՒՆԱԼՈՅ:

ՅԱՅՍԻԿ ԺՈՂՈՎ ԵԱԽՍԿՈՒԿՈՍԱԳ Ի ԵԱԿԱՋԱՐԿԵԼ ԿԱ-
 ՅԵՐ ԸՆԴՈՒՆԵԼ ՀԱՅՐԱԱԿԵՐԻՆ Ե ԵԱԽՍԿՈՒԿՈՍԱԳՆ ՂԺՈՂՈՒՄՆ
 ՎՐԱՊԵՂՈՆԻ, ԽՆԴՐԵՆ Ի ԿԱՅԵՐԷՆ ԳՀԱՆԳԱՆԱԿ ՀԱԼԱՄՈՅ
 ԵԿԵԿԱՅԵԼՈՅՆ ՅՈՒՆԱԳ ՃԵՌԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ ՆՈՐԻՆ. Ե ԲՐՆ-
 ՆԵԱԼ ԳՆՈՅՆ ԴԱԼԱՆՈՒԹԻՒՆ, ԵՄ ԲԱԳՈՒՄ ԽՈՐՀՐԴՈՅ ԸՆԴ
 ԻԽԵԱՆԱ Ե ԸՆԴ ԵԱԽՍԿՈՒԿՈՍ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՅՆՈՐԻԿ, Ի ՄԻ ՀԱԼԱ-
 ՆՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵԿԱԼ ԸՆԿԱԼԱՆ ՂԺՈՂՈՒՄՆ ՎՐԱՊԵՂՈՆԻ Ի ՆԵՐԿԱ-
 ԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱՅԵՐ, ՄԻՔԱՆԵԱԼ ԸՆԴ ՅՈՒՆԱ Ի ԲԱՆ ԽՈՍՏՈ-

վանութեան հաւատոյ յամի 629, և յառաջնում ամի հայրապետութեան իւրոյ:

Եպա պարգևս ի կայսերէն ընկալեալ զերեք մասն Սողո գեղջ հայրապետն Նազը, իբրև վերադարձեալ մրտանէր ի Հայրապետական Եթոռն ի Ղուին, յընդառաջեղն նմին ուխտի Նկեղեցւոյն՝ ոչ ելանէր ընդ նոսա Յովհաննէս Վարդապետ փիլիսոփայ ի ժամանակին ըստ գրելոյ Յովհ. Սաթուղիկոսի պատմագրի, որ Փակակալն էր կարգեալ ի հայրապետէն Նկեղեցւոյ սրբոյն Ղարիբորի անդ ի Ղուին ի Հայրապետական Եթոռն, յազազս ոչ տանելոյ հայրապետին և զնա ընդ իւր առ կայսր ի Սարին վասն բանի Քաղկեդոնի ժողովոյն, զիտացեալ թէ ընկալեալ է Հայրապետին զայն ժողով. զոր լուեալ հայրապետին, բռնութեամբ ածեալ առ իւր, իբրև հարցանէ զպատճառ չեղանելոյ նորա ընդ առաջ իւր, պատասխանի տայ Յովհաննէս ըստ գրելոյ Յովհ. Սաթուղիկոսի, « խորոխտումն և ամբարհաւաճութիւն յիս ոչ գտանի, այլ ջատագով ճշմարտութեանն լինել հաւանիմ. բայց քո յիրաւի կոչեցաւ անունդ Նազը, վասն զի՝ յեզր հաներ զՀայաստանեայսս, քակեալ զսահման հաւատոյ հարցն մերոց ուղղափառաց, և խրամատեալ զցանկն առաքելական, և ի մարդադաւան տոմարն Նկեղեցւոյն կործանեալ, »:

ԳԼ. ԺԵ.

Նիգիւրորդ Ժողով ի Ղուին վասն Բարեկարգելոյ ղեկեղեցական և զաշխարհական:

(Եւք Տեառն 645): Յառաջնում նուազի անդ աւերանաց Ղուին քաղաքի ի Հազարացւոց՝ յամի Տեառն 639, յորում էր և Եթոռն Հայրապետական, ժողովով

նախարարաց և յորդորմամբ թէոդորոսի Ռշտունւոյ
յաջորդեալ Նզըրի ի Կաթուղիկոսութիւն Հայոց Ներ-
սէս Նրորդ Նախկոպոս Տայոց՝ գոչեցեալ Շինող յազա-
գըս բազմաց հռչակաւոր եկեղեցեացն ի նմանէ կառուց-
ման ի Հայաստան, յազազս երից զլեաւոր պատճառաց
և անկարգութեանց մտելոց յԵկեղեցիս Հայոց՝ արար
Ժողով ի Գուլին ի վեցերորդումս ամի Հայրապետու-
թեան իւրոյ, յոր գումարեցան եօթնևտասն եպիսկո-
պոսք և բազում վարդապետք և իշխանք ոչ սա-
կաւք :

Նրեք այսոքիկ էին ի ժամանակին անկարգութեանց
պատճառք լեալ ի Հայաստան և յեկեղեցականս :

Նախ՝ յայնմ ժամանակի յայտնեալ էին մոլորական
գրեանք յանուն Յովհաննու Մայրապետեցւոյ, և աշա-
կերտի նորին՝ Կարգսի, որ և թարգմանեալ էր զաղան-
դաւոր զիրս Յուլիանոսի Եղեկառնացւոյ, գորմէ Յովհան-
նէս Կաթուղիկոս Պատմ. ոչ տայ կարծիս հերձուածո-
ղութեան վասն այնպիսւոյ իմաստութեան առն, այլ ի
թշնամեաց հաւատոյ զայն համբաւ հանեալ զնմանէ.
բայց որ ինչ յազազս աշակերտի նորին՝ ոչ հակառակի
այնմ. զի ասէ, “ Չսմանէ (զՅովհաննէ) ապա համբաւ
“ ամբաստանութեան պատմի, իբր դառն հերձուածս
“ նմա մոլծանել յԵկեղեցի սուրբ. սակայն ես ոչ կա-
“ րեմ հաւանութիւն իմոյ կամացս տալ վասն այնպիս-
“ ւոյ առնն . . . այլ կարծիս իմն ընդունի սիրտ իմ ի
“ հակառակադիր և ի խորիմաց այլոց կամաց այս գործ
“ համբաւոյ լեալ: Բայց եթէ սակա Սարգսի աշակերտի
“ նորա համբաւէ դժայսպիսի չար հերձուածս ընձիւղել,
“ և ես ոչ վասն նորա հակառակիմ, զի իմ իսկ ընթեր-
“ ցեալ է զգիր ֆնասու նորա: Ե՛յլ վասն զի Յովհ. ի բաց

“ յիւրմէ հալածեաց զՍարգիսն, սակս այնորիկ արտաքոյ
“ կամաց նորա ասեմ զնորայն հերձուած ” :

Եկրորդ, մտեալ էին թուութիւնք և անկարգութիւնք
ինչ յեկեղեցականս, նաև բռնութիւնք յաշխարհական
իշխանս :

Երրորդ, ի յաճախել շարականաց, այլևայլ շարա-
կանս երգէին, և զայլոցն արհամարհելով՝ խռովութիւնս
յարուցանէին :

Եւս յաղաքս այսոցիկ ի սմին Ժողովին նշովն զամե-
նայն հերետիկոսս և զամենայն հերձուածողական գիրս,
ընդ որ և զԺողովն Վաղկեդոնի համարեալ զայն նպաստ
արծարծելոյ հերետիկոսութեան նեստորականաց և խը-
ռովութեան ի մէջ ազգաց, ուր և յաղաքս ժառանգաւո-
րաց Եկեղեցւոյ և աշխարհականաց՝ սահմանեն զերկո-
տասան կանոնս, որոց համառօտութիւնն է :

ա. Եպիսկոպոսն զայլոյ եպիսկոպոսի վիճակ մի՛ յափըշ-
տակեսցէ :

բ. Եպիսկոպոսն մի՛ իշխեսցէ յայլում վիճակի սեղան
հաստատել, կամ քահանայ ձեռնադրել :

գ. Եպիսկոպոսն այցելութիւն արասցէ ի վիճակի իւ-
րում ի վանորայս, ի դպրոցս և ի հիւանդանոցս, և մի՛
իշխեսցէ առնուլ ինչ յումիքէ բռնութեամբ :

դ. Ժառանգութիւն Եկեղեցւոյ մի՛ վաճառեսցի այ-
լում :

ե. Վահանայք և պաշտօնեայք եթէ յուլասցին ի
պաշտամանց Եկեղեցւոյ, պատժեսցին յԵպիսկոպոսէն :

զ. Որք թողեալ զգործ քահանայութեան կամ սար-
կաւագութեան, զբաղին յիրս աշխարհի կամ յորոս,
զրկեսցին ի հասից Եկեղեցւոյ :

Եւ քանդի ի գերութեան աշխարհին Հայոց՝ որով գերեցան արք և կանայք, բազումք ի մնացելոց անտի՝ առանց լսելոյ զմահ ամուսնոյ իւրեանց պսակեցան ընդ այլում, վասն այնպիսեաց կարգեցաւ այս կանոն եօթներորդ։

Է. Որք առանց սպասելոյ զեօթն ամ յետ գերութեանն լսել զկենդանութիւն ամուսնոյ իւրեանց, ամուսնացան ընդ այլում, անվաւեր լիցի պսակ նոցա։ Իսկ եթէ յետ եօթն ամաց ամուսնացեալ իցին յանպէտս, ի դառնալ ամուսնոյ իւրեանց ի գերութենէ, Թողցին զոր առին, և դարձցին առ առաջինն. և ապաշխարեսցին ըստ սահմանելոյ եպիսկոպոսին. սոյնպէս եղիցի և որք ի գերութեան զոլով՝ ամուսնացան։

Ը. Ժառանգաւորք եկեղեցւոյ եթէ անորդի իցին, զինչս իւրեանց զանշարժս՝ որք կարգեալ են նոցա յեկեղեցւոյ, մի՛ իշխեսցեն տալ մերձաւորաց իւրեանց. իսկ եթէ կամիցին որդեգրել զոք, յետ մեռանելոյ իւրեանց՝ եթէ քահանայասցի որդեգրեալն, նա վայելեսցէ. ապա թէ չիցէ արժանի քահանայութեան, Թողցին եկեղեցւոյ, այլ՝ շարժական ինչք նոցին տացեն մերձաւորաց։

Թ. Եկեղեցականք ազատ լիցին ի հարկաց. և եթէ իշխան ոք առցէ ի նոցանէ զհասս, կամ ծառայեցուսցէ զնոսա, զրկեսցի յօրհնութենէ Եկեղեցւոյ, և մի՛ ոք ի քահանայից մատուցէ պատարագ վասն նորա, մինչև ապաշխարեսցէ։

Ժ. Եշխարհական իշխանք մի՛ իշխեսցեն կարգել վանահայր կամ ընկենուլ ըստ կամաց իւրեանց, և մի՛ բնակեսցին ընտանեօք ի վանս։

Ժա. Իշխանք մի՛ առցեն հարկս ի տկարաց՝ որ ի հիւանդանոցս։

ԺԲ. Իշխանք և հեծեալք ի հասանել ի գիւղ՝ մի ազահիցեն ի վանս ուտել և ըմպել :

Ապա յաւարտման ժողովոյն՝ Հայրապետն Ներսէս յանձն արար Բարսեղ Վարդապետի՝ առաջնորդին Ղազարվանից ի Շիրակ՝ զորոշումն առնել շարականաց ընտրելով զպիտանին յանպիտանեաց : Եւ զորս ընտրեաց սա ի շարականացն՝ կոչեցաւ Շոնընտիր. զի և ինքն յայն անուռն մականուամբ Շոն կոչէր :

Բայց ի յաջորդ ամի կայսրն Աոստանդին եկեալ ի Ղվին և անդ յեկեղեցւոջ Աթուղիկոսարանին հրամայէ Հռոմ քահանային պատարագ մատուցանել, ուր կայսրն և Աթուղիկոսն քարոզելով զԺողովն Վաղկեդոնի, կամայ ակամայ ընդունի զայն և որք ընդ իւր եպիսկոպոսք՝ որպէս գրէ Սերէոս :

ԳԼ. ԺԸ.

ՎԵՅԵՐԵՐԸ ԺՊՂԸԼԻ ԴՈՒՆ ԿԱՆ ԲՆԵԼՈՅ ԶԺՊՈՎՆ ՎԱԿԻԵՐՈՆԻ :

(Ամբ Տեառն 648) : Վերականգութեան զօրացն Յունաց Թողեալք ի կայսերէ ի դառնալ նորա ի Աոստանդնուպօլիս՝ ի վերայ աշխարհին Հայոց, յաղագս ինչ ինչ անկարգութեանց իւրեանց և բռնաբարութեանց ի վերայ ժողովրդեան և եկեղեցականաց Հայոց ըստ հրապուրանաց ոմանց քահանայից և աշխարհականաց Թուլամորթ անձանց ընդունողաց զԺողովն Վաղկեդոնի՝ ի նեղել զՀայս, որովք լինէին առիթք գայթաղութեան՝ և խռովութեան բազմօք ի ժողովուրդս՝ յովով կշտամբանս և նզովս ի Հայոց ընկալեալ, որք խորշեալ ևս ի նոցունց իբրև ի չարափառաց, բողոքեն նոքա զՀայոց առ կայսր

ամբաստանեալ, թէ Հայք ընդ մեզ իբրեւ ընդ հերետիկոսս վարին և ամենայն իրօք խորշին ի մէջ վասն լինելոյ մեր քաղկեդոնահաւատս. իբր զի որ Հայք յառաջն առ երեսս ընդ Հայրապետին Ներսիսի հաղորդակից կայսերն գտան ի Ղուին, և հաղորդեցան ևս եպիսկոպոսք ոմանք ընդ Հայրապետին ի խորհուրդ սրբոյ պատարագին ի նշան ընդունելոյ զԺողովն Վաղկեդոնի, մատուցեալ ի քահանայից Յունաց որ ընդ կայսերն էին ի Ղուին, այժմ յետս դարձեալ խորշին ի մէջ:

Չսմանէ Յովհ. Կաթողիկոս այսպէս վկայէ. “Ապա հեղաբար դնացեալ (Կոստանդնուպ կայսեր) ի քաղաքն Ղուին, իջեանս ի տան կաթողիկոսարանին արարեալ, և անդ ապա հրամայէ Հռոմ վճարահանայիցն պատարագ ի սուրբ եկեղեցւոյն մատուցանել, և քարոզել ի նմա զԺողովն Վաղկեդոնի, և հաղորդեցան օրինացն ի միասին թագաւորն և Հայրապետն մեր Ներսէս, այլ և Ժողովեալ ևս եպիսկոպոսունքն:

Եւ այսպէս ապա թէ կամաւ թէ ակամայ պատճառք գայթաղութեան բազմաց այս լեալ, շարժեցաւ հաւատ որ ընձիւղեալ էր ի սրբոյն Գրիգորէ, և ցայն վայր անշուշտ կացեալ մնացեալ:

Իբրեւ կայսրն լսէ զայնպիսի ամբաստանութիւն վերակացուացն զՀայոց, ոչ անազան զրէ բարկութեամբ հրովարտակ առ Հայրապետն Ներսէս, առ եպիսկոպոսունս, և առ կիւրապաղատն Սմբատ Վարազտիրոցեան, և առ զօրավարն Թէոդորոս Ուշտունի, յաղագս սիրով և խաղաղութեամբ գնալոյ ընդ Հռոմս և ոչ խոտելոյ զրնկալեալ Ժողովն Վաղկեդոնի, ըստ որոյ և պահանջէ յամենեցուն նոցա զգիր հաստատութեան:

Այս հրովարտակ կայսերն ժողով արարեալ ի Գուլին Եպիսկոպոսաց և իշխանաց յամի Տեառն 648, հրամանաւ Սաթուղիկոսին և Սմբատայ Աւերապաղատի և Թէոդորոսի Ուշտունւոյ, մերժեն զԺողովն Վաղկեդոնի առաջի Վաւթի փիլիսոփայի, որ բերեալ էր զհրաման կայսերն, ասելով այսպէս, «Մեք նոր աւանդութիւնս ոչ ընդունիմք, զոր ինչ ընկալեալ եմք վարդապետութիւն հաւատոյ ի Հայրապետէն մերմէ Գրիգորէ և յերից սուրբ ժողովոց, և ի սրբոց Թարգմանչաց մերոց՝ զայն միայն ունիմք հաստատուն, զայլ ինչ ոչ կարեմք յանձն առնուլ»:

Եւ առ հրովարտակ կայսերն զայսչափ և եթ պատասխանեն գոլով ինքեանք ի նեղութեան, որ ամբողջութիւն մտացն է. Մեք աղօթող եմք վասն ձեր և խնդրեմք թոյլ տալ մեզ կալ ի հաւատս մեր, որպէս թոյլ ետուն և թագաւորք Պարսից Սաւատ և Խոսրով:

ԳԼ. ԺԹ.

7 Եւ Սահակ ժողով ի Մանազկերտ հախարակ Վաղկեդոնականաց:

(Եմք Տեառն 651). Յովհաննէս վարդապետ ի սահմանաց Մանազկերտու, Մանազկերտցի կոչեցեալ, ի Տեղապահութենէ զահակալութեան Ներսիսի երրորդի՝ ըստ կացուցանելոյ զօրավարին Հայոց Թէոդորոսի Ուշտունեաց տեառն, որ արդէն զրգոեալ էր ընդդէմ Հայրապետին ընդ հաղորդութիւննորին ընդ Յոյնս ի բանս Վաղկեդոնի հաւատոյն և պատճառ լեալ հրաժարելոյ Հայրապետին յաթողոյ ի Տայս, տեսեալ ըստ զրելոյ Հ. Համէեանի թէ Հայք ըստ մեծի մասին պահս Վառաննորդաց ըստ

օրինակի Յունաց պահեն ի բռնադատելոյ զօրավարին
Յունաց, և ոմանք զտօն Նոննդեան առանձին կատարեն,
և Վահանայք ոմանք սկսեալ են խմորուն և ջրախառն
պատարազել, և զայլս այսպիսի միտեալս ի դաւանութիւն
Յունաց, հարաւ ի նախանձ բարկութեան, և հաւանե-
ցուցեալ զեպիսկոպոսս և զվարդապետս Հայոց զինիւ
ընդդէմ նոցա և հնարել խափանել զայն ամենայն, զնայ
ի Մանազկերտ հանդերձ միաբանելովքն, զի ի Դուին առ
լինելոյ բանակին Յունական՝ ոչ իշխեաց առ ահին, և
անդ ապա ժողով արարեալ, նզովեաց զժողովն Վաղկե-
դոնի և զտումարն Նեոնի, ևս և զժողովն Պարնոյ հանդերձ
Նզր կաթուղիկոսիւ, որ անդ ուրեմն ընկալեալ էր ըզ-
Վաղկեդոնական դաւանութիւնն, յառաջ բերեալ փա-
տըս ապացուցականս, իբր Վաղկեդոնականաց բաժանա-
բար ասացեալ զերկու բնութիւն ի Վրիստոս. ընդ դէմ
որոյ սահմանեաց ասել մի բնութիւն ի Վրիստոս անշփոթ:

Պարզեցին ի սմին Ժողովի գումարեալ եպիսկոպոսք և
զհինգ կանոնս ընդ դէմ արարողութեանց և ծիսից Յու-
նաց, զորս արգէն ընկալեալ էին ի Հայոց ոմանց ի Դու-
ին, և են այսոքիկ կանոնք:

ա. Ի պահս քառասնորդաց լուծանել զշաբաթ և
զկիրակէ ձկամբք և կթովք, ձիթով և գինւով. որպէս
զի յայլ աւուրս քառասնորդաց չուտիցին բնաւ զայն-
պիսիս: Մի՛ ոք, ասէ, խղճեսցի ուտել ի կթոց, երբ ուտէ
զձուկն և զձէթ, այլ ամենայնն միաճաշակ համարեսցի ընդ
դէմ համարման Յունաց, որ խտիր առնեն ընդ մէջ կը-
թոցն և ձկան և ձիթոյ:

բ. Չառնել ումեք բնաւ խմորուն զհաց նուիրացն:

գ. Չխառնել քահանայից բնաւ ջուր ի բաժակն:

դ. Չբաժանել զտօն Նոննդեանն ի Յայտնութենէ:

Ե. Չհաղորդել յաւուր Աւագ Հինգշաբաթի ըստ սովորութեան Յունաց, որպէս զի (ասէ) զատեալ որոշեսցուք ամենայն կարգօք յերկաթնակ աղանդոյն Վաղկեդոնի:

Ապա Յովհաննէս վարդապետ Մանազկերտցի գրէ յաղագս այսր ժողովոյ զճառ մի յընդունելութիւն Ժողովոյն ի մէջ ազգին. ըստ որոյ և յետ ժամանակի այս Ժողով հռչակեցաւ յանուն Յովհաննու Մանգակունւոյ, որ զյարգ մեծ ի մէջ ազգին ունէր:

ԳԼ. Ի.

Աստիճի ժողով է Պարտաւ, Բէյ է Գաւնյակ Աղուանից, Հասն ընդունելեան Աստիճի ընդունելից և Կանոնաց Էն:

(Ամբ Տեառն 709): Յաղագս ընդունելոյ կաթուղիկոսին Աղուանից Ներսիսի և դշեոյի նոցին զժողովն Վաղկեդոնի՝ Եղիա կաթ ուղիկոս յԱրձիշոյ յետ բազմադիմի յորդորանաց յետս կալոյ յընդունելութենէ ժողովոյն, տեսեալ զհաստատութիւն նոցին, և լուեալ զամբաստանութիւն Աղուանցւոց զկաթուղիկոսէն և ըզդշեոյէն յաղագս սոցին իրաց՝ մատնէ զնոսին կապանօք ի ձեռս ամիրապետին Օմարայ, որոյ ընդ իշխանութեամբ էր ի նմին ժամանակի աշխարհ Հայաստան: Եւ ինքն Եղիա զնացեալ յԱղուանս աթոռանիստն Պարտաւ, առնէ ժողով Եպիսկոպոսաց, որոց հաւանութեամբ ձեռնադրէ նոցին ի կաթուղիկոսութիւն զՍիմէոյն ոմն փոխանակ Ներսիսի. յորում և Սիմէոյն յաղագս բարեկարգութեան աշխարհին Աղուանից սահմանէ զքանի մի կանոնս:

Եւօթնէրորդ Ժողով է Դասին խան Բարեկարգութեան Եւ
կեցեցոյ:

(Եւօթ 8 եառն 719): Ի յաջորդել Յովհաննու Դրդի
Իմաստասիրի ի գաւառէն Տաշրաց յաթոռն Հայրապե-
տական յամի 718, վերստին մտեալ էին յազգս Հայոց
ինչ ինչ Յունական ծէսք և արարողութիւնք և անկար-
գութիւնք ի Պողիկեանց, նախ՝ աղմուկ շփոթից լինէր
բազում ուրեք ի կեղծաւորութենէ ամենաչար աղանդա-
ւորացն Պողիկեանց, որք եկեալ էին ի Հայս յաւուրց
Եղիայի:

Երրորդ՝ յանկարգութենէ ոմանց քահանայից և աշ-
խարհականաց բազում ինչ անպատշաճ գործէին յեկե-
ղեցւոջ և արտաքոյ:

Երրորդ՝ հակառակասէրք ոմանք եկեալք ի մասնէ Յու-
նաց առ Հայաստանեայս, վիճէին ի վերայ ծիսից եկեղե-
ցւոյ, պնդելով՝ թէ խմորուն և ջրախառն պարտ է պա-
տարադել. և առանց խաչեցարի զՍոբէ Լոսոսաձն եր-
գել. և զտօն Մանդեան ի 25 դեկտմ. կատարել առան-
ձին. զիւղ երեսայից և հիւանդաց ի կիր առնուլ. յա-
ւուրս քառասնորդաց ի շաբաթու և ի կիւրակէի չուտել
զձուկն և զձէթ, (այս կանոն սահմանադրեցաւ յայնժամ
ի Մանազկերտի Յովհաննէս վարդապետէ Մանազկերտ-
ցւոյ. զոր և բազում Հայաստանեայք վարէին անխտիր ընդ
դէմ Յունական ծիսից). և այլք բազում բանք:

Յայսպիսի յանկարգութիւնս շեղեալք ոմանք՝ սկսան
յայլ ինչ խոտորել արտաքոյ կարգի, ոմանց խմորուն և
այլոց ջրախառն պատարադել, բազմաց զՍուրբ Լստուածն
ի դէմն Երրորդութեան առանց խաչեցարի երգելով և

կիսոց յՈրդին սուրբ խաչեցարիւ հանդերձ, շարժեցին զանարատ ծէս Հայաստանեայց սրբոյ եկեղեցւոյ, անարատ ընկալեալ ի սրբոյն Գրիգորէ, յորոց առհասարակ ազգն գայթաղուեալ, որ զնախնի սովորութիւն ունէին առաջնորդ յարարողութիւնս, դուն գործէին հալածել զամենեսին զնոսա միտեալս զհետ Յունական արարողութեանց. և քանզի մեծ Հայրապետն Յովհաննէս Խմստասէր ի դառնութեան յայնմիկ ժամանակի փոյթ ունէր ի խաղաղութեան զազգն պահել և հօտին իւրում ուղղութեամբ լինել խնամատար, Ժողով մեծ գումարեաց եպիսկոպոսաց մեծին և փոքուն Հայոց ի Գուին մայրաքաղաքի յԱթոռն Հայրապետական. յորում ինքնին Հայրապետն առաջի եղեալ զվիճակ եկեղեցւոյն յայնմ ժամանակի և զառաջին բարեգարդութիւնն կարգեալ ի սրբոց Հայրապետաց ի նախնուսն, և յետ երկարարան գեղեցիկ ատենաբանութեանց իւրոց յաղագս այսոցիկ կարգէ ի Ժողովի յայնմիկ զերեսուն և երկու կանոնս՝ զորս ղիցուք ի ստորեւ:

Իսկ յաղագս մերժելոյ մոլորութիւն Յուլիանեայ Աղիկառնացւոյ և զգիրսնորա հանդերձ ամենայն համախոհիւք նորին, արար Ժողով ի Մանագկերտ. զի Անաստաս պատրիարգ լուեալ յերկուց ոմանց Ասորի խռովարար բանսարկու անձանց ի Բարշապհոյ և ի Գաբրիէլէ, զորս հալածեալ էր սրբոյ Հայրապետին մերոյ ի Հայաստան աշխարհէ յետ անաստութեանց նոցին նորին խրատու, զրէ առ մերս Հայրապետ, թէ ըստ լեկոյ իւրոյ՝ Հայք խռորեալ են ի մոլորութիւնս Յուլիանոսի Աղիկառնացւոյ, և առ աջք զանօրէնութիւնն Քրիստոսի ասեն, ըստ որոյ ազգ առնէ զգուշացուցանել զագգս մեր յայնպիսի մոլորութենէ, և խնդրէ ևս Ժողովով մերժել զնոյն աղանդ

Եղեկառնացոյն. և առայս առաքէ առ Հայրապետն զվեց եպիսկոպոսունս. որք ի միասին ընդ Հայրապետին և ընդ վեց եպիսկոպոսաց մերումս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ի Ժողովին ի Մանազկերտ. հերքեցին զՅուլիանոսի գիրս և զհամախոհս նորին, և նղովեցին ևս զերկուս զայնոսիկ զարս բանսարկուս ասորիս զԲարշապուհ և զԳաբրիէլ :

Եյս Ժողով արարեալ ի սրբոյ Հայրապետէն յետ եօթն ամաց առաջնոյն՝ եղև Երկրորդ Ժողով ի Մանազկերտ :

Եւ յազագս բարեկարգութեան եկեղեցւոյ կանոնադրութիւնք սորին այսոքիկ են, որպէս ի վերանդր յիշեցաւ, որոց ընդարձակն տպագրեալ է ի գիրս նորին ի Վենետիկի և Եկեղեցականք յարբեցութեան գտեալ մի՝ իշխեսցեն մատչիլ ի խորհուրդ, բայց եթէ յետ արժանաւոր ապաշխարութեան :

Բ. Եշխարհականք արբեցողք եթէ ոչ զգաստացին՝ որոշեսցին :

Գ. Յաւադ շաբաթու մի լիցի պսակ :

Դ. Որք առ վաղիւ պսակելոց են, մի՝ յարբեցութեան զեղխեսցին յերեկոյն :

Ե. Ի զաակէ մինչև ի Պենտէկոստէ մի՝ լիցի հարսանիք :

Զ. ՅԵղուհացսն յաւուրս շաբաթու և կիրակէի պատարագ մատուցի անխափան :

Է. Պահել կամ լուծանել (ձիթով և ձկամբ և կրթովք) զշաբաթ և զկիրակէ յաւուրս աղուհացից, յիւրաքանչիւր կամս թողեալ լիցի, միայն թէ պարկեշտութեամբ և առանց զայթաղութեան և բամբասանաց :

Ը. Ի հացն և ի գինին՝ որք մատչին ի սեղան պատարագի, մի՝ նորաձևս ինչ առնել. այլ հաց անխմոր և գինի անապակ ընծայել ի խորհուրդ ըստ նախնի աւանդութեան ազգին՝ առեալ ի Ղուսաւորչէ :

Բ. Օտուրբ մեռնն շայրապեան օրհնեսցէ:

Ժ. Օձէթն երեխայութեան յառուկ ի կիր առնուլ, զոր քահանայն օրհնեսցէ այնչափ՝ որչափ պիտոյ է:

Ժա. Օձէթ օծութեան հիւանդաց քահանայն օրհնեսցէ ըստ իւրում աղօթից և ըստ ժամուն պիտոյից:

Ժբ. Սեղան պատարագին մի՛ լիցի փայտեղէն, այլ քարեղէն և անշարժ:

Ժգ. Եւաղանն մկրտութեան քարեղէն լիցի:

Ժդ. Յրնծայել ուրուք յերեխայութիւն՝ առ դրան մկրտարանին օծցի, և ապա քարցի ի մկրտարանն:

Ժե. Որ հանդերձեալ են պսակիլ, տարցէ զնոսա քահանայն յեկեղեցին և անդ պսակեսցէ:

Ժզ. Սոյնպէս արասցեն և որք ընդունելոց են զերկրորդ պսակ. իսկ եթէ յառաջ քան զպսակելն դործեալ իցեն ինչ, ապաշխարեսցեն նախ, և ապա (եթէ) չկամիցին պսակիլ, կամ ի միմեանց մեկնել, որոշեսցեն յԱրեւելոց:

Ժէ. Յերեկոյի շաբաթուն զ12-րդ զոտարին ասել և զպաշտօն Մարտիրոսաց կատարել, և ծունր չկրկնել:

Ժզ. Ի գիշերի՝ յոր լուսանայ կիւրակէն, գիշերապաշտօն առնել, և տքնութեամբ և աղօթիւք զանցեալ աւուրց զյանցանսն ջնջել, և պատրաստել զանձն յարժանաւոր ընդունելութիւն հաղորդութեան, ակնկալեալ անձկանօք Տեառն:

ԺԶ. Յառաւօտուն և յերեկոյի և ի ժամ Պատարագի զՍոթք Եսոթառն ասել:

Ի. Յերգելն զՍուրբ Եստուածն ի դէմս Որդւոյ՝ մի՛ նուազեցուցանել ի շնորհաց խաչին Քրիստոսի՝ միանգամ և եթ խաչեցաք ասելով, այլ երիցս:

Իա. Ի գիշերային ժամուն զամենայն կանոնեալ սաղ-

մոսն և զառ ի Յովհաննէ Մանդակունւոյ կարգեալ քարոզն և զաղօթսն ասել :

Էք. Օւառաւօտեան ժամու կարգսն անթերի կատարել :

Էգ. Նոյնպէս և զերեկոյինն :

Էդ. Եւ զԿիւրակէին ըստ պատշաճի :

Էե. Եւ զԳիշերապաշտամանն ըստ կանոնաց :

Էւ. Ի տօնի Յայտնութեան կատարել զՅոյն օրհնութիւն, և ի Նաղկազարդի ոսոս բառնալ :

Էե. Ի Յայտնութեան ընթեռնուլ զՄկրտութեան և Նոնդեան աւետարանս, զի որպէս տօնն երկուցն ևս հասարակաց է, նոյնպէս և կարդացմունքն :

Էւ. Եթէ դք շինեսցէ խաչ յինչ և իցէ նիւթոց, տացէ քահանային օրհնել և օծանել մեռնաւ :

Էն. Պաշտել զխաչս օրհնեալս, և երկիր պազանել այնքմ, և մի՛ հրաժարել յերկրպագութենէ, թէ և մեռանել հասանիցէ :

Ը. Օօր կիւրակէի մինչև ցերեկոյ պատուել, և մի՛ մինչև ցճաշն :

Թ. Մի՛ անխաբիր հաղորդութիւն առնել ընդ յիմար հերձուածողս, զի պատկառեսցին :

Ժ. Մի՛ բնականալ ի տեղիս Հարադանդիցն Պօղոսեանց, մի՛ աղօթել անդ և մի՛ ընտանենալ առ նոսա. և մի՛ խօսակից ընել ընդ նոսա, այլ ամենեին հեռանալ և զարշել ի նոցանէ, զի որդիք սատանայի են նոքա, և լուցիկք յաւիտենական հրոյն. և եթէ դք յարեսցի ի նոսա կամ բարեկամացի, խոշտանգանօք և ծանր պատժովք պատուհասեսցի, մինչև զգաստացի. և եթէ վերստին յարեսցի ի նոսա, հացի իբրև ժանտախտ յանդամոց Լիկեղեցւոյն Քրիստոսի :

Երկրորդ ժողով է Պարտաւ, որ երան Ժան և լորդա-
նոն, լան Բարեկարգութեան Երկրորդ:

(Ըմբ Տեառն 768): Սիովն Կաթուղիկոս՝ երջանիկ այր՝
Եպիսկոպոս Եղանեաց՝ յաջորդեալ երկրորդն Տրդատայ ի
Հայրապետութիւն ի հրամանէ Սուլէյման ոստիկանի
աշխարհին Հայոց ի Դուին, իմաի եդ ժողովով բառ-
նալ զթուղութիւն և զանկարգութիւնս և զբռնակալու-
թիւնս և զօշաքաղութիւնս յոմանց Եռաջնորդաց Ե-
կեղեցւոյ, և դարման ուղղութեան մատուցանել նմին և
անարատ հովուել զհօտ բանաւոր ոչխարաց տանն Ես-
տուծոյ:

Եստու հոգատարութեամբ և ջանիք գրեաց տու ընդ-
հանուր Եպիսկոպոսս Հայոց աշխարհին յամենայն տե-
ղիս վիճակաց նոցին՝ գալ գումարիլ ի ժողով ի Պար-
տաւքաղաք Եղուանից. զի ոչ կարէր ի Դուին հանգըս-
տեամբ զնոյն առնել, գուցէ յերեսաց բազմութեան Պար-
սից: Ելլ զի բազմաց ի նոցանէ անկարելի թուէր ի
Ժամանակին անդր ամենեցուն հասանել ըստ Հայրապե-
տականն հրամանի, բազումք թուղթս և հաւանութիւնս
գրեցին առ Հայրապետն, հնազանդել ամենայնի, և ըն-
դունել զոր ինչ ժողովն սահմանեսցէ:

Եպա Սիովն Կաթուղիկոս առեալ ընդ իւր զերեւելի Ե-
պիսկոպոսս և զՎարդապետս՝ զվանականս և զվանաց
երէցս և զբազմութիւն իշխանաց՝ գնայ ի Պարտաւ, և
անդ ժողով արարեալ սահմանէ յազաքս բարեկարգու-
թեան Եկեղեցւոյ՝ զբսան և չորս կանոն՝ զոմանս ի նո-
ցանէ ի վաղազոյն հաստատելոց յայլապլ ժողովս ի
Հայաստան. որոց համառօտութիւն է այս:

ա. Եպիսկոպոս, Վարդապետականոց և Երէջ՝ եթէ զհետ լինելով փառաց և զքօսանաց՝ անհոգ լիցին ի խնամելոյ հօտին, լուծցին ի կարգէ:

բ. Եպիսկոպոսունք մի՛ իշխեսցեն ձեռնադրութիւն առնել ի վիճակ այլոյ Եպիսկոպոսի:

գ. Եպիսկոպոսք մի՛ ստիպեսցեն զյանցաւորս՝ տալ ինչ յեկեղեցի, այլ հրամայեսցեն՝ զի նոքա իւրեանց ձեռք տացեն աղքատաց:

դ. Եպիսկոպոսք մի՛ թոյլ տացեն Վարդապետականոց կամ քահանայից սեղան հաստատել, կամ եկեղեցի օրհնել:

ե. Եպիսկոպոսք մի՛ իշխեսցեն մեռողն օրհնել, կամ յօրհնեալն յաւելուլ ինչ, այլ ի Հայրապետէն առցեն ամ յամէ:

զ. Եպիսկոպոսք կարգեսցեն վարդապետ յեկեղեցւոջ՝ անխափան քարոզել և ուսուցանել զԺողովուրդն:

է. Սանք շինեսցին ի գեօղս, զի անդհանգիցեն առաջնորդք. նա և հիւրանոց և աղքատանոց. և հասնոցա ի զիւղից տացի:

ը. Եւազանն մկրտութեան մաքուր պահեսցի և պատուեսցի. և ջուր մկրտութեան մի՛ թափեսցի յանսուրբ տեղիս:

թ. Վահանայ՝ որում հասեալ է կարգ սպասաւորելոյ եկեղեցւոյ, սրբութեամբ արասցէ, և զաստուածային ազօթսն անխափան կատարեսցէ:

ձ. Վահանայ եթէ ամուսնասցի, կամ եթէ երկրորդ ամուսնացեալն ձեռնադրեսցի, մի՛ իշխեսցէ քահանայութիւն առնել, այլ յապաշխարութեան կացցէ:

ձա. Վահանայք զգոյշ լիցին մի՛ պսակել զհաւատացեալս ընդ անհաւատի:

ԺԵ. Օ՛նշխարս սուրբ խորհրդոյն քահանայք պատ-
րաստեսցեն, և մի՛ աշխարհականք:

ԺԳ. Եթէ Վահանայ պսակարասցէ երրորդաց յառա-
ջագոյն շնացելոց, նզովեալ եղիցի, և պսակն քակտեսցի:

ԺԴ. Ինչք և սպասք եկեղեցւոյ մի՛ վաճառեսցին:

ԺԵ. Երօնաւորք մի՛ տեղափոխ լիցին վանաց ի վանս,
այլ կացցեն անդ՝ ուր կրօնաւորեցան, բայց եթէ կոչե-
սցեն ի վիճակ առաջնորդութեան:

ԺԶ. Ըմուսնութիւն մի՛ լիցի մերձաւորաց մինչև ի չոր-
րորդ զարմ:

ԺԷ. Ընկելանոցք շինեսցին վանս նոցա, որք յաղագս
ախտից ինչ հալածեալ լինին ի քաղաքաց. և հաս կար-
գեսցին նոցա ի ժողովրդենէ:

ԺԸ. Ի մեռանել ուրուք՝ տուրք ողորմութեան վանս
յիշատակի հոգւոյ նորա տացին այնմ եկեղեցւոյ և այնմ
վանից, որոյ էր ժողովուրդ, բայց եթէ յաւելցի ինչ:

ԺԹ. Բանադրեալն յԱպիսկոպոսէ եթէ յառաջ քան
զարձակելն մեռցի, հանդիսիւ մի՛ թաղեսցի:

Ի. Եթէ երեսայ որ առանց մկրտութեան մեռցի,
հանդէս թաղման մի՛ կատարեսցի ի վերայ նորա:

ԻԱ. Վորեպիսկոպոսունք մի՛ իշխեսցեն փակել զդրունս
եկեղեցւոյ կամ խափանել զաստուածային պաշտամունս:

ԻԲ. Իշխան գեղջն՝ եթէ վանս պահանջելոյ զհարկս՝
տացէ փակել զեկեղեցին, նզովեալ լիցի:

ԻԳ. Որք գերի վարեալ ի հեթանոսս՝ եթէ կեցեալ
իցեն ըստ կրօնի հեթանոսաց, և անպատշաճ ինչ գոր-
ծեալ ըստ նոցա, թէպէտ և առանց ուրանալոյ զհաւա-
տըս, ի դարձին իւրեանց ամ մի ապաշխարեսցեն, և յայ-
նըմ ամի ծովապահ լիցին յաւուրս չորեքշաբաթու և
ուրբաթու:

Ի՞նչ. Սուրբ Գիրք համարեցին ի Հին Օրինաց՝ սղօ, Ծննդոց, Ելից, Դեւտացւոց, Թուոց, Բ. Օրինաց, Յեսուայ, Դատաւորաց, Հռութայ, Զրդ. Թագաւորաց, երկու գիրք Մնացորդաց, երկու գիրք Եզրայ, Տորիթայ, Յուդիթայ, Եսթերայ, Մակարայեցւոց, չորս գիրք Սաղմոնի, Յոբայ, Սաղմօսք Դաւթի, գիրք երկոտասան Մարգարէից, Եսայայայ, Երեմիայ (ընդ որ իմանի եւ Բարուքայն), Եզեկիէլի եւ Դանիէլի եւ Իմաստութիւն Սիրաքայ:

Չայս ամենայն քօան եւ չորս կանոնադրութիւնս կոնդակաւ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց սփռեալ Սիոնի կաթողիկոս, տարածեաց եւ յաշխարհն Աղուանից հաւանութեամբ կաթողիկոսի նոցին եւ իշխանացն:

ԳԼ. ԻԳ.

Առաջին Ժողով յԵրեւոյ՝ յաղագս քննութեան Հարոյց Յովհաննոս Կաթողիկոսի Օվայեցոյ:

(Ամբ Տեառն 841): Յետ Դաւթի երկրորդի նստեալ յԱթոռ Կաթողիկոսութեան Յովհաննոս հինգերորդի ի Կոտայից ի գեղջէ Օվայից՝ այր խոնարհամիտ եւ անարգամեծար՝ յամի Տեառն 833, իբրեւ չարաբանք ոմանք ի տանէ կաթողիկոսարանին յութերորդ ամի Հայրապետութեան սորա ամբաստանութիւն զսմանէ առ Բագարատ Բագրատունի մատուցանեն՝ որ Պատրիկն էր ի վերայ ազգին, յաղագս ընկենլոյ զնա ի կաթողիկոսութենէ, եւ շուեալ թէ պատրիկն այնմիկ ունկն մատուցեալ ամբաստանողացն իւրոց՝ կամի վրէժխնդիր ինքեան լինել եւ գրել հրովարտակ ընդ ամենայն աեղիս՝ իբաց կալ յինքենէ եւ ընկենուլ զինքն ի Կաթողիկոսութենէ, ապա բա-

նազրէ՝ զնոյն ինքն զպատրիկն Բագարատ. որ յաւէտ յազա սնոտի պարծանաց իշխանութեան իւրոյ և ոչ ըստ իրաւանց զայն առնէր. և ինքն թողեալ զԼթոռն Հայրապետական գնաց յԼՂրիվանս ի Գեղարքունիս ի վայր սրբոյն Սահակայ:

Չայս ամենայն լուեալ ասպետն Սահակ Բագարատունի և Գրիգոր Սուփան տէր Սիւնեաց և այլ նախարարք՝ զան ժողովին յԼճրնջակ, և զԼպիսկոպոսունս Հայոց անդր գումարեալ՝ քննեն զբանս բամբասողաց յաւէտ երից արանց զՀայրապետէն, և սուտ հանեալ զամենայն ամբաստանութիւնսն, վերստին հաստատեն զՅովհաննէս յԼթոռ Սաթուղիկոսութեան. և ի յաջորդամի Ժողովոյն անմեղութիւն մեծի Հայրապետին ոչ ընդ վարագորաւ ամբաստանութեան ամբաստանողացն մնայր, զի պատիժ Լստուածահաս զերիս զարսն կորուսանէր որպէս և նա ինքն Բագարատ էառ զհաստուցումն յետ քանի ամաց անկեալ ի դատապարտութիւն:

ԳԼ ԻԴ.

Եւսթն Ժողով է Շէրակաւան. որ ընդրեցաւ Չափարիս
Կաթողիկոս է Կոթայէց:

(Եմք Տեառն 854): Յաւուրս սարսափելի կոտորածին զրեթէ ընդհանուր Հայաստանեայց յոստիկանէն Բուղայէ ըստ հրամանի Եմիրապետին Հագարացոց, յորժամ Սմբատ սպարապետ՝ որ փութայրն հասանել առնոյն ոստիկան ի Դվին, յետ փոխելոյ յաշխարհէս Յովհաննու. Եւ Հայրապետի, որ մեկուսացեալն էր ի վանքս Մաքենոցաց վասն դառնութեան ժամանակին, հրամայէ վաղվաղակի ժողով Լպիսկոպոսաց գումարել յԼճ-

բազմաւորս ի Շիրակ, յորում ժամանակի այն տեղի մի-
այն էր ապահով յերեսաց շաքարացւոցն, և ընտրել
զնոր Կաթողիկոս ի շայրապետութիւն շայաստանեայց
Եթռոյ:

Ենդանօր ի Ժողովին ընտրեն ապա ի Կաթողիկոսու-
թիւն զՕւաքարիա ի Կոտայից ի Չափ գեղջէ, և ի միում
աւուր ըստ առն արժանաւորութեան՝ կոչեն զնա յաս-
տիճան Սարկաւազութեան, Վահանայութեան, վերա-
ծեն յԵպիսկոպոսութիւն, և ձեռնադրեն ի Կաթողիկոս
շայաստանեայց Եկեղեցւոյ ի Նաղկազարդի կիւրակէին՝
առ ստիպման հարկին և կարծութեան ժամանակին ըստ
դառնութեան անցիցն շայաստանեայց:

ԳԼ. ԻԵ.

Երկրորդ Ժողով ի Շիրակաւան խան քննութեան հասարոյ
և Ժողովոյն Վաղկեղոնի:

(Եփ 8եառն 862): Յաղաքս միարանութեան շայոց
ընդ Յոյնս յընդունելութիւն Ժողովոյն Վաղկեղոնի, Փոս
Պատրիարք Յունաց Կոստանդնուպօլսոյ գրէ առ Եշոտ
մեծ իշխանն շայոց և առ Օւաքարիա Կաթողիկոս, որ-
պէս զի Ժողով արարեալ՝ քննեցեն զճշմարտութիւնն,
և մի խտրոց անջատման և հակառակութեան ի հաւատոյ-
սն արկցին ի մէջ երկուց ազգացն. զի Օւաքարիա Կա-
թողիկոս յառաջ քան զայս լուեալ զնեղութիւն շայոց
յիշխանութեանն Յունաց ի նոյն իսկ Պատրիարքէն յա-
ղաքս բանի յիշեալ Ժողովոյն՝ գրեալ էր առ նա Թուղթ,
և առ այն՝ զի զշայս նախորդական անուամբ կոչէին ծան-
ծալիկեանս:

Ընկալեալ Ռաքարեայ զթուղթ Պատրիարքին, առնու ընդ իւր զՆանայ սարկաւադ Եսորի և զԼըքեպիսկոպոսն Նիկիոյ զՎլաճան զնամակաբեր Պատրիարքին և զնայ առ Եշոտ իշխան յԵրազգաւորս. և նորին հրամանաւ Ժողով առնէ բազմութեան Եպիսկոպոսաց և Վարդապետաց, կրօնաւորաց և երեւելի իշխանաց ի ներկայութեան նորին Եշոտոյ. ուր հաստատեն զխորհուրդ Երրորդութեան Եստուածային անձանց և մարդեղութեան Քրիստոսի և զԵստուածամայրութիւն սրբոյ Կուսին, որպէս դաւանի մերս Եկեղեցի. այլ զԺողովն Քաղկեդոնի հերքեն հարք ժողովոյն, հաստատեալ թէ ընդդէմ է այն ժողով Լաւքեղական աւանդութեանց և երիցն Տիեզերական սուրբ Ժողովոց:

Յաւարտ Ժողովոյն՝ Վլաճան Եպիսկոպոս (զորմէ կարծէ է. Չամչեան լինել էայ ազգաւ և Յոյն կրօնիւք) տեղեակ երկուցն ևս լեզուաց, խօսի երկար ճառս ի վերայ խորհրդոց Երրորդութեան և մարդեղութեան, և ի դիմաց Ժողովոյն կարգէ զհնգետասան կանոնս հանդերձ նդովիւք: Եւ այս կանոնք սորին Վլաճանայ չեղեն ընկալեալ ի կանոնագիրս մեր, վասն այսորիկ և ոչ դնեմք զնոյնս աստանօր:

ԳԼ ԻԶ.

Եռուջն Ժողով է Բաղաթ Ենի, լաւն Բնեւոյ զԼարս Վահանայ Կաթողիկոսի:

(Եմք Տեառն 970): Ենանիայ Կաթողիկոսի յաջորդեալ ի չայրապետութիւն ըստ նորին յանձնարարութեանն Վլաճան ի Սիւնեաց, ընկալաւ զԿաթողիկոսու-

Թիւն Հայոց մեծաւ Ժողովով յԱնի քաղաք, ուր և գրտաւ Յովհաննէս Աթուղիկոս Աղուանից:

Սորա յառաջագոյն միտեալ ընդ ժողովն Վաղկեդոնի, և ի կաթուղիկոսութեան ևս թղթով միարանեալ ընդ Յոյնս և ընդ Վիրս ի ձեռն մետրապօլիին Մելիտինոյ, յարոյց ընդ դէմ իւր զուղղափառ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց զՋատագովս, զԵպիսկոպոսս և զվարդապետս, յորոց գլխաւորք էին Խաչիկ Եպիսկոպոս Արշարունեաց, Պօղիկարպոս առաջնորդ Ամրջաձորոյ, Սարգիս վանական Հռոմոսի վանաց, և Ստեփաննոս Սևանայ, որք հրամանաւ Աշոտոյ արքայի Ժողով բազմաց Եպիսկոպոսաց և միանձանց գումարեալ յԱնի, քննեցին զմիարս և զգործս Վահանայ, և ընդ յայտնութիւն միաբանութեան նորա ընդ Յոյնս ի վերայ քաղկեդոնի ժողովոյն, և յերկպառակելն այն ինչ ժողովն խորհէր ընկենու զնա յԱթոռոյ, Վահան ինքնին թողեալ զՀայրապետութիւն՝ փախստեայ անկանի յաշխարհ Վասպուրական առ Աբուսահլ արքայ Արծրունի:

Ըստ որոյ և Ժողովն ընտրեաց առ այս ի Աթուղիկոսութիւն Հայոց զՍտեփաննոս Գ. վանահայր Սևանայ վանաց՝ յազգականութենէ Մաշտոցի և Յովհաննու Պատմաբանի:

ԳԼ ԻԷ.

Երբեք Ժողով յԱնի, ուր ընտրեցաւ Խաչիկ ի Կաթուղիկոսութիւն Հայոց:

(Եւֆ Տեառն 972). — Ստեփաննոս յաջորդ Վահանայ յերկրորդում ամի Հայրապետութեան իւրոյ նշովս ար-

ձախէ առ Վլաճան և առ Ապուսաճ, որ պաշտպանեաց
զնա. և նա առ սոյն Հայրապետ զփոխադարձն: Առ որ
Ստեփաննոսի ժողովեալ զբազմութիւն կրօնաւորաց ի
Տարոնոյ, ի Հաշտենից, ի Ծոփաց և ի Խորձենոյ,
ընդ որս և զՄովսէս վարդապետ և զԲարկէն վանական
Սիւնեցի, գնաց յաշխարհ Վասպուրականի ի յանդիմա-
նութիւն Վլաճանայ. այլ չեւ սոցա հանդիպեալ արքայի
և նմին Վլաճանայ, աքսորին արքունի հրամանաւ յԱղ-
թամար կղզին. ուստի ի խոնարհիլ ոմանց ի նոցանէ առ
Ապուսաճ և յարձակել յիւրաքանչիւր տեղիս, Ստե-
փաննոս Հայրապետ միայն վարեցաւ յԱպուսաճայ ի
Կոտորոց բերդ, ուր կացեալ նորին ամիսս ինչ՝ մեռանի:

Ապա ըստ այսմ հանգամանաց յետ ամսոց ինչ յա-
մի 972, առաջնորդք Հայոց աշխարհի, ժողովեալ վերս-
տին հրամանաւ Աշոտոյ հանդերձ եպիսկոպոսօք և վանա-
կանօք յարքայանիստն Անի, կացուցանեն ի Վաթուղի-
կոսութիւն Հայաստանեայց Աթոռոյ՝ զԽաչիկ Արշա-
րունեաց Եպիսկոպոս զքեռորդի Անանեայ Հայրապետի:

Թէև ոմանք ըստ յորդորանաց արքայի Աշոտոյ խորհին
զՎլաճան վերստին կոչել յԱթոռն, այլ շատք ընդդի-
մացեալք յարուցին զԵռօվութիւն, վասն այնորիկ և
զԽաչիկ կոչեցին:

ԳԼ ԻԸ.

Առաջն և Երկրորդ Ժողով ի Հարս, ընդ Դէժ Թանդրա-
նիցն աղանդաւորաց:

(ԱՎՔ Տեառն 1002): — Յանհետել Սարգիս Կա-
թուղիկոսի զաղանդ Թանդրակեցւոց, սկզբնաւորեալն յա-

և ուրց հինգերորդն Յովհաննու Կաթողիկոսի Ուխայեցւոյ գրեթէ յամէ Տեառն 833, յորում կոչեցաւ նա յԵթոռ ըստ դնելոյ և մերումս Մաղիսաթոսի, գումարէ ժողով եպիսկոպոսաց ի Հարբ ըմբերանել զաղանդաւորսն և արմատախիլ զնոյն առնել, բաց ոչ կարացեալ յառաջնում ժողովի որոշել զվճիռ իմն, վերստին գումարեցան եպիսկոպոսք, վարդապետք, երիցունք և կրօնաւորք ջնջել իսպառ զաղանդ թոնդրակեցւոց, որ ի սրմին ժամանակի առաւել իբրեւ հուր արծարծեցաւ յաւուրս Սարգսի Հայրապետի. զի Յակովբոս եպիսկոպոս ոմն ի ժամանակին յայնմիկ առաջնորդ դաւառին Հարբայ ըմբռնեալ յաղանդ թոնդրակեցի՝ կեղծաւորեալ առ երեսս՝ վարէր զխիստ կեանս քրճազգեացս, բոկադնաց և պահեցողութեամբ, որով բազմաց զսիրտս յինքն յանկուցեալ՝ մանաւանդ յիշխանաց, քարոզէր՝ թէ պատարազք և նուիրմունք և աղօթք ոչ օգնեն վասն թողութեան մեղաց, այլ՝ որ մեղաւ, զոր ինչ ինքն գործէ յանձին իւրում, այն միայն օգնէ նմա. զայս քարոզէին և հետեողք նորա, և զնու զանասունս իտուրս աղքատաց՝ ամենեին ծաղրականս գրէին. և հաղորդել ժողովրդոց ի կենարար մարմին և արիւն՝ անգոսնէին և զնոքօք ծիծաղէին, մինչև անկանել տարակոյս ի ժողովուրդն, ոմանց յետս կալ յառաջնորդէն և ի հետեողաց նորին, և այլոց երկբայեալ ի խորհուրդ եկեղեցւոյ, որովք շփոթ մեծ և շշուկ ծաղեալ ընդ ամենայն տեղիս, հոգեւորականք առհասարակ յաղօթս ապաւինեցան առ Եստուած՝ այց առնել և բառնալ զչարն ի միջոյ:

Եւ Հարբ ժողովոյն թէ և անդէն զառաջնորդն մօլորեցուցիչ զՅակովբոս դատապարտել կամէին և հատանել յեկեղեցւոյ, բայց տեսեալ թէ նա ապաւինեալ է

յիշխանս և ինքեանք ոչ ունին ի ձեռին զյայտնի յան-
ցանս նորին, լռեցին վերստին յանձնեալ զդատաստան ա-
ռըն ի ձեռս Լստուծոյ, մինչև Սարգիս աշակերտ նորա
կարնեցի՝ այր երկիւղած՝ ի վերայ հասեալ չար աղանդոյ
վարդապետին և անօրէն գործոցն, ի ծագել խռովու-
թեանս ի մէջ ազգին, վաղվաղակի ծանուցանէ սրբոյ
Հայրապետին. որ և ձեռնառուութեամբ ոմանց իշխանաց
առ ինքն բերեալ զՅակովբ եպիսկոպոս, ելոյծ զնա ի քա-
հանայութենէ և աղուեսադրոշմ ի ճակատն եղեալ,
շրջեցուցանել տայ զնա ի հրապարակս, որոյ առաջի
քարոզն աղաղակէր. « Որ ի սուրբ հաւատոյ Նկեղեցոյ
Վերիստոսի սողոսկեալ՝ յանօրէն թափառեցեաց ի մար-
դադէմ՝ գազանաց փարախն մանալ միարանի, դատ և ի-
րաւունս զայս կրեսցէ, »

ԳԼ. ԻԹ.

ՆԵՐՏԵՂ ԺԱՂԷԼ յԱՆԻ Էան Դննո-Յեան Խորոյ Ղեոս-
խորս Կաթողիկոսի:

(Եմք Տեառն 1036): — Յովհաննու Սմբատայ ար-
քայի Հայոց և նախարարացն դժուարացեալք ընդ յա-
րատեութիւն Պետրոս Կաթողիկոսի Ղանտադարէն կո-
չեցելոյ ի Սեբաստիա՝ և առանձնանալոյ ի նոցանէ զամս
չորս ի Վասպուրական ի Չորոյ վանս, սուտ երգմամբ
վերադարձուցեալ զսուրբ Հայրապետն յԱՆԻ արքայա-
նիստ, կալանաւորէ զնա և առաքէ յարգելանս ի մեծ
ամուրն Բջնի առ Վահրամայ հօրեղբօր Գրիգորի Սա-
ղիստրոսի. և ապա բերեալ զՂեոսկորոս վանահայր Սա-
նահնի կացուցանէ արքայ ի Կաթողիկոս. բայց երևելք
Նպիսկոպոսացն Հայոց ոչ ընկալեալ զնա, չտան թոյլ

նմա ձեռնադրել զոր յՆպիսկոպոս, և չիշեն զանունն ի պատարագի. ընդ որ և համօրէն ժողովուրդք չ'աձեն երբէք, բայց միայն յարքայէ և ի նախարարաց:

Չանարգութիւն իւր տեսեալ Ղէսսկորոսի յաչս ամենեցուն, ինքնին ևս զպատիւ իւր անարգեալ և ձեռնարկ լեալ յանարժանութիւն, կոչէ յեպիսկոպոսութիւն զանպիտանս և զվատթարս ի մարդկանէ, և յաթոռս վերստին՝ զմերժեալսն վասն յայտնի յանցանաց. և զարժանաւորս և զիմաստունս մերժէ յիշխանութենէ, յափշտակեալ զնոցին ստացուածս: Եւ որ եպիսկոպոսք և վարդապետք չայոց ի խորհուրդ եկեալ՝ նզովեն զարքայ և զնախարարսն զպատճառսն անակնկալ չարեացս:

Եւ եալ արքայի և նախարարաց զայս գործ պաշտօնէից տանն Եստուծոյ և յերկիւղ մեծ լեալ, բազում թախանձանօք և աղաչանօք հնարեալ դարձուցանել ըզ֊Պետրոս յԱթոռն և խոստացեալ հնազանդիլ ի բանս նորա, նա ոչ զիջանի յաղաչանս նոցին՝ մինչև թագաւորն նախարարաց իւրոց խորհրդով հրաւիրէն աղաչանօք զՅովսէփ Սաթուղիկոս Եղուանից ի քաղաքն արքայական, ուր արքունի հրամանաւ լինի ժողով մեծ չայրապետաց, վարդապետաց, և իշխանաց՝ իրրեւ չորս հազար անձանց յամի 1036:

Ընդ ապա ամենայնիւ պարտաւոր գտեալ զՂէսսկորոս, ընկենուն յԱթոռոյ, և պատառեալ զչայրապետական Քօղ յերեսս նորին, զոր ցայն վայր չայրապետք զգլխով արկանելին, առաքեն յաքսոր յիւր նախնի վանս Սանահին, յետ հայրապետանալոյ նորա զամ մի և զքանի մի ամիսս. և զամենայն զձեռնադրեալս ի նմանէ ընդ բանիւ արարեալ, ապաշխարանս ի վերայ նոցին կարգեն. և վե-

րստին հաստատեալ զսուրբ Զայրապետն Պետրոս, կոչեն
զնա յԼԹ ոռ իշխանութեան:

ԳԼ Լ.

Երկրորդ Ժողով է Զարբ' ընդդէմ Թոնդրակեցոց:

(Ըմբ Տեառն 1051):—Յաւուրս դքսութեան Գրի-
գորի Մազխատրոսի ի Միջագետս, երկուք ոմանք քահա-
նայ անուամբ ի Թոնդրակեցոց, ի շնորհացն Աստու-
ծոյ լուսաւորեալք ի գիտութիւն ճշմարտութեան, դի-
մեն յոտս նորին և պատմեալ նմին զամենայն չարու-
թիւն գործոց աղանդոց իւրեանց, մկրտին յանուն ամե-
նասուրբ Երրորդութեան, կոչեցեալք մին Պողիկարպոս
և միւսն՝ Արկանորա, և աղաչեն զնա՝ բառնալ զաղանդն
ի դաւառէ անտի, ցուցեալ՝ և ուր ուրեք յաղանդաւո-
րաց ի նորա իշխանութեան՝ ի Միջագետս կային:

Ապա Գրիգոր Մազխատրոս դիմեալ յԱպահոնիս յա-
ւանն Թոնդրակ, քակէ զԺողովատեղի նոցա և անդէն կա-
ռուցեալ զտաճար անուամբ սրբոյն Գէորգայ հալածէ
զԱպար առաջնորդ նոցին, պատուհասեալ զամենեսին,
սրբելով զտեղին. յորոց բազմաց ի Թոնդրակեցոցն
զարհուրեալք, դարձան յաղանդոցն, յաղադս որոց վե-
րստին Ժողով արարեալ անդր ի Զարբ յամի Տեառն
1051, հրաման առնեն մկրտիլ հաղարաւոր բազմութեանն
յանուն ամենասուրբ Երրորդութեանն ի ձեռն Եփրեմ
Նապիսկոպոսին Բջնոյ. ըստ որոյ և հալածեալքն ի նոյն
աղանդաւորաց յամենեցունց և յայլազգեաց ևս, դաւ-
նային հետզհետէ և ընկալեալ զմկրտութիւնն՝ մտանէին
յեկեղեցի սուրբ:

Երանելի ժողով է Սեանս — լեան խոսելու զԳեորգ
Պաթուղիկոս :

(Եւք Տեառն 1072) : — Գեորգ Լոռեցի յատենադպրութենէ Գրիգորի Վկայասիրի՝ հաճութեամբ իշխանացն կողմանց Մամիգաւայ՝ ի հրաժարել նորին Գրիգորի յանապատ, ձեռնադրեցաւ ի նմանէ Պաթուղիկոս ի Թաւրուր. բայց որպէս երեւի՝ զՂաջեալ ընդ այն ապա Վկայասիրին ի գրգռելոյ հակառակորդացն Գեորգայ, յետ երկար շփոթութեանցս պսոցիկ, առնէ Վկայասէրն Գրիգոր ժողով սակաւ Լալիսկոպոսաց և վարդապետաց ի Սեաւ լերինն, և նոցին թելադրութեամբ ընկենու զԳեորգ յԵթոռոյ Հայրապետութեան, և վերստին վարէ ինքն զիշխանութիւնն՝ եկեալ ի Մուտառասուն :

Եւ թէ և պատճառ այսր անկման Գեորգայ Լոռեցոյ զնա ինքն համարի Հ. Չամչեան, իբր զշարեւով նորա ընդ համակրութիւն Եղգին առ Վկայասէրն, և խռովութիւնն ըս յարուցանել, յորմէ ստիպեալ իցէ Գրիգոր ընկենու զնա յԵթոռոյ, բայց ես համարիմ զայն բարուրանք պապականին, մինչդեռ չէ հաստատեալ զբանս իւր վկայութեամբ ժամանակակից պատմագրաց. և զի համակրութիւն Եղգին առ առաջին Հայրապետն՝ զեւրդ առիթ զշարելոյ համարիցի առ ի Գեորգայ, երբ ինքն ևս հաճութեամբ ազգին ձեռնադրեալ էր Պաթուղիկոս յիւրմէ Վհայապետէն, առ որում լեալն էր պատենադպիր :

Երկու ժողով է Սեա — քառան, որ յերջեյա՝ Դա-
սէն Կաթողիկոս Աղմամարայ:

(Ամբ Տեառն 1114):— Իրե օծաւ ի Կաթողիկո-
սութիւն Հայաստանեայց Գրիգոր Պալ^իհաւունի՝ եղբայր
Շնորհալոյն՝ ըստ ընթրութեանն Բարսղի Հայրապետի
ի մահուան իւրում յամի 1113, ի Կարմիր վանս Սեաւ
լերին, համբաւ առեալ մահուան Բարսղի և կոչման Գր-
իգորի ի քսանամեայ պատանեկութեանն՝ Դաւիթ Արք-
եպիսկոպոս Աղթամարայ՝ առիթ ինքեան գտեալ զաիս
տհասութեան հասակի նորոգ Հայրապետին, որ արդէն
փայլէր իմաստութեամբ և զառաքինութեամբ ճերոցն
անցեալ, ապստամբեալ ի Հայրապետական իշխանու-
թենէ և խռովութիւն յարուցեալ յազգին, ձեռնադրի
կաթողիկոս ի հինգ Եպիսկոպոսաց ի Ձորոյ վանս և
հայրապետանայ յԱղթամար, փաստ ապացուցականս ի
մէջ առեալ՝ զգերեզման Վահանայ և այլոց Հայրապե-
տաց ի Վասպուրական, զսեղան սրբոյն Գրիգորի, Գրօղ
նորա, զգաւազան, զգօտի մաշկեղէն և զնորին զԱջ սուրբ,
և որ մեծն է՝ աթոռ լինել Վասպուրականի, ասէ, թա-
գաւորացն Արծրունեաց:

Ընդ այս ապստամբութիւն Դաւթի և ինքնակոչ եւա-
նել ի գահ Հայրապետութեան, գումարէ Գրիգոր Կա-
թողիկոս զբազմութիւն Եպիսկոպոսաց, վարդապետաց,
և վանահարց և միանձանց մինչեւ ցերկու հազար հինգ
հարիւր անձինս, և առնէ ժողով ի Սեաւ լեռան. յո-
րում առաջի արարեալ զապստամբութիւն Դաւթի, ա-

մենեքին ձեռագրով բանագրանս և զնզովս եղեալ ի վերայ նորին իսկ Ղաւթի և որոց յաստիճան կաթուղիկոսութեան բռնութեամբ կամ կաշառօք ելանիցեն, մերժեցին միանգամայն զնա, և վասն այսորիկ գրեցին առ Նպիսկոպոսունս և իշխանս յսրեելս Հայաստանի և առ նոսա, որք ընկալեալ էին զՂաւթիթ. որոց առ այս մերժեալ զնա, դարձան յօրինաւոր Հայրապետն և օրհնեցան ի նրմանէ. իսկ Ղաւթիթ միայն նստաւ յԱղթամար. յորմէ և յետ քանի ամաց զԱջ և զԵօղ և զգաւազան Նուսաւորչին գողացեալ ոմանց՝ ածին առ Գրիգոր:

Յայս ժողով, ասէ հայր Միքայէլ Չամչեան, թուի թէ սահմանեցաւ այն կանոն, զի ընտրութիւն կաթուղիկոսաց՝ լիցի համաձայնութեամբ չորից զվսաւոր աթոռոց Արքեպիսկոպոսաց ի մեծն Հայս, որք են Ռջնոյ, Հաղբասայ, Թադէոսի Առաքելոյ վանաց և Տաթևու:

ԳԼ. ԼԳ.

Առաջին Ժողով է Հռոմէայ, որք ընտրեցաւ Ներսէս Շնորհալի է կաթուղիկոս:

(Ամբ Տեառն 1165): — Հասեալ Գրիգոր կաթուղիկոսի ի վերջին շունչ ծերութեանն և ազդեցութեամբ Հոգւոյն իմացեալ զվաղձան կենաց, արար Ժողով Նպիսկոպոսաց և վարդապետաց ի Հայրապետանոց անդր ի Հռովմկայ, ի նոյն նահանգէ. ուր յետ յանդիման խօսելոյ յորդորական բանից, հաւանութեամբ ամենեցուն ընտրեաց փոխանակ իւր յաթոռ Հայրապետութեան ըզհարազատ եղբայրն իւր զՆերսէս Շնորհալի. որում բաղում անգամ յառաջարկել նորա, չէր լեալ յանձնա-

ռու. որ և յեպիսկոպոսութենէ իւրմէ և ցայն վայր էր նա ինքն շնորհալի հաւասարակից իբր գործավար եղբօր իւրում՝ հոգւով չափ տքնեալ ի յառաջադիմութիւն ազգին և յանքուն հսկողութիւն ի վերայ բանաւոր հօտին Վրիստոսի՝ յանձն եղելոցն ի Հայրապետական տեսչութիւնն:

Այլ այսմիկ ընտրութեան թէ և զանձն իւր ոչ արժանի մատուցանէր սուրբն Շնորհալի, յառանձնութեան պարապել կամելով, սակայն Ժողովն ամենայն ստիպեալ զնա ընդունիլ զառաքելապետական զայն պաշտօն ի կոչմանէ Հոգւոյն, որում ամենեքին ակն ունէին, ապա նա ինքն Գլխորդ Պաթուղիկոս էօծ զնա, զգեցուցեալ նմա զգեստ Վահանայապետական կարգի, և զքօղ Պաթուղիկոսական ի գլուխ նորա արկեալ, կոչեաց զնա յԱթոռ իւր, և զգաւազան հայրապետական իշխանութեանն եղ ի ձեռս նորա՝ երկիր պագեալ նմա իբրև կաթուղիկոսի. ուր ապա բացեալ զհոգեբուղիս բերան իւր Շնորհալին՝ Աերսէս խօսեցաւ զիմաստալից իւր ատենաբանութիւն յիւրում՝ յայնմիկ ձեռնադրութիւն, որպէս կայ յԸնդհանրական Թուղթս նորա:

ԳԼ. ԼԴ.

Երբեք և երբեք Ժողով ի Հոգւոյն լան Ռաբանոսն Հայոց ընդ Յոյն:

(Ամբ Տեառն 1167—1178):— Թողով մեր զերկարաձիգ անցս պատմութեան յաղագս միաւորութեան Եկեղեցւոյ մերոյ ընդ Յունաց և յաղագս երկուց ազգացս միաբանութեան, յորոց վերայ այնքան բանակցութիւնք

եղեն յերկուց ևս կողմանց յաւուրս Աիւ Մանուելի կայսեր և երկց Աթուղիկոսացն մերոց Վրիգորի Պալ⁴հաւունւոյ, Շնորհալւոյն Աերսիսի և եղբորորդւոյ նորին Վրիգորի Տղայ կոչեցելոյ յամս Տեառն 1167 — 1180, և զնոցին փոխադարձ թղթակցութիւնսն զդաւանութեանց հաւատոյ և կարգաց Նկեղեցւոյ, որ յՆորհանրականս Շնորհալւոյն, աստէն համառօտ կարգեմք Նրկորդ և Նրբորդ ժողովոց պատմութիւնս Նկեղեցւոյս մերոյ եղիւցն ի Հայրապետական Աթոռ անդր ի Հռովմէ կայ:

Տեսեալ Մանուելի կայսեր զթուղթ Շնորհալւոյն Աերսիսի զառաջինն յաղագս դաւանութեան հաւատոյ և կարգաց Նկեղեցւոյ մերոյ ի ձեռս փեսային իւրոյ զքսին Ալէքսի, ըստ խնդրանաց նորին ի Մամեստիա քաղաքի՝ գրեալս ի նորին Շնորհալւոյ յԱպիսկոպոսութեան իւրում, և թարգմանեալ զայն, ընթերցան ինքնին կայսրն և պատրիարդ նոցին Միքայէլ, և հասուեղեալ ուղղափառութեան հաւատոյս մերոյ դաւանութեան յԱմենասուրբ Նրբորդութիւնն, ի մարդեղութիւն Վրիստոսի, և աւանդութեանց կարգաց և ծիսից, վառեցան ի սէր միաբանութեան և ի տեսութիւն իսկ նորին Շնորհալւոյ. ուստի և անդ զառաջինն գրեաց թուղթ կայսրն առ Վրիգոր Աթուղիկոս եղբայր Շնորհալւոյն յաղագս միաբանութեան և առաքելոյ զեղբայրն ի Աոստանդնուպոլիս՝ բանիւ բերանոյ ևս խօսել ի վերայ գրելոցն նորա, զի բարձցի ի միջոյ պատճառ բաժանման երկուց Նկեղեցեաց. և զայս թուղթ առաքէ ի Հռովմկայ զեսպանութեամբ ումեմն Հայազգւոյ ծառայի իւրոյ Սմբատայ:

Բայց սորա ընդ ժամանել ի Հռովմիայ, վախճանեալ գոյով Գրիգոր Սաթուղիկոսի, ընդունի զթուղթ կայսեր յաջորդ նորա Շնորհային Ներսէս. և պատասխանի արարեալ նմին, զրեաց և զընդարձակ նամակ դաւանութեան հաւատոյ և կարգաց Եկեղեցւոյ ըստ խնդրանաց դեսպանին յառաւել ևս տեղեկութիւն Յունաց՝ դաւանութեան մերոյս հաւատոյ:

Այս թուղթ Շնորհայի Հայրապետին ընկալեալ կայսեր և եկեղեցական դասուց Յունաց, թողեալ այնուհետև զատելութիւն, փափագէին միաբանութեան. ընդ որ կայսրն առաքեաց ի կողմանէ իւրմէ առ Սաթուղիկոսն մեր թէոքրեանէ աստուածաբան և զՅովհաննէս ութման խօսիլ ընդ նմա ի վերայ բանից հաւատոյ հանդերձ երկրորդ թղթով ի 1170 ամի, յորում ցուցանէր զուրախութիւն իւր ընդ յօժարութիւն Սաթուղիկոսին սակս միաւորութեան Եկեղեցւոյ և ուղղափառ հաւատոյ:

Ենդանօր յառաջարկել թէոքրեանեայ զաւարկուսութիւնս Յունաց ի վերայ խնդրոց ինչ, պատասխանէր Հայրապետն ըստ վարդապետութեան Հայաստանեայց ըս Եկեղեցւոյ, նախ՝ ի վերայ երկուց բնութեանց՝ Քրիստոսի. երկրորդ՝ յաղագս Տօնի ծննդեանն Քրիստոսի. երրորդ՝ ի վերայ երից սրբասացութեանց. չորրորդ՝ յաղագս մեռնի. հինգերորդ՝ յաղագս աղօթելոյ յԵկեղեցւոջ. և վեցերորդ՝ յաղագս ժողովոյն Վաղկեդոնի:

Վեցից այսոցիկ խնդրոցս պատասխանի Շնորհայի Հայրապետին, զորոց և յառաջին թուղթն իւր գրեալ էր բացայայտ, արձանագրեալ թէոքրեանեայ՝ ըստ վկայելոյ Լամբրոնացւոյն ի Ներքողեան Շնորհաւոյն, դարձաւ ի Կոստանդնուպոլիս՝ հանդերձ նամակաւ սուրբ Հայրա-

պետին. Ընդ որ Յոյնք առաջի արարին խնդիրս ինն զլեակարգութեամբք վերստին ընդ յիշեալ Եստուածաբանին՝ հանդերձ կոյսերական թղթով՝ յամին 1172 — ընդունել մերումս Հայրապետի Լեկեղեցական Ժողովով։

Ե. Ետքիկ ինն զլուսիք են խնդրոցն, զորս յառաջ բերեմք ի Չամչեանէ։

ա. Նզովել զմի բնութիւն ի Վրիստոս ասողոյն՝ զՆւտիքէս և զՂէոսկորոս, և զՍեւերիոս, զՏիմոթէոս զկուզն և զամենայն համախոհս նոցունց։

բ. Խոստովանել զՏէր մեր Աստու Վրիստոս՝ մի որդի, մի դէմք, մի անձնաւորութիւն անորիշ, անփոփոխ, անայլլայլիկ, անշփոթ՝ ոչ այլ զորդին Եստուծոյ ասել, և ոչ այլ զորդին սրբոյ Եստուածածնի, այլ և զնոյն՝ որդի Եստուծոյ և որդի մարդոյ՝ զմին (զՎրիստոս) խոստովանել Եստուած և մարդ յերկուս բնութիւնս. զնոյն զմի Վրիստոս՝ ունելով երկուս ներգործութիւնս և երկուս կամրս Եստուածային և մարդկային ոչ հակառակք միմեանց, այլ ընթանայ մարդկային կամքն զինի Եստուծոյ կամացն։

գ. Եսել զերեքսրբասացութիւնն բաց ի խաչեցելոյն լառն Դէր և բաց յահն։

դ. Տօնել և զտօնսն ընդ Հռոմս, այս է, զՎեաեաց Տեառն ի Իւ Ծարաի, և զԾնունդն ի Ղեկտեմբերի Իւ. զԹրիատութիւնն յութերորդն զկնի Ծննդեանն Վրիստոսի, այս է՝ յառաջինն Առնուարի և զմկրտութիւնն ի վեցն Առնուարի, և զՏեառնընդառաջն ի Փետրուարի Ի. և պարզաբար զամենայն տօնսն տէրունականս և զսրբուհւոյ Եստուածածնին, և զկարապետին և զսրբոց Եւաքելոցն և զայլոցն։

ե. Եռնել զմիւսոնն ձիթով ի պողոյ ծառոց։

Է. Օստուածային հաղորդութիւնն առնել խմորուն հացիւ, գինեաւ և ջրով :

Է. Եմենայն քրիստոնեայքն, քահանայք և ժողովրդականք ի ներքս յեկեղեցւոջն կացցեն, յորժամ կատարի օստուածային պատարագն, բաց յայնցանէ՝ զորս արգելուն կանոնք յաղագս ապաշխարութեան, նոյնպէս և յայլ կարգս Եկեղեցւոյ :

Ը. Ընդունել զչորրորդ, զհինգերորդ, զվեցերորդ և զեօթներորդ զտիեզերական ժողովսն :

Թ. Ընդունել զառաջարկութիւն Կաթողիկոսին միայն ի Թագաւորէն Հռոմոց :

Ընդ այս խնդիր Յունաց գրեալ Ներսիսի Թուղթս առ ամենայն Եպիսկոպոսս և Վարդապետս մեծին Հայոց յԱշխարհ Երարատեան, յորս կային Եպիսկոպոսք աւելի քան երեք հարիւրք և յոլով վարդապետք, ծանոյց նուցա զամենայն անցս միաբանութեանն. առանց որոց դժուարին էր ընդունել զխնդիրսն. և մինչ պատրաստ էր հրաւիրել զնոսին հասանել անդր առնել Ժողով ընդհանուր, զի մի՛ ծագեսցի երկպառակութիւն յԱզգին, հասեալ նմա վախճան կենաց, փոխեցաւ ինքն Շնորհալին առ Եստուած, և ոչ գումարեցաւ ժողովն :

Իսկ երրորդ Ժողովն ևս անդ ի Հռովմկայ՝ որ եղև ընդ ձեռն եղբօրորդւոյ Շնորհալւոյն Գրիգոր Տղայի, որ յաջորդեաց յետ նորա յԱթոռն, այն ևս այսպիսում դիպաւ վիճակի, և մնաց անկատար, — որպէս արդ ի համառօտագրութեանս :

Սա ինքն Գրիգոր Կաթողիկոս հաւաստի գիտելով, եթէ ոչ օւնի ընդունել երբէք Ազգ մեր զփոփոխութիւն ծիսիցն ամփոփելոց յինն խնդիրս անդ Յունաց, խորհր-

դով վարդապետաց իւրոց խնդրեաց գրով ի կայսերէ մի պահանջել զայնս ի Հայոց, այլ միայն՝ զորս ի հաւատս վերաբերին. զի հնացեալ սովորութիւն է՝ ասէ՝ Ազգիս, զոր միայն ի ձեռն խաղաղութեան ընդհանուր ժողովով՝ սէրն կատարեսցէ, ասէ:

Ապա իբրեւ ընկալաւ Գրիգոր Սաթուղիկոս զպատասխանի կայսերն և ժողովոյ մետրապօլտացն Յունաց, որոց թողեալ զինն խնդիրսն զայնոսիկ, խնդրէին ի Հայոց միայն բանս հաւատոյ ի նիւթ միաբանութեան, արար զԺողովն երրորդ ի Ռովմկայ յամի 1179. յորում գտան երեսուն երեք Նախկոպոսք միայն, ընդ որս էր և Սաթուղիկոսն Աղուանից, վարդապետք, քահանայք, վանահարք և իշեանք. իսկ երեք հարիւր երեսուն և վեց Նախկոպոսք արևելեան Հայոց արգելեալք ի շփոթութենէ ճանապարհաց, զթուղթ հաւանութեան միայն առաքեն ի Ժողովն, որպէս և այլք ոմանք մերժեցին զհրաւեր Սաթուղիկոսին:

Ի Ժողովի յայսմիկ ուր ընթերցաւ Նամբրոնացին Ներսէս զատենաբանութիւն իւր, ընթերցան և զթուղթըս Ժողովոյն Յունաց և կայսերն, և համաձայն քտեալ զայնս դաւանութեան հաւատոյ Հայաստանեայց Նկեղեցւոյ, ստորագրեցին ամենեքին. և վերստին գրեալ Ժողովով զգիր դաւանութեան հաւատոյ, առաքեցին ի Սոստանդնուպօլիս. բայց հրեշտակք Հայրապետին հասեալ ի Սեսարիա, և արգելեալք ի խռովութեանց ճանապարհի, դարձան յետս առ Սաթուղիկոսն հանդերձ թըղթովք Ժողովոյն. և յայսմիկ միջոցի վախճանեցաւ և կայսրն Մանուէլ յամի 1180, և մնաց անկապար միութիւն երկուց ազգաց Նկեղեցեաց, որով և ապարդիւն եղև հնգեաւասան ամաց ջանք և աշխատութիւնք:

Եւրոպէն ժողով է Սէն, որ սահմանեցան որին էլեղեցան
կան կանոնք:

(Եւր Տեառն 1204):—Չաքարեա սպասալար երեւելի
իշխան շայոց՝ ի զօրավարութեան Վլադիմիր թագուհի
նոցանէ կրեալ մեղադրութիւն՝ յաղաքս չունելոյ ընդ ին-
քեանս և շայկական զօրացն ընդ իւրով իշխանութեամբ
ըստ նոցայն սովորութեան զքահանայս և զշարժական
սեղան, սակս տեսանելոյ զպատարագ և ընդունելոյ զսուրբ
հաղորդութիւն, և նախանձ բարի յանձին բերեալ առ
այս և հասու ևս լեալ, եթէ էր յառաջագոյն և յաղաքս
մեր այն սովորութիւն ի բացօթեայս պատարագել, այլ
յետ Բագրատունեաց այն անհետացեալ, ապա զրէ
թուղթ առ արքայ Լեւոն և առ Յովհաննէս Վաթու-
ղիկոս, չե ևս լուեալ զկաթուղիկոսութիւն Վաթի՝ ի
Սիս, և առաքեալ անդր առ նոսա զգեսպանս, խնդրեաց ի
նոցանէ զերեսին զայսոսիկ առաջարկութիւնս կարի հար-
կաւորագոյնս յայնմ ժամանակի. նախ շրջեցունել
ընդ իւր զսեղան պատարագի. երկրորդ՝ զի քահանայք
հանդիսիւ կատարեսցեն զպատարագն, որպէս առնէին
Վիլք սարկաւազօք և դպրօք. և երրորդ՝ զտօն Վերա-
փոխման և Խաչի կատարեսցեն ըստ աւուրց պատշաճի
ընդ Վլադիմիր:

Եւս Լեւոն արքայ ի վերայ այսօրինակ խնդրանաց
Չաքարեայ, խորհրդեամբ Վաթի Վաթուղիկոսի վաղ-
վաղակի հրամայեաց առնել ժողով առ ինքն ի Սիս ի
շրջակայ եպիսկոպոսաց, վարդապետաց և վանահարց և
իմաստնոց և այլոց բազմաց. յորոց ի գումարման առաջի
եղեալ զինդիրսն Չաքարեայ, և ուղիղ և բանաւոր զայ-

նրս դատեալ համաձայն առաքելական կանոնաց, ընդ որս
և զինչ ինչ քննելիս՝ նուազեալս յայնմ ժամանակի յա-
հէ այլազգեաց յարեւելս ուրեք ուրեք՝ ի քննութիւն մա-
տուցեալ, վճռով հաստատեցին ի Ժողովն զութն զայսո-
սիկ բանս ի կանոնադրութիւն եկեղեցւոյ:

ա. Մատուցանել զպատարագ սարկաւազօք և դպրօք
և քահանայական զգեստիւք, որպէս սովորութիւն էր յա-
ռաջն յազգի մերում, և որպէս օրէն է ամենայն Վրիստո-
նէից:

բ. Ունել հրաման պատարագ մատուցանելոյ վրանաւ
ի բանակի՝ ի վերայ շարժական սեղանոյ ի բացօթեայս:

գ. Մատուցանել պատարագ ոչ միայն վասն ննջեցե-
լոց, այլ և վասն կենդանեաց:

դ. Ջաօն վ հրափոխման սրբոյ Ըստուածածնին կա-
տարել յՕգոստոսի Ժ-ի, յորում աւուր և պատահե-
ցի, և զԽաչին ի Սեպտեմբերի Ժ-ի, յերկիր տէրութեան
Յունաց և Վրաց:

ե. Պահել ի Ղրազայոցսն Յայանութեան և Ջատ-
կի՝ մինչև ցերեկոյ, և յերեկոյին ոչ այլ իւրիք լուծանել՝
բայց եթէ ձկամբք և ձիթով:

զ. Յարգել զպատկերս Փրկչին և սրբոց ամենայնի:

է. Մի՛ առանց դպիր ձեռնադրելոյ սարկաւազ ձեռնա-
դրել:

ը. Մի՛ ստանալ կրօնաւորաց առանձին ինչ ստացուած,
և կալ միաբան ի վանս և չուտել ևս զմիս:

Շահալ դեսպանաց Ջաքարեայ իշխանի զայսոսիկ կա-
նոնս Ժողովոյն հանդերձ թղթով, դարձան առ նա յա-
րեւելս:

Երանային Ժողով է Լոսի վանն պահելոյ զոսին Զաննա Ժողովն Սոյ:

(Եւք Տեառն 1205):— Բնկալեալ Չաքարեայ զթուղթ և զվճիռ Ժողովոյն և զթուղթս երկուց Սթուղիկոսացն Յովհաննու ի Հռովմկայ և Դաւթի ի Սիս Հանդերձ պատգամաւ արքային Լեւոնի ի ձեռն դեսպանացն իւրոց, վասն որոյ առաքեալքն էին, ուրախութեամբ սրտի Ժողով մեծ առնէ ի Լոսի քաղաքի վասն ընդունելոյ ըստ իւրուան ըզձի զկանոնսն. ուր Հասին ըստ իշխանական հրամանի՝ Սանահնեցին Գրիգոր Տուտէորդի եպիսկոպոս Հաղբատայ, Յովհաննէս վարդապետ Սանահնի, և Դաւիթ Վորապեցի, Սարգիս եպիսկոպոս Ենւոյ, Սլթանէս Բջնոյ, Գրիգոր Դունայ, Յովհաննէս Կարուց, Եղիա վանահայր Հաւուց Թատայ, Տուրքիկ Թեղենեաց, Մոնոնիկ Գրիգոր Կեչառեցի, Սարգիս Սեանեցի, ընդ որս և Խաչատուր վարդապետ Տարոնեցի առաջնորդ Հողարծնի վանաց, և Մխիթար վարդապետ Գանձակեցի Գօշ՝ առաջնորդ Գետկայ, և այլ բազում վարդապետք, վանահարք և քահանայք:

Սոքա հարք Ժողովոյն իբրև ընթերցան զթուղթս և զվճիռս ժողովոյն Սոյ և եպիսկոպոսացն և Թադաւորին, ոմանք հաւանեցան այնց՝ մանաւանդ Խաչատուր և Մխիթար վարդապետք. այլ որոց անհաւան դտան, զլեւաւորք էին Տուտէորդին Գրիգոր, Դաւիթ Վորապեցի, Յովհաննէս Սանահնի և այլք բազումք. որովք և երկպառակեալք քաղեցան ի միմեանց:

Եյլ յետ այսորիկ Չաքարիա սպասալար զերկպառակիչսն կալեալ և կապեալ ի բանտի, յամենայն վանո-

րայս որ ընդ իւր իշխանութեամբ պատգամաւորս առաքէ
և հրամայէ զկանոնսն կատարել և զԼստուածածնի և ըզ-
խաչի զտօնսն ըստ աւուրց պատշաճի կատարել և ի կիւ-
րակէս : Լստ որոց և թշնամութիւնք, երկպառակու-
թիւնք, աղաղակք և կռիւք և այլ արտասուաց արժանի
գործք գործեցան՝ ասէ Դիրակոս պատմագիր :

ԳԼ. ԼԷ.

Չորրորդ Ժողով Եւնի Հասն ունի կանոնաց Ժողովոյն Ստոյ :

(Եմբ Տեառն 1207) :— Եւ ի խաղաղել Ջաքարեայ
Սպասաւարի զշփոթութիւնսն և զաղմուկս յեկեղեցա-
կանաց Հայոց ի վանորայսն Հայաստանի յարեւելս, որ
յայնժամ առաւել ևս սաստկացեալն էր ի նոսին, և վե-
րըստին ընդունելոյ ամենեցուն նոցա յեկեղեցական արա-
րողութիւնս զութն կանոնսն Ժողովոյն Ստոյ, որոց վասն
և արարեալ էր ժողով յառաջնումն ի Լոռի, հրաման
եհան վերստին գումարել եպիսկոպոսաց և վարդապետաց
Եւնի առ ընդունելութիւն կանոնացն՝ որպէս ասացաւ ի
համօրէն եկեղեցիս Հայաստանեայց :

Ենդ գումարեցան նոյն եպիսկոպոսք և վարդապետք ա-
ռաջնոյ Ժողովոյն, այլ յայսմ նուազի ոչ եկն ի Ժողով
անդր Մխիթար Գօշ, որում ամենեքեան պատկառ կա-
յին առ ծերութեանն՝ և առանց նորին հաւանութեան
չհաճէին ընդ կանոնսն. ապա Ջաքարիա ստիպեաց ըզ-
վարդապետս Ժողովոյն ընդունել զկանոնս, որք խնդրա-
նօք իւրովք առաքեալքն էին, և տալ ձեռագիրս համա-
ձայն թղթոց Ժողովոյն : Եւ այս թէև Ժողովն բովան-
դակ առանց ներկայութեան Գօշն Մխիթարայ ըստ ամե-
նայն ստիպմանց սպասաւարին ոչ տային զհաւանութիւն :

ընդունելութեան, այլ նորա ցուցեալ նոցա զթուղթս հաճութեան Մխիթարայ առ ինքն իսկ գրեալ. և ի չհաճել նոցա ընդ այս ևս, կոչեալ զՄխիթար յապարանս իւր ի վանաց նորա, և զկարծիս նորա և հաւանութիւն ի բերանոյն իսկ լուեալ, ապա պատուիրէ նմին Մխիթարայ երթալ արձակել միանգամայն զԺողովն յիւրաքանչիւր տեղիս, չանսացեալ այլ ևս հաւանութեան Ժողովոյն: Եւ Մխիթար զպատգամս միայն առաքեալ զՕւաքարեայ առ Ժողովն, յորդորեաց զնոսա զնալ ի վանս այր իւրաքանչիւր:

Բայց Օւաքարիա սպասալար յետ աւուրց ինչ զանհաւանս զամենեւին զաղտ ի միմեանց արտաքսէ ի վանաց յայլ և այլ տեղիս. յորոց ոմանք ըստ խնդրանաց եղբօր Օւաքարիա Իւանէի անդրէն ի տեղիսն դարձեալք, ըստ հաճութեան Օւաքարեայ զկանոնսն կատարեցին ըստ Սըսոյ վճռոյն, և ոմանք ըստ իւրեանց սովորութեան զպատարաքն առանց պաշտօնէի մատուցին և առանց քահանայական զգեստուց, որք յետոյ անհետացան և ի նոցանէ:

ԳԼ. ԼԸ.

Երկուրդ Ժողով ի Սիո, որ եղան Ժոան և հինգ Կանոն Ժոան Եկեղեցականաց:

(Եւք Տեառն 1243): — Ի քսաներեքերորդում ամի Հայրապետութեան Կոստանդեայ Կաթողիկոսի Ե. Բարձրբերդեայ՝ պէսպէս անկարգութիւնք մտեալ և յազգմեր, և ցոփութիւնք յեկեղեցականս և ի Ժողովուրդս, որպէս տարածեալ էին յայնմ ժամանակի և յաշխարհ թովանդակ, մեծամեծ թուլութիւնք յայսպիսեաց լինէին: Եւ պա և Կոստանդին Կաթողիկոս խնամ մեծ ի վերայ

հօտին իւր ցուցեալ վասն զգաստացուցանելոյ զհաւատացեալս իւր, ելեալ յաթոռանիստն Հռովմկայէ, զնայ առարքայ Հեթում ի Սիս. որոյ խորհրդով և հրամանաւ գումարէ Ժողով մեծ ի դարման անկարգութեանցն, յեպիսկոպոսաց, յառաջնորդաց, ի վանօրէից և յիմաստուն վարդապետաց, յորս երեւելի լինի և մեծն Արդան Բարձրբերդցի. ևս և յաշխարհական իշխանաց արեւմտեայ կողմանց հանդերձ արքայիւ և արքայորդով յամի 1243:

Ուրանօր ապա յատենան Ժողովոյն զիւրաքանչիւր անկարգութիւնսն յառաջ բերեալ և հերքեալ, ընդդէմ նոցին ամենայնի կարգեցին Ժողովով զքսան և հինգ կանոնրս. որք Թէպէտ և յառաջագոյն ևս կային յազգի մերում, այլ ի շփոթութեանց և յանկանիլ աշխարհին Հայոց ընդ այլ և այլ իշխանութեամբ և ի ձեռս խառն աղագց, աղաւաղեալք էին այն ամենայն կանոնք, զորս հաստատուն և վճռովք կանոնադրեցին յայս երկրորդ Ժողով Սոյո. որք ըստ Սիրակոսի ականատեսս պատմագրի Գանձակեցւոյ՝ են օրինակ զայս:

ա. Ձեռնադրութիւնք առանց դրամոց լիցին:

բ. Վկայեալքն միայն ընտրեսցին յեպիսկոպոսութիւն:

գ. Եպիսկոպոսունք ձեռնադրեսցին զէթ երեսնամեայ, աշխարհական երէցք քսան և հինգամեայ, և սարկաւաղք քսանամեայ:

դ. Արժանաւորք միայն ձեռնադրեսցին քահանայ և սարկաւաղ:

ե. Վահանայք ծով կատարեսցեն զխորհուրդ եկեղեցւոյ՝ բաց ի վտանգէ մահուան:

զ. Խորհուրդք եկեղեցւոյ պատկառանօք պաշտեսցին:

է. Աւագանն մկրտութեան հաստատուն լիցի յեկեղեցւոյ:

ը. Պսակ մի լիցի ի մերձաւոր ազգականս ցեօթն ծը-
նունդ . . . :

թ. Եպիսկոպոսունք կամ երիցունք յայլոց թեմս մի
իշխեսցեն կատարել զպաշտօն իւրեանց առանց հրամա-
նի:

ժ. Յամենայն տեղիս ուսուցիչք կարգեսցին:

ժա. Չսուրբ գիրս միայն գիտունք և ուղղափառք զը-
րեսցին:

ժբ. Երկիցս ի տարւոջ շրջեսցին եպիսկոպոսունք յայ-
ցելութիւն ի թեմս իւրեանց:

ժգ. Եւր և գիտուն լիցին խոստովանահարք, որք և
յամենայն կիւրակէի յորդորեսցեն զժողովուրդն ի խոս-
տովանութիւն:

ժդ. Չսուրբ հաղորդութիւնն առանց բուրվառի և մո-
մեղինի մի՛ տարցին առ հիւանդս:

ժե. Պոռնիկք և հմայողք պատժեսցին:

ժզ. Հայհոյիչք աշխարհական դատաստանաւ պատու-
հասեսցին:

ժէ. Պահք առանց ձկան և ձիթոյ պահեսցին՝ բաց ի
հարկէ հիւանդութեան:

ժը. Վահանայք եթէ պարապեսցեն վաճառականու-
թեան կամ որսորդութեան՝ զըկեսցին ի ժողովըդենէ իւ-
րեանց:

ժի. Ժողովուրդք մի՛ ըստ հաճոյս իւրեանց ընտրեսցեն
ժողովըդապետս այս ինքն՝ ծխատէր, այլ՝ հրամանաւ
եպիսկոպոսին:

ի. Վահանայք միանգամ ի տարին մասնաւոր խնամովք
քննեսցեն զընթացս ժողովըդեան իւրեանց, թէ յորո՞ւմ
զարգանան և յորո՞ւմ նուազին:

իա. Ժողովըդականք տայցեն հասս քահանայից:

էք. Վահանայք հոգասցեն վասն պիտոյից եպիսկոպոսացն:

էք. Եղիշէս եպիսկոպոսունք վասն Հայրապետական Եթռոյն:

էք. Երկրքին աղօթքն՝ առաւօտու և երեկոյի՝ այս ինքն Գահանայ գլխն և Եւր Յայնից Տէրոյն, յորոց ի վերջն երգեմք զՍուրբ Աստուածն, աւարտեսցեն ի դէմն Որդւոյ՝ յարելով զկնի զբառսդ Վրէստոս Աստուած Տէր, զի յայտնի ծանիցի թէ ի դէմն Որդւոյ ասի խաչեցալն:

էք. Խորհուրդն վերջին օծման հիւանդաց՝ անխափան կատարեսցի իւղով օրհնեցելով ի Վահանայէն, որպէս կանոնեալ է յառաջ ժամանակաւ և մեծ Հայրապետան Հայոց Յովհաննէս Իմաստասէր՝ յաջորդ Եղիա Աթուղիկոսի:

ԳԼ. ԼԹ.

Երբեք ժողով է Սէն յազաֆոն Հարդապետութեան հասարոյ Հոգեւոյն արքայ:

(Եմք Տեառն 1251):— Եյս խնդիր շարժեցաւ, ասէ Վարդան մերս պատմագիր, ի մեծ պապէն Հռովմայ (Ինովկենտիոս Դ.) ի Թուին Հայոց 2. և զրեաց յամենայն ազգս քրիստոնէից, առ Արստանդին Աթուղիկոս և առ արքայն մեր Հեթում, թէ պարտ է զամենասուրբ Հոգին Աստուած՝ խոստովանել ի Հօրէ և յՈրդւոյ բղխեալ, և ոչ եղև հաճոյ, ասէ, Յունաց և Եսորոց, բաց ի Հայոց:

Ընդ որ արքայ և Հայրապետան գումարեն ի Սէն ժողով Եպիսկոպոսաց և Վարդապետաց Հայոց, յորում և ինքն դասնէր Վարդան, հաւանեցան ընդ այն. զորմէ

կաթուղիկոսն և Արքայ զրեցին ապա առեպիսկոպոսունս
ի Մեծն Հայս և մասնաւորապէս առ Վանական վարդապետ
Համբաւեալն իմաստութեամբ ի ժամանակին:

Իսկ Արեւելեան Վարդապետք քննեցին, ասէնոյն Վարդան,
զգաւանութիւն առաջնոց սրբոց ի ձեռն աստուածամերձ
վարդապետին Վանականի, և գտին զայն համախոհ
երեւելարանց փառաւորաց՝ Աթանասի, Գրիգորի
Աստուածաբանի, Գրիգորի Նիւսացւոյն, Գրիգորի
Աւսաւորչին և այլոց սրբոց:

Հայաստանեայցս Եկեղեցի, առ որս ասել մնայ մեզ,
չէ շեղեալ երբեք ի բանից սրբոց Հարց՝ ի հաւատոյս՝ որք
հիմնեալք են ի վերայ Աւետարանին բանի, այլ խորշեալ
է միշտ և խորշի ի նորաստեղծ և ի նորամոյծ բառից ինչ
ի յետագայից՝ ի վարդապետութիւնս հաւատոյ, որպէս
Էդեսոս ասել Հոգւոյն սրբոյ՝ և յՈրդոյ. զոր և նա ինքն
իոկ ոչ ուրանայ Չամչեան. զի բովանդակ վկայութիւնս
վարդապետաց եկեղեցւոյ մերոյ, զորս յառաջ բերէ նա
ի պատմագրութեան, Գիրք Գ. ԳԼ ԼԱ, ոչ երբեք գտա-
նի բղխումն Հոգւոյն սրբոյ ասացեալ՝ և յՈրդոյ, մանա-
ւանդ ի Վանականին բանս, որով ջանայ ցուցանել զայս
վարդապետութիւն. զի բղխումն և ելումն՝ ոչ նոյնանշան
իմաստս ունին. Եկեղեցի Հայոց և վարդապետք նորին
ընդ սրբոյ Աւսաւորչին իւրոյ ըստ Փրկչին բանի ի սուրբ
Աւետարանին խոստովանի, զՀոգին ճշմարտութեան, որ
ի Հօրէ ելանէ. Յովհ. ԳԼ ԺԵ. 26: Եւ զի առնու յորդ-
աոյ՝ վկայի ևս անդ. յիմէ անտի առնու. Ժ.Օ. 14,
խոստովանի նոյնպէս զհամագոյակցութիւն Հոգւոյն սրբ-
ոյ ընդ Հօր և ընդ Որդոյ՝ ըստ սրբոյ Աւսաւորչին,
“Հայր յանձնէ, Որդի ի Հօրէ, և Հոգին սուրբ ի նո-
ցունց էութենէ”,

Եպոս չին մեզ այլ վարդապետութիւն կարեւոր ի դաւանութեան Հոգւոյն սրբոյ՝ աւելի քան զքարոզեալն մեզ ի սուրբ Եւեթարանէն և ի մերոյ Ղուսաւորչէն. ընդունայն և անհիմն պահանջմունք են պապից, և ընդվայր յեղեղումն Բիւսմէ բառիս՝ ի Չամչեանէ; մինչդեռ նա անհաւատարիմ գտանի այսպէս յիւրմէ իսկ յառաջ բերելոցն թանկց սուրբ վարդապետաց մերոց, յորս ոչ գոյ բառի, որպէս ասացաք:

ԳԼ. Խ.

Հորհուր ժողով ի Սէն Կառն Ժառապարկի:

(Եւք Տեառն 1292) : — Յամին 1292 զիպեալ Նոռազատիկ՝ այն է խոտորումն աւուր տօնի Օլատկին, յարեալ խռովութիւն, վէճ և աղմուկ ի տեղիս տեղիս, մինչև ոմանց ի վեցն Եպրիլի ընդ Յոյնս կատարել գտօն, և բազմաց ըստ առաջնոյ տոմարին միով շարթով յետոյ քան զՅոյնս. և առ այս երկաքանչիւր կողմանք յիւրաքանչիւր կարծիս օրհեալ, հակառակութեամբ ընդ միմեանս վիճէին:

Օայս ամենայն կամեցեալ արքայի Հեթմոյ բառնալ ի ժողովրդենէ և ի հոգեւորականաց, կոչեալ առ ինքն ի Սէս զՍտեփաննոս Սաթուղիկոս ի Հռովմկայէ, հրամայէ դուստրել ժողով Նպիսկոպոսաց և վարդապետաց ի քաղաք անդր:

Եպոս ի ժողովին յայնմիկ անաչառ քննեալ զուղիղ ժամանակ զատկի և զգուշաւոր հետազոտութեամբ ի վերայ հասեալ, յայնմ ամի ընդհանուր Ղիլիկիա տօնէ զդատիկն ընդ Յունաց ի վեցն Եպրիլի. բայց ըստ պատմութեան Ղիլիկիոյ՝ բնակիչք Մեծին Հայոց ի Ղեսարիոյ ի վեր՝ ուրոյն ի Ղիլիկեցւոց ըստ իւրեանց առաջնոյ սովո-

րութեան տօնեցին յայնմ ամի զգառիկն միով շարթով
յետոյ քան զնոսա:

Գ.Լ. ԽԼ.

Եւսմբն Ժողով է Սէնէն, որ Գրեգորի
Կաթողիկոս Եւսմարդեայն լաոն անդիտի պահելոյ զԺեսո
Հայաստանեայց Եկեղեցոյ:

(Եմբ Տեառն 1294): — Ուարդապետք Երեւեան Եւ-
կեղեցւոյ Հայոց լուեալ զյաջորդութիւն Գրիգորի Ե-
ւսմարդեցւոյ յաթոռն Հայրապետական, սկսան խռովիլ
ընդ այն, յարուցանելով տրտունջ ընդ մէջ, զի գիտէին՝
եթէ նա հետամուտ է ծիսից փոփոխութեան, նմանելով
այլոց ազգաց. ըստ որոյ և Հռոմն կոչէր մականունն նորա.
զի ի յաջորդութեան Կոստանդեայ Երկրորդի յամի
1287, յորժամ 1, ևոն արքայ ջանայր հաւանեցուցանել
զԺողովն, զի ընտրեսցի նոյն ինքն Գրիգոր, հարբ Ժողո-
վոյն բովանդակ ընդդէմ կացեալ կամաց արքային, ոչ ըն-
կալան զնա, զի Հռոմ է ասէին, զառաջնորդութիւն այդ-
պիսեաց ոչ կամիմք. որով և խափանեցաւ զառաջն
ընտրութիւն նորա:

Եպա գահակալեալ սմին Գրիգորի յաթոռն Հայրապե-
տական յամին 1294, յեա գերութեան Ստեփաննոսի Դ.ի
յԵզդիպտոս, առ աւերանացն Հռովմկայի, փոխեաց զԵ-
թոռ կաթողիկոսութեանն ի Սիս, ջանացաւ զայսոսիկ
Ժէսս մուծանել յԵկեղեցի Հայոց ըստ 1, առինացւոց և
Յունաց եկեղեցեաց:

ա. Խառնել ջուր ի բաժակն, և յաւելուլ ինչ ինչ ի
սպաս պատարագի:

Բ. Խառնալ զԽալցարն ի սրբասացութենէ:

Գ. Օւամենայն տօն տօնել ըստ աւուրց ամսոց:
Դ. Պահել պահս հսկմանց ըստ Լատինացւոց, նոյնպէս
և զայլ քանի մի պահս:

Ե. Փոխել զբանս Մաշտոցին ի կանոնս մկրտութեան,
զբողմի, ձեռնադրութեան և այլոց օրհնութեանց:

Ղ. Միայն ի չորս եղանակս տարւոյն ըստ Լատինացւոց
առնել ձեռնադրութիւն:

Լ. Փոխել ինչ ինչ ի ժամերգութեան յառաւօտու և
յերեկոյի, և յաւելուլ ի նոսին պէսպէս կցուրդս այլոց
ազգաց:

Ը. Ի կիր առնուլ զիւր երեխայից:

Ն. Կատարել զեորհուրդ վերջին օժման հիւանդաց:

Եւ վասն այսոցիկ ամենայնի կատարմանց արարեալ էր
նա զնոր տօնացոյց պահեալ ի ծածուկ առ իւր. զի սպա-
սէր յաջող ժամանակի ի լոյս ածելոյ. բայց յայսմ ամե-
նայնէ կանոնաց և ոչ մին ընկալեալ եղև ուրեք ոչ ի Վի-
լիկիա, և ոչ յարեւելս. միայն, զի վերջին օժումն ոմանց
եղև ընդունելի, և ինքն ի ծիսիցն, զորս կարէր՝ կատարէր
ի ծածուկ. զորոց ոմանց վկայէ ինքնին, որպէս խառնել
զջուր ի բաժակն, և յն:

Տեղեկացեալ Լրեւելեան Վարդապետք ի լրոյ, թէ Գը-
րիգոր Կաթուղիկոս զայս ամենայն Լատինադաւան և ըզ-
Յունադաւան փոփոխութիւնս յառաջադրեալ է մուծա-
նել ի ծէսս եկեղեցւոյ Հայոց, կամ լաւ ևս, բառնալ զայ-
նըս, դժկամակ յոյժ ընդ նորաձեւութիւն, արարին Ժողով
ի Սիւնիս յամի 1294. ուր և գրեալ թուղթս առ նա ինքն
Գրիգոր, առաքեն բազմանուն ստորագրութեամբ, զորոց
զանուանս և զթղթոյն պատճէնս դնեմք աստանօր:

Սարգիս Եպիսկոպոս առաջնորդ՝ Նորաւանից, Գրիգոր
Եպիսկոպոս Ստաթեու, Յովհաննէս Եպիսկոպոս Բջնոյ,

Յովհաննէս Լպիսկոպոս Հաղբատայ, Գրիգոր Վարդապետ Բջնեցի, Մարգար Վարդապետ եղբորորդի Վանական վարդապետի, Լսայի Վարժապետ՝ որոյ աշակերտ էր Յովհաննէս Վռնեցի, և Գաւիթ Վարդապետ յԱյրարատայ, ընդ որս և Ստեփաննոս Ուորեւեան Լպիսկոպոս Սիւնեաց, և եղբայր նորա Լիւկում իշխան, և հօրեղբորորդի նոցա Լիպարիտ որդի Իւանեայ և այլ ևս իշխանք:

Իսկ ի Թղթոյ Ժողովոյն՝ կարևորսն և եթ զնեմք աստանօր. յորում նախ յայտնեն Պաթուղիկոսին զկասկածանս իւրեանց յառաջագոյն ևս զնմանէ վասն ծիսափոխութեան նորա, և համարեալ զայն, ասէ յեղաշնորհումն կրօնից և աւանդութեանց, ազգեն նմա ի բաց կալ յայնօրինակ նորաձեւութեանց. ապա այսպէս ուրեմն աւարտ տան բանից իւրեանց. « Գիտութիւն լիցի աստուածային զլեոյ Հայրապետութեանդ, զի Թէպէտ հնազանդ եմք ամենայնիւ Տեառնդ մերոյ, սակայն աղաչեմք զսնտօր կարծիս կրսեր և տղէտ մտաց մերոց բառնալ և բժշկել. զի տկարն յամենայնի շահել պարտ է. և զոր խնդրեմքս՝ հեննեմիկոն Թղթովք ձեռնագրել և առնել ձեռնարկ հաստատուն և անկախ կտակաւ՝ միաբանութեամբ սուրբ և երջանիկ եպիսկոպոսացդ, և ուղարկել առ մեզ իբր ըզյետկար անջինջ, զի յայնժամ առաւել հաստատութեամբ և հլու հպատակութեամբ հնազանդ լիցուք աստուածային զլեոյդ. և Թագաւորեսցես յեկեղեցիս մեր՝ զահաւորեալ որպէս զարեգակն. ապա Թէ աւելի ինչ կամ պակաս կամիք մուծանել յեկեղեցիս մեր, զոր ոչ ունիմք ի հարցն, և կամ գրեալքս խոտան են առ ձեզ, յայնժամ մի՛ աշխատ լինիք, և մի՛ զմեզ աշխատ առնէք. ըստ ձեր կամաց լիցի աշխարհդ այդ, և այլ զք որ կամիցի,

և զմեզ թողէք ի մեր գիտութիւնս, և մեք կացցուք մը-
նասցուք՝ ական ունեւով վերին այցելութեանն: Ողջ լեր
թագաւորական արգասիւքդ ծնողդ իմաստից, և անվախ
ախոյեանդ սուրբ եկեղեցւոյ Գրիգորիոս կաթողիկոս Հա-
յոց, և Տէրն տերանց հովանասցի ի վերայ գլխոյդ:»

Գ.Լ. ԽԲ.

Հինգերորդ Ժողով ի Սէն Լուան հասարայ և Զինայ:

(Մ.թ. Տեառն 1307): — Հինգերորդ Ժողովն Ստոյ
եղև յետ մահուան Գրիգորի Անաւարդեցւոյ հրամանաւ
Նեոնի արքայի և Հեթմոյ թագաւորահօր. վասն զի նախ
ժողովով ընտրեսցի նոր կաթողիկոս և ապա ընկալցին և
հաստատեսցեն զկանոնս ծիսափութեան Գրիգորի զա-
րարեալն ի կենդանութեան իւրում. զորս նա ցանկայր
առ իւրով ժամանակօք հաստատել ի ձեռն Ժողովոյ յե-
կեղեցիս Հայաստանեայց. զորոյ և զհանգամանս նախ
առաջի դիցուք, որպէս և յիշատակեցաւ ի վեր անդր:

Գրիգոր Անաւարդեցի յառաջագոյն պատրաստեալ ըզ-
փոփոխութիւն ծիսից, զոր վաղուց ի մօտ եղեալն էր, այն
ինչ խաղաղանայր աշխարհ իրիկիոյ, ապա առ ի հաւա-
նեցուցանել ընդ այն զարեւելեան եպիսկոպոսունս, ժամ
պատեհ վարկուցեալ զրէ առ ամենեօն նոսա թուղթս՝
առաջի առնելով նոցին զխորհուրդ իւր, որոց երեւելիքն
են Յովհաննէս Որբէլ Արքեպիսկոպոս Սիւնեաց, որ պա-
յազատէր և զմարմնաւոր իշխանութիւն աշխարհին. Չա-
քարիա Ծործորեցի Արքեպիսկոպոս Երտազու և առաջ-
նորդ թագէտոսի վանաց. Յովհան վարդապետ Ծործորե-
ցի՝ այն է Նշնկացի. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Բջնոյ և
առ բազումս:

Ապա իբրեւ յարեաւ հակառակութիւն ընդ մէջ Յովհաննու Որբելի եւ Ջաքարիայ Մործորեցւոյ ընդ բանս թղթոց կաթուղիկոսին յարեւելս, որք եւ հանգամանօք իսկ հասին ի լուր ինքեան Ղարիգորի, ես եւ յայլ եւ այլ կողմանց այլ եւ այլ զըոյց ընդ բանս թղթոց նորա յաղագս փոփոխութեան ծիսից, կասկածեալ՝ եթէ խափանեցի գուցէ խորհուրդ իւր, զոր ցանկայր հաստատել ժողովով ի կողմն իւր ունեւորով զլեւոն արքայ, բայց զի ոչ ինչ իշխէր առնել թագաւորն առանց հրամանի թագաւորահօրն և եթմոյ, նորին աղագաւ ապա Ղարիգոր կաթուղիկոս գրեաց յաղագս փոփոխութեան ծիսից եւ ժողով առնելոյ ստիպմամբ առ և եթում թաւղթ յորդորանաց խընդրեալ ի նմանէ՝ ժողով լինել եւ զարժանի փոփոխութիւն ծիսից ընդունել եւ համաձայնիլ այլոց եկեղեցեաց՝ ըստ որոյ եւ ինքն պատրաստէր զնամակ դաւանութեան, նշանակելով ի նմին զինն գլուխս բանից, զորս ցանկայր ժողովով հաստատել, օգտասելով պատասխանւոյ առ ի և եթմոյ:

Այլ մինչ չեւ ընկալեալ էր Ղարիգորի զկատարուցն փափագանաց իւրոց՝ հասեալ նմա վաղձան, փոխեցաւ յաստեաց յամի 1306. զորոյ զմահուանէն Ղազար կաթուղիկոս Զահակեցի ի գլուխս ժողովոց այսպէս վկայէ, համարելով աստուածահաս պատուհաս. «Քանզի, ասէ, Ղարիգոր Անաւարդեցի յաւուր միում մինչ նստեալ ի վերայ աթոռոյն իւրոյ հայհոյէր զառաջին սուրբ Հայրապետքս մեր, նոյնժամայն յանկարծակի անկեալ յաթոռոյն զիւահարեցաւ, եւ բազում աւուրս լլկեալ ի դիւաց, յանկարծակի դառն մահուամբ վճարեաց զկեանս իւր », :

Ապա ի հրամանէ արքայի եւ թագաւորահօր՝ որպէս յիշեցաք ի վերոյ՝ գումարեալք ի ժողովն ի Սիս, քառասուն

և մի Եպիսկոպոսք, որոց անուանք մի առ մի գրեալք են յընդարձակ պատմագրութեան Չամչեանի, տասն վարդապետք, և Եօթն վանահարք, քահանայք և երէցք արքունի պալատանն և այլք, և կրօնաւորք ոչ սակաւք, և արքայ և Հեթում և պարագայք և պալատականք նոցին, ընդ որս և իշխանք աշխարհին և պարոնայք, ընթերցան զնամակ դաւանութեան Գրիգորի և ընկալան զինն զըլուխ բանս փոփոխութեան ծիսից բովանդակեալսն ի դաւանութեան, որ դէպ ի ստորև, և ստորագրեցին այնմ նամակի հարք Ժողովոյն յանձնառութեամբ ամենայնի այնոցիկ:

Յետ որոյ հաւանութեամբ բովանդակ Ժողովոյն կոչեցաւ վերստին յաթոռ Հայրապետութեան Առաքանդին Ահաարացի՝ ընկեցեալն յաթոռոյ ի Հեթմոյ Բ. արքայէ, փոխանակ Գրիգորի:

Կանոն Դասնոցն ի վերջ Գրքոյն:

ա. Խոստովանիլ ի մի անձն Վրիստոսի բացայայտ բառիք զերկուս բնութիւնս և զերկուս կամս և զերկուս ներգործութիւնս՝ զաստուածային և զմարդկային:

բ. Յերեքսրբասացութեան յաւելուլ զառդ Վրիստոս, և ասել, Սուրբ Աստուած, սուրբ և հզօր, սուրբ և անմահ Վրիստոս, որ իսպէցար վառն մեր, ողորմա՛ մեր:

գ. Տօնել զտօն Շննդեան Վրիստոսի ի Գեկտեմ. 25, ըստ Յունաց և ըստ Լատինացւոց. ըստ այսմ և զայլ տօնս, որք ի նոյն հային՝ ըստ պատշաճի աւուրց ամսոյ. նոյնպէս և զայլ ամենայն տօնս ըստ Այսմաւուրաց կատարել:

դ. Պահել զաւուրս հինգ վասն տօնի Շննդեան Վրիստոսի, և զաւուրս հինգ վասն տօնի Յայտնութեան Վրիստոսի:

Է. Ի Ծրագալոյցսն Նոննդեան, և Յայտնութեան և Յա-
րութեան՝ ձկամբ և ձիթով միայն լուծանել :

Ը. Ի պաշտաման Պատարագի զգենուլ զսուրբ զգեստս
ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի կարգին :

Թ. Ի սեղան խորհրդոյն գնել զՎարդուրայ կամ մարմ-
նակալ :

Ձ. Ի խորհուրդ պատարագին արկանել ջուր ի բաժակն :

Ղ. Ընդունել զեօթն ընդհանուր Ժողովսն և զսահմա-
նադրութիւնս նոցա :

Գ.Լ. ԽԳ.

Սէպտեմբր Ժաշէլ Է Սէն Ժան Քլեարէն բնէլոյ զհունսն Ժո-
ղովոյ նորին :

(Մեք Տեառն 1309) :— Յետ սրախողխողելոյ Լեոնի և
Թագաւորահօրն Հեթմոյ ի Պելլար իշխանէն Թաթարաց
յաշարգարայ քաղաք ընդ այլ իշխանս Հայոց երեւելաց
յաղագս ատելութեանցն ի վերայ փոփոխութեանց ծխից
Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ըստ մատնութեանց ոմանց
իշխանաց մերոց, գահակալեալ յաթոռ Թագաւորութեան
Օշնի եղբօր Հեթմոյ Բարդի, հրաման առ ամենայն Լե-
ռաջնորդս հանէ կատարել անխափան զկանոնսն Ժողովոյն
Սոյ զարարեալսն յաշաւարգեցոյն :

Ընդ այս հրաման արքայի ոչ հաճեալ երբէք արեւե-
րեան Լալիսկոպոսաց Հայոց, և արեւմտեայց ամբոխեալ
առհասարակ վանահարց և ժողովրդոց, յարուցին լցին
յամենայն տեղիս խռովութիւն մեծ, մինչեւ յեկեղեցիս,
ի փողոցս և ի հրապարակս և ի վանորայս բողոք բառնալ
և ոչ ընդունել զկանոնսն մանաւանդ զտօնսն և զպահսն
և զխառնումն ջրոյ ի բաժակն և զայլայլութիւն Սոբէ
Լապտաճին :

Եպս օշին ի խաղաղել զայս ամենայն, պատգամ յղեալ առ նոսա խոստանալով ըստ կամաց նոցին առնել, քնայ ի կողմանս Բաղիշոյ և հրամայէ ժողով լինել անդ եպիսկոպոսաց և վարդապետաց, զի քննեսցեն զկանոնս և որոշեսցեն՝ զինչ արժանն է առնել:

Բայց Եպիսկոպոսք և Վարդապետք ամենեքին՝ առ որս հրաման եհաս արքունի ի վերայ բանիս այսորիկ, հրաժեշտ տուեալ ընդ կոչումն, դիմեն ի Սիս և անդ ժողով արարեալ միանգամայն մերժեն զգործս ժողովոյն Սոյ ի հինգերորդ նուագի և հերքեն զկանոնս ծիսափոխութեան, բարձեալ միանգամայն զազմուկ և զխռովութիւն. ուր հասեալ և մեծ բազմութիւն քահանայից, սարկաւազաց, կըրօնաւորաց և միանձանց և անհամար ժողովրդոց՝ արանց և կանանց, բողոք բառնային ընդ ծիսափոխութիւնսն շայստանեայց Եկեղեցւոյ:

Ի՞նչ և շարք ժողովոյս հուսկ ապա կրեն զմեծամեծ հարուած ի բարկութենէ արքային, ոմանք զքանադակութիւն, ոմանք զաքսորանս և բազումք ի ժողովրդոց զմահ ևս, բայց այսու ամենայնիւ ոչ ոք ի նոցանէ ընդ կամս արքային հաճեալ պահեն զկանոնս ժողովոյն, այլ միայն անխափան կանոնքն կատարեցան յարքունիս և ի կաթուղիկոսարանիս: Օ՛ի ի վարել ուրուք այսոքիւկ կանոնովք ի ժողովուրդս, նորանոր չարիք երևէին, որպէս տեսանի ի պատմութեան Վիլիկիոյ:

ԳԼ ԽԴ.

Եռաջին ժողով յԱրանայ լաւ ծիւնց և հասարոյ:

(Ըմբ Տեառն 1316):—Տեսեալ օշնի եթէ բռնանալով ի վերայ եպիսկոպոսաց և առաջնորդաց աշխարհին՝ ոչ երբէք ածէ զաղցն և զԵկեղեցին յընդունելութիւն

ծիսից և փոփոխութեան կանոնացն, այլ յաւէտ երկպառակութիւն, և մահ և օձտումն ի միմեանց յառաջանայ յաղղին, մանաւանդ թէ և Գրիգոր Եղիսկոպոս Վարնոյ սպանաւ վասն խառնելոյ նորա զջուր ի բաժակն, և թէ Սարգիս Եղիսկոպոս Երուսաղեմի առ ոտն արկեալ զհրաման իւր և Վոստանդեայ Վաթուղիկոսի, հրամանաւ ամբարային Եղիպատոսի նստաւ յԵրուսաղէմ, և ընդվզեալ ի կաթուղիկոսական իշխանութենէ, ինքնազուլս վարէր զիշխանութիւն, յղեաց դեսպանս առ Վղիմէս պապն Հռոմիայ վասն դժտութեան ընդ մէջ իւր և արքային Վիպրոսի, ևս և վասն հրաման խնդրելոյ ի նմանէ պահել ի պալատան իւրում զվեց Ղատին կրօնաւորս ի վանացն Վիպրոսի. առ որ և պապն զրեալ, հրաման տայ պահել ըստ ցանկութեան իւրում զկրօնաւորսն ի պալատն իւր: Ընդ այս խրախուսեալ արքայի առնու ի ձեռն դարձեալ զստիպումն առաջնորդաց՝ վասն անխափան պահելոյ գլխնոնսն. և իրրե ոչ կարաց առնել ինչ ըստ առաջնումն, յարուցանէ հալածումն մեծ ի վերայ նոցա. ընդ որ ևս հուսկ ուրեմն անճարացեալ, վերստին Ժողով արար հրամանաւ իւրով յԵտանայ քաղաքի ի տաճար սրբոյն Մինասայ յամի 1316, ի ներկայութեան իւր և բոլոր պալատականացն և մեծամեծ իշխանաց և նախարարաց տէրութեան իւրոյ:

Այս հրաման արքունի բազումք դժուարացեալք, ոչ իսկ եկին ի ժողովն. իսկ որ սակաւք յեղիսկոպոսաց գտան անդ, էին անձինք եօթնեւտասն, որք հնազանդեալք հրամանին՝ ընթերցան զսահմանադրութիւն ժողովոյն և զինն կանոնս այնորիկ, ևս և զնամակ դաւանութեան Գրիգորի, ընկալան դարձեալ և հաստատեցին զայն ստորագրութիամբք ամենեցուն:

Բայց այսօրիկ սահմանադրութիւնք և ինն կանոնք թէ և երկիցս հաստատեցաւ, թէ և ընկալաւ ի ժողովն, այլ նոքին իսկ հարք ժողովոյն առաջնոյն և վերջնոյս՝ երբեք չվստահացան կատարել յեկեղեցիս առ ահի ժողովրդոցն. ըստ որոց երևի թէ՝ բռնութեամբ իշխանութեան լինէին ժողովքն:

Գ. Լ. ԽԵ.

Եօթներորդ ժողով է Սէն Լառն պատասխանելոյ նախկէ Պապին:

(Եփք Տեառն 1342): — Յառաջնում ամի Հայրապետութեան Մխիթարայ Վռնեցւոյ, Ներսէս Լալիսկոպոս Որմնայ տուեալ զանձն ի կարգս Ունիթոռաց եկն առ նա, որ հալածանս կրեալն էր յազգէն ցայն վայր յաւուրս Յակովբայ Սսեցւոյ. այլ իբրև և ի Մխիթարայ յանդիմանեցան դորձք նորա իբրև արհամարհող օրինաց, դարձաւ գնաց առ Բենեդիկտոս Պապն Հռովմայ, և յԼենինոն քաղաք, և յարեալ անդ յոմանս յազգէ Հայոց՝ որք ի կարգէ Ունիթոռացն էին, և յինքեանս յանկուցեալ ըզ-Ղատինս ոմանս փորձառուս Երեկրեանիւրաց ըստ իւրեանց վկայութեանն, մատուցին պապին զչարախօսութիւն ծանր զՀայոց Արեւիկեցւոց և արեւելեաց, ջանացեալ ցուցանել՝ թէ լն են Հայք ամենայն մոլորութեամբք. զորպիսի ամբաստանութիւն զրեալն էր յառաջագոյն առ պապն և գործակից Ներսիսի՝ Սիմէովն Բէկ՝ եպիսկոպոս Աարնոյ՝ հալածեալն ի Արարոս յերեսաց Հայոց:

Եւ որ և ամենեքին նոքա առաջնորդութեամբ Ներսիսի զամենայն ինքնահնար ամբաստանութիւնս զՀայոց ժողովեալ ի մի գիրք, կցկցեն ի վերայ եկեղեցւոյն Հայոց

զհարիւր տասն և եօթն մոլորութիւնս հաստատեալ բանիւք ոմանց հակառակասիրաց, և մատուցանեն պապին, յօդելով՝ թէ Հայք լի են այսպիսի մուլար վարդապետութեամբք:

Ոչայս ամենայն ընթերցեալ և լուեալ պապին, կամեցեալ ստուգել զամբաստանութիւնսն, առաքէ ապա զպատճէն գրոյն մոլորութեանց առ Ղևոն արքայ և առ Մխիթար կաթուղիկոս, և խնդրեաց ևս, զի ժողովով հերքեսցեն զայն ամենայն, և ցուցցեն զուղղափառութիւնս եկեղեցւոյն Հայոց: Իսկ արքայի ծանրացասումն եղեալ ընդ զրպարաութիւնսն և ընդ զիրս մոլորութեանն՝ հրամայեաց ուրումն Ղանիէ վարդապետի պատասխանի գրել առ պապն ընդդէմ գրոցն. ըստ որոյ և նա ինքն շարադրեալ զգիրք մի, ստէ զամենայն ամբաստանութիւնս հակառակորդացն, և հրամայէ ևս արքայ ժողով գումարել և հելքել զմոլորութիւնսն:

Այլ զայս ժողով առնէ Մխիթար կաթուղիկոս յետ վախճանի արքային և յաջորդութեան ի թագաւորութեանն Աստուանդնի Պայլ կոչեցելոյ յամի 1342, ի Սիս, ուրանօր գումարեալք քսան և ինն Նշգիսկոպոսք յայլ և այլ կողմանց աշխարհին Հայոց, հինգ զլիաւոր Վարդապետք, տասն Վանահալք, և բազում աւագերիցունք հանդերձ քահանայիւք իւրեանց, և յատեան հանեալ ըզգիրս մոլորութեանցն և հերքեալ մի առ մի, գրեն պատասխանի ընդարձակ յոյժ, ցուցեալ՝ թէ այնոքիկ ամենեքեան շաղփաղփութիւնք զառաժեալ մտաց, և քսուարանց ամբաստանութիւնք են և ոչ ուղղափառ ազգի գաւանութիւն. և առաքեն առ Վղիմէս վիցերորդ պապ յաջորդեալն Բենեդիկտոսի՝ ստորագրութեամբ միարան ժողովոյն:

Այլ թէ որպիսի՞ ինչ էին ամբաստանութիւնքն և պատասխանիք ժողովոյն, ոչ ամենայնն ի մի վայր գոյ. և զի ի պատմութեան Հայոց ևս եղեալ են կարեւորքն և եթ, նորին աղաբաւ թողաք ի բաց. յորում յաղագս ժողովոյն Վաղկեդոնի գրեն այսպէս. զժողովն Վաղկեդոնի վասն այնորիկ մերժեցին ոմանք ի Հայոց, զի յոմանց վատ արանց և ի սուտ բանից զեռտվութիւն սերմանողաց յեկեղեցի՝ յորոց խորշի Հոգին սուրբ, չարաչար համբաւեցաւ ի Հայս:

ԳԼ. ԽԶ.

Ուրիշորդ ժողով է Սէփան Վեհապետի, զՍուր է սուրբ Բաթալն:

(Եւք Տեառն 1361): — Յաւուրց անտի հինգերորդ ժողովոյն Սոյ և Ետանայ մուծեալ յեկեղեցիս Հայոց ուրեք ուրեք ի Մեծն Հայս և յընդհանուր գրեթէ Արեւիկայ սահմանադրութիւն խառնելոյ զջուր ի սուրբ բաժակն, բազում վէճք և աղմուկք յայն սահմանսն յառնէին, յաւէտ ևս խռովութիւնն բորբոքեալ ի վանօրայս, յերիցունս և ի ժողովուրդս, սրօք և բրօք գրեթէ պատահէին միմեանց և ոճիրս բազումս գործէին. զի ոմանք պընդէին թէ՛ պարտ է խառնել զջուր ի բաժակն, և այլք թէ՛ պարտ է զանապակն պահել ըստ առաջին սովորութեանն:

Եպա Մեսրոպը Հայրապետ յԱրտազ գաւառէ, որ յաջորդեալ յԱթոռն էր յետ Յակոբայ Սսեցւոյ, Զանացեալ խաղաղել զնոսին, առնէ ժողով եպիսկոպոսաց և վարդապետաց աշխարհին Արեւիկոյ ի Սէփ. և յետ բազում խորհրդոց և բանից ընդ մէջ մտելոց՝ հրամայէ ա-

մենեցուն միօրինակ վարիչ ըստ առաջնոյ սովորութեանն, այս ինքն անապակ զինեալ կատարել զխորհուրդ պատարադին, որով և բարձաւ յայնմհետէ և յապա գործածութիւն խառնելոյ զջուր ի բաժակն, ամենայն ուրեք, նա և յաշխարհին իսկ Նիլիկիոյ:

ԳԼ ԽԷ.

ՎԵՅԵՐԵՐԴ ԺՊԸԺ յԵՂԻԱԹԻՆ, ուր քրիստոսեցաւ Սաւա-
ղիստոսիւն:

(Ամբ Տեառն 1441) :— Ի ժամանակի յայսմիկ յաջորդեալ յԵթոռ Զայրապետութեանն Սոյ Գրիգոր Մուսարէկեանց յետ Յովսեփայ երրորդի Ստեցւոյ, և տեսեալ թէ իսպառ անշքացեալ է Եթոռն և ոչ գոն եպիսկոպոսք բաւականք ի Նիլիկիա, ձեռնադրէ առանց ընտրութեան զհինգ եպիսկոպոսունս և առանց կամաց եպիսկոպոսաց կողմանցն Նիլիկիոյ, որոց հաւանութեամբ եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւն կատարէին Սաւաղիկոսք. ընդ որ չորեցունց նոցա բողոք բարձեալ գրեն միաբանութեամբ առ ամենայն Երեւելեան Եպիսկոպոսունս և Վարդապետըս, ծանուցեալ՝ եթէ աթոռն Սոյ հասեալ է յանարգութիւն, եթէ ոչ աճապարեսջիք, ասեն, փոխել զսա, ի նախաահինս լինիմք առաջի ամենայն ազգաց:

Ընկալեալ Երեւելայց զԵթուղթս եպիսկոպոսացն Նիլիկիոյ և հասու իրացն լեալ, չհաճեցան ընդ ընտրութիւն Գրիգորի, զի առանց հաւանութեան չորից Եթոցոց և Եռաջնորդաց նստեալ էր նոյն Մուսարէկեան. և առ ի նորոգ ընտրել զոր Սաւաղիկոս հաւանութեամբ Եզգին փոխադրելով և զԵթոռն յԵղիաթին, հրաւիրեն միաբան հաւանութեամբ զԳրիգոր յԵղիաթին. այլ ի չառնուլ

նորա յամեն, խորհրդով Առաջնորդաց ազգիս և ձեռնադրութեամբ մեծամեծացն Հայոց ի Հայաստան և ի Վիրս՝ և հաճութեամբ խանին Նրեանայ, զումարին ի Վաղարշապատ Այրարատայ զմեծ Ժողով եպիսկոպոսաց՝ եօթն և տասն անձանց, յորս էր Կաթողիկոսն Աղուանից և Առաջնորդք չորից գլխաւոր աթոռոցն, որոց հաւանութեամբ լինէր ընտրութիւն Կաթողիկոսի, և բազմութիւնք վարդապետաց, վանահարց, կրօնաւորաց և քահանայից և իշխանաց՝ թուով եօթն հարիւր անձանց. իսկ որոց առ Ժողովն հասին թուղթք հաւանութեան եպիսկոպոսաց և վարդապետաց՝ էին տասն և վեց անձինք, ընդ որս և միաբանք Աղթամարայ աթոռոյն, խոստացեալ հնազանդիլ իշխանութեան այնմ՝ զոր Ժողովն կոչեսցէ ի Հայրապետութիւն:

Ապա ի սմին Ժողովի հաւանութեամբ ամենեցուն ընտրեալ ի Հայրապետութիւն Կիրակոս Վարդապետ Խորվիրապետի՝ այր խոնարհ և խիստ ի ճգնողական վարս, ընդունի զօծումն Եպիսկոպոսութեան և Կաթողիկոսութեան ամենայն Հայոց, և հաստատէ զԱթոռն յԵջմիածին, յետ աստանդելոյ այնմիկ զամս ինն հարիւր ութսուն և ինն յայլ և այլ տեղիս. որ և յայնմ հետէ և յապա զհետ լինի նորոգութեան և բարեզարդութեան Աթոռոյն:

ԳԼ ԽԸ.

Եօթներորդ Ժառով յԵջմիածին Հասն ընտրութեան նոր

Կաթողիկոսի:

(Ամբ Տեառն 1603).— Դաւիթ հինգերորդ Կաթողիկոս՝ յաջորդ Առաքելի, որ առ առաւելութեան պարտուց Աթոռոյ Եջմիածնի՝ կացոյց յաջորդ ինքեան զՄել-

քիսէթ Գառնեցի յԱղջոց վանաց յամի 1593, որք և գրեթէ միշտ Թափառական շրջէին ի գեօղս և ի քաղաքս տառապեալք առ ահի պարտաւտեարցն՝ մինչև և դարման կենաց ինքեանց ոչ գոաներ. ապա ի սմին ժամանակի լուեալ՝ եթէ առաջնորդ Լմբայ Արապիոմէ վարդապետ Մեծ կոչեցեալն ունի բազում ստացուածս ի հայրենի ժառանգութենէ, գրեն առ նա ի միասին Գաւիթ և Մեկքիսէթ, զի նա եկեալ Թեթեացուսցէ զպարտս ԼՁ-միածնի, և յանձն առցէ զՎաթուղիկոսութիւն, յորմէ երկոքին նոքա ևս կամաւ հրաժարէին:

Ընկալեալ Արապիոմէի զայսօրինակ գիր նոցին, դիմէ առ նոսա ի հին Զուղայ. ուր ի Ժողովի Վաթուղիկոսացն և Լալիսկոպոսաց՝ իրրեւ մեղադրական բանս ինչ խօսի առ նոսա, Մանուէլ եպիսկոպոս յարուցեալ անդէն զադմուկ և տարաձայնութիւն, ցրուին ամենեքին անտի, և Գաւիթ և Մեկքիսէթ գնան ի վանս Ստաթէի. այլ Արապիոմէ կացեալ անդէն ի Զուղայ և քարոզութեամբ աստուածային բանից հաճոյ լեալ յաչս Զուղայեցւոց, առնուն զնա Զուղայեցիք և ածեալ յԼՁմիածին՝ կացուցանեն Վաթուղիկոս Ժողովով Լալիսկոպոսաց, վարդապետաց և իշխանաց յամի 1603, կոչելով զանունն Գրիգոր երեքտասաներորդ:

— Բայց Գաւիթ և Մեկքիսէթ իրրեւ տեսին Թէ այսպէս յիշխանութիւն իւրեանց յաջորդեաց Արապիոմէ-Գրիգոր և Ծանրութիւն պարտուցն ևս դարձեալ մնաց ի վերայ ինքեանց, խորհեցան դիմել յԱսպահան առ բնակիչս տեղւոյն՝ որք զաղթեալքն էին ի Հայաստանէ, և ներկայանալ Շահարբաս արքայի, և գտեալ զօգնութիւն ի նոցանէ յաղագս պարտուցն՝ վերստին հաստատուն ունիցին զՎաթուղիկոսութիւնն:

ԱՆԵՐՈՐԴ ԺՈՂՈՎ յԱՆՔԻՊԻՆ ԼԱՆ ԸՆԿՐԵԼՈՅ ՂԵՐ
ՍԱԼԻՈՂԻՆՈՒ:

(ԼճՔ ՏԵՐԱՆ 1629). — Սահակ Աթուղիկոս իբրև խոյս ետ յերեսաց հարկահանիցն ի Ալան վասն բազմանալոյ արքունի հարկացն ի վերայ Աթուղիկոս Լճմիածնի, Հայք Ասպահանայ և Զուղայու լուեալ զայն և ոչ կամեցեալ զԱթուղիկոս առանց Հայրապետի թողուլ ամայի, զբնն առ բնակիչս Մեծին և Փոքուն Հայոց, զի ընտրեսցեն ի կաթուղիկոսութիւն Լճմիածնի զՄովսէս Ալարդապետ Սիւնեցի, զորոյ զփոյթ վայելացուցանելոյ զԱթուղիկոս լուեալ էին ի համբաւոյ՝ մանաւանդ զբարի անունն: Ըստ որոյ և առ Մովսէս հասանէին յայնմ հետէ յերեւելեաց ազգին թուղթք յորդորականք յամենայն կողմանց աշխարհին Հայոց և Պարսից և Ալբաց և Եփեսաց և յայլոց անդեաց, զի յանձն առցէ զՀայրապետութիւն սրբոյ Աթուղիկոս Լճմիածնի:

Այսպէս ստիպեալ Մովսիսի ի յորդորանաց Ազգին և յաւէտ ի սիրոյ սրտին իւրոյ, զոր ունէր ի վերայ Լճմիածնի, օծաւ Աթուղիկոս մեծաւ հանդիսիւ Ժողովով Լալիսկոպոսաց և բազմութեամբ վարդապետաց ի սուրբ Լճմիածին յամի ՏԵՐԱՆ 1629: Եւ զհետ եղև ինչ ինչ շինութեանցն Լճմիածնի՝ սկսելոցն յաւուրց փակեալ լութեան իւրոյ:

ԱՌԱՋԻՆ ԺՈՂՈՎ յԱՐԽԱՆԱՊԵՏ, ՌԻԵՐԱՆ ԵՐԵԿԱՍԱՆ
ԻՆՆԻՆՆԻ ԼԱՆ ԼՅԵՂԵՅՈՒՄՈՒՄ:

(ԼճՔ ՏԵՐԱՆ 1651). — Գնալն Փիլիպպոս Աթուղիկոսի ի Սոստանդուպոլիս, զբէ Հ. Չամչեան, եթէ էր

յաղագս խաղաղնցուցանելոյ նորա խռովութիւնսն ծագեալս անդր ի Կ. Պօլիս, ընդ մէջ ժողովրդոցն և պատրիարքաց յաջորդելոց մի զհետ զմիոյ:

Եւ յիսկ նորա ի ճանապարհ, դիմէ, ասէ, նախ յԵրուսաղէմ. ուր և ընդ Եստուածաառւր Պատրիարքի տեղւոյն և “Երեսէս կաթուղիկոսին Սսոյ, որ դիպաւ անդանօր, արարեալ իցէ Ժողով վասն բառնալոյ զանկարգութիւնսն մտեալս յեպիսկոպոսունս յաշխարհին Հայոց, և կարգեալ զստորեւ եղեալ կանոնս:

Հակառակ թուին ուղիղ դատողութեան բանքս յառաջ բերեալք ի նոյն Համէեանէ. զի երեւի յայտնապէս զխնդութիւն իրին խռովութեան պատրուակաւ ծածկեալ:

“Նախ՝ եթէ գնալ Կաթուղիկոսին ի Կ. Պօլիս էր յաղագս խռովութեանցն ծագելոց ընդ մէջ ժողովրդոց և պատրիարքացն Պօլսոյ, ընդէ՞ր ապա դիմեաց նա նախ յԵրուսաղէմ: Եւ

Եւրկրորդ՝ եթէ վասն բառնալոյ զանկարգութիւնսն մտեալս յեպիսկոպոսունս աշխարհին Հայոց, գնաց Կաթուղիկոսն յԵրուսաղէմ, և արար անդէն Ժողով և կանոնս եղ ի նմին, զի՞նչ հարկ կայր ապաքէն ընդհանրական Կաթուղիկոսին վասն բառնալոյ զանկարգութիւնս եպիսկոպոսաց աշխարհին Հայոց թողուլ ըզՀայրապետական Եթոռ իւր, ուր իսկզբանէ և ցայն վայր վասն ամենայնի այնպիսեաց կարեւորաց ազգի Հայոց լիալէր ժողով բազում անգամ, և տարեւոր ժամանակօք հեռանալ յԵթոռոյ իւրմէ, և ի ծայրս իշխանութեան իւրոյ և Հայաստան աշխարհի՝ վասն նոյն իսկ աշխարհին Հայոց առնել ժողով, կամ կանոնս կարգել վասն զանկարգութիւնսն բառնալոյ:

Այլ զի զկարեւոր պատճառս զնալոյ Փիլիպպոսի ի Կ. պօլիս, այն է զեռօվութիւնսն յարուցեալս անդր ոչ յայտնի բացատրէ, ծեփելով զայն ի շնորհս Հռովմայ, որպէս և ոչ զանկարգութիւնսն եղեալս ի մէջ Եպիսկոպոսաց ևն. մեք առանց ակնառութեան յայտնի գրեցուք : Ոչ ապաքէն արբանեակք գահին Հռովմայ յաճախեալ անդր ի Կ. Պօլիս, և ի կողմն իւրեանց շորթելով զտկարամիտս և զթեթեւահաստս ի Հայոց, ընդ մէջ միամիտ ժողովրդոց յարուցանէին նոքօք զեռօվութիւն և ջանային զազդն ևս դարձուցանել ի պապականութիւն, որպէս և ի մերումս այսր ժամանակի՝ ոմանք ի պապականութիւն և ոմանք ի բողոքականութիւն ևն. շքեւ ճգնին զեկեղեցին Հայաստանեայց :

Եւ զի Եպիսկոպոսունք կաթողիկոսութեան Սոյ մուտ գործեալ յայնժամ ի վիճակս ժողովրդոց պատրիարքական իշխանութեան Կ. Պօլսոյ, ընդարձակէին ինքնազուլս ի ժողովուրդս պէսպէս անկարգութեամբք, և ջանային տակաւ առ տակաւ տիրապետել վիճակացն, և տալ ընդվզել զեկեղեցականս և զաշխարհականս ի հնազանդութենէ Մայր Աթոռոյ. որպէս զի դիւրաւ արեցեն զորսացեալսն ի գուր պապականութեան, առ այս և Փիլիպպոս Կաթողիկոսի հարկ եղև ըստ խորհրդոյ ողջամտաց յԵրուսաղէմ անդր զիմել նախ, ուր ոչ պատահամբ, այլ խորհրդով ոմանց անդ զտաւ և Նեքոէ կաթողիկոս Սոյ, և առ ի փրկել զվիճակս ժողովրդոց ընդհանրական իշխանութեան իւրոյ, մանաւանդ թէ՛ Պատրիարքունք Կ. Պօլսոյ գոլով բնակեալ ի Թագաւորեալ քաղաքն Կ. Պօլիս ընդ հզօր իշխանութեամբ Օսմանեան պետութեան գործէին զօր կամէին ի ձեռն Բ. Ղարան. և Կաթողիկոսական Աթոռն Եջմիածին էր յառարկայ

յափշտակութեան իշխողաց երկրին, յորում Վաթուղիկոսունք Ազգիս չէին իսկ ձեռնհաս զՎաթուղիկոսական իշխանութիւն իւրեանց հաստատուն ի կայի պահել, թող թէ զազգն համօրէն իսփիւռս աշխարհաց. ջանային նոքա իւրաքանչիւր յիւր իշխանութիւն զազգն յաւելուլ, և զնախնական վիճակս ժողովրդոց ընդհանրական Վաթուղիկոսի ամենայն Հայոց յՍոմանեան անդր պետութեան իւրացուցանել. ուստի պարտաւորեցաւ երանելին Փիլիպպոս Հայրապետ զփոքրագոյնն երկուց չարեաց ընտրելով զեղծումն օրինաց՝ զիջանիլ իբր ի դաշնակցութիւն՝ ընդ Սոյն, որպէս զի մարթասցի զառաջս առնուլ մեծամեծ վտանգաց՝ որ սպառնային, և կանոնափակ առնել զապօրինի ձգտումն կաթուղիկոսին Սոյ և պարհարզին և այլոց, հրաւիրելով ի սէր Ազգի և Եկեղեցւոյ զամենեւին, և ի ժողովի անդ ընդ այլոց յօգուածոց կանոնացն անձարացեալ երանելին յանձն առեալ է, զի իւրաքանչիւրն միայն զիւրոյ վիճակի նուիրեալսն ձեռնադրեսցէ, թէ և ապօրինաւորապէս, այլ անշուշտ վասն խաղաղեցուցանելոյ զվրդովեալս և զիջուցանելոյ զհրդեհ պապականութեան. և վերադառնալով ի Պօլիս՝ որպէս երևի՝ զի Պատրիարքն ժամանակին ի կողմն պապականաց էր, հանեալ զնա ի պաշտօնէ Պատրիարքութեան, կացուցանէ ի տեղի նորին զԼարեանցի կամ զՄուղնեցի Յովհաննէս Սարգսաթի զհարադատն դաւանութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, Եւ ահա յօգուածք կանոնացն՝ որ եղան ի ժողովի անդ, յայտնի ցուցանեն թէ յի՞նչ պատճառս են եղեալք, և որպէս շփոթեալ են զկարգադրութիւն Եկեղեցւոյն Սասկանք ի ձեռն մոլորոց ի կողմն պապականութեան, քանիք ի Սոյ ելեալք ի ձեռն քաղաքական իշխանութեան կարգեալ են առաջնորդք

վիճակաց, քանի՜ անարժանք գնացեալ ի Ախ ձեռնադրեալ իցեն յԱպիսկոպոս, և քանի՜ անարժանք թողեալ զիւրեանց վիճակի Ապիսկոպոսն դիմեալ են յայլս առնուլ զկարգ քահանայութեան կաշառօք, և սակազառջս այնպիսեաց առնուլ մարթիւրոյ՝ երանելին Փիլիպպոս արարեալ է զիջումն առժամանակեայ՝ զապագայն յանձնելով ի խնամս Տեառն:

Այսոքիկ են կանոնք եղեալք ի Ժողովի անդ:

ա. Երկու Աթոռք Լշմիածնի և Սսոյ սէր ունիցին առ միմեանս, և իւրաքանչիւր միայն զիւրոյ վիճակի նուրեալսն ձեռնադրեսցէ:

բ. Եւ որ ձեռնադրելին է, մի՛ իշխեսցէ առ այլ կաթուղիկոս գնալ, այլ առ իւրն:

գ. Առանց վկայութեան Ժողովըդեան մի՛ դք ձեռնադրեսցի եպիսկոպոս:

դ. Մի՛ դք յեպիսկոպոսաց յափշտակեսցէ զվիճակ այլոց:

ե. Միոյ վիճակի մի իցին երկու առաջնորդք:

զ. Եպիսկոպոս մի՛ ձեռնադրեսցէ զոր յայլմէ վիճակէ:

է. Եպիսկոպոս առանց հրամանի կաթուղիկոսին մի՛ իշխեսցէ այլոց վիճակաց բռնութեամբ այլազգեսաց:

ը. Մի՛ դք ի վարդապետաց տայցէ այլում՝ իշխանութիւն վարդապետութեան, եթէ չիցէ կատարեալ հասակաւ և վկայեալ յառաքինութեան և յուսման:

թ. Քահանայն յիւրմէ յեպիսկոպոսէ ձեռնադրեսցի հաւանութեամբ Ժողովըդեանն:

ժ. Եպիսկոպոսք և քահանայք մի՛ զըրկեսցեն զմիմեանս ի հասս՝ զորս առնուն ի Ժողովըդենէ:

ժա. Երիցունք մի՛ յափշտակեսցեն զվիճակս (այս ինքն զծուխս) իրերաց:

ԺԷ. Երիցունք ի նշանադրութեան աղջկանց բազում աւուրքք յառաջ ծանուցեն զայն ի մէջ եկեղեցւոյ, զի թէ գուցէ ինչ արգել՝ յայտնեսցի:

ԺԳ. Երիցունք, որոց վախճանեալ իցէ ամուսին, եթէ իցեն վկայեալ ի պարկեշտութեան և իցեն ծեր, և ունիցին մանկունս սնուցանելոյ, կայցեն յեկեղեցւոյ. ապա թէ ոչ՝ գնասցեն ի վանս:

ԳԼ. ԾԱ.

Իններորդ Ժողով յԱջմիածին լաւն ընդդոմեան նոր
Կաթողիկոսի:

(Եւք Տեառն 1655):— Յետ մահուան Փիլիպպոս Կաթողիկոսի՝ միաբանքն Եթուոյ Աջմիածնի և եպիսկոպոսք և վարդապետք, որք եկեալ էին ի Թաղուսն Հայրապետին, Ժողով արարեալ յետ աւուրք ինչ ընտրեն զՅակովբ Վարդապետ Զուղայեցի ի Կաթողիկոսութիւն, և յութերորդուսն աւուր Եպրիկ ի սոյն ամի 1655, օծանեն զնա յաթոռ Հայրապետութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, որ առաքինի վարուք իւրովք յամենայն ի դործս իւր երևեցաւ արդիւնաբեր և բարեկարգիչ աթոռոյն:

ԳԼ. ԾԲ.

Տասներորդ Ժողով յԱջմիածին լաւն նոյն իրին:

(Եւք Տեառն 1707):— Յորժամ վաղճանեցաւ Նահապետ Կաթողիկոս Եդեսացի յամի 1705, ոչ ումեք յաջողեցաւ ամբառնալ յաթոռ Հայրապետութեան գրեթէ աւելի քան զամ մի. որում ապա յաջորդեաց Տէր Եղէքսանդր Զուղայեցի ի Կաթողիկոսութիւն ամենայն Հայոց Աջմիածին, յամի Տեառն 1707,

Եւսեփէն ժողով է Կոստանդնուպօլիս, որ ընդրելոյ
Կաթողիկոս Կաթողիկոս:

(Եւֆ Տեառն 1726): — Յաւուրս խռովութեանց աշխարհի Երարատայ ի սմին ժամանակի վասն պատերազմաց ընդ մէջ Օսմանցւոց և Պարսից, Եստուածատուր Կաթողիկոս Համատանցի ոչ կարելով հանապազ նրստիւ յաջմիածին՝ շրջէր Թափառական. և առ այս առիթ լեալ նորա յՕջական գեղջ, յաւուր միում իրրե ելանէ ի տանին առ գիտելոյ զեաւարումն լուսնի, անկանի ի վայր գիշերայն, և յետ աւուրց փոխի յաստեացս:

Օայս մահ Եստուածատրոյ լուեալ Յովհաննու Պատրիարքի Կոլոտիկն կոչեցելոյ ի Կոստանդնուպօլիս, առ ինքն ժողովեալ զեպիսկոպոսունս և զվարդապետս և զերեւելի իշխանաւորս քաղաքին, ամենեցուն հաւանութեամբ ընտրեն զԿարապետ վարդապետ Օէթունցի Երբեպիսկոպոս և առաջնորդ Կաղատիոյ, այր զգօն և գովանի վարուք. զոր հրաւիրեալ անդ ի Պօլիս՝ օծանին զնա ի Կաթողիկոսութիւն Եթոռոյ Կաթողիկոսութեանի հրամանաւ երկոտասան եպիսկոպոսօք և մեծաւ հանդիսիւ յեկեղեցւոջ սրբոյ Եստուածածնի ի Չէ աւուր Փետրվարի յամի 1726. որ յետ երկուց ամաց անադան ուրեմն դարձաւ յաջմիածին յԵթոռն Հայրապետական:

Եւսեփէն ժողով է Կոստանդնուպօլիս լուսն ընդրելոյ ընդ
Կաթողիկոս Կաթողիկոս:

(Եւֆ Տեառն 1753): — Մինաս Կաթողիկոս յաջորդ Ղազարու իրրե վաղձանեցաւ յամի Տեառն 1753, յետ

վարելոյ զիշխանութիւնն զամ մի և զամիսս Ը, միաբանք
Եթոռոյս ազդ արարեալ ի Կոստանդնուպօլիս, խնդրէին,
զի կամ Յակովբ Պատրիարդ և կամ Սահակ Վարդապետ
Եհզգին ընտրեցին ի կաթողիկոսութիւն:

Եւ Յակօբ Պատրիարդ ոչ հաճեալ ընդ ընտրութիւն
իւր ի միաբանից Եթոռոյս, արար ժողով յաղաքս ընտ-
րելոյ զոք ի Հայրապետութիւն. ուր ապա ընտրի հաւա-
նութեամբ ժողովոյն Եղէքսանդր վարդապետ Կոստան-
դնուպօլսեցի Վարդաշ կոչեցեալ. որ ելեալ անտի և
եկեալ յԱջմիածին՝ օծաւ կաթողիկոս ի յաջորդ ամի ի
1754 ի 6 Մարտի՝ յետ տասն ամսոց վաղձանին Սի-
նասայ:

ԳԼ. ԾԵ.

Մեթասանէրորդ ժողով յԱջմիածին լառն ընտրելոյ զնոր
Կաթողիկոս:

(Եւք Տեառն 1763):— Իբրե վաղձանեցաւ Յակովբ
Կաթողիկոս Ըամախեցի յետ Հայրապետութեան իւ-
րոյ զամս երեք և ամիսս ութ, եղև ժողով հնգիցս վասն
ընտրութեան նոր Կաթողիկոսի յաթոռս յԱջմիածին,
բայց և ոչ ոք ընտրեցաւ, զի ժողովն ընդհանուր գրեթէ
զայլեայլ անձինս ի մէջ բերէին ընտրութեանն, վասն
որոյ և ոչ ումեք յաջողէր վիճակն:

Եւ ի հինգերորդ գումարման ժողովոյն Յարութիւն
վարդապետ Բասենցի յառաջի արարեալ զՍիմէոն վար-
դապետ Երեանցի, յառնէ ի տեղւոջն և համբուրէ զաջ
նորա, ասելով Կեցցէ հոգևոր Տէր Բեր Սիմէոն Կաթողիկոս.
ընդ որ ամենեքին հաւանեալ՝ ընտրեցին զնա և օծին
Կաթողիկոս առանց հաւանութեան երեւելացն Պօլսոյ,

որոց կամօք և զհառութեամբ լինէր ընտրութիւն Վաթու-
ղիկոսաց:

Ապա Ախմէդմէ Վաթուղիկոս յետ օծման իւրոյ գրեալ
առ Յակոբ Պատրիարք և առ մեծամեծս Պօլսոյ՝ յայտ-
նեաց նոցա զընտրութիւն իւր և զօծումն, ընդ որ հա-
ձեցան նոքա ևս:

ԳԼ. ԾԶ.

Եւրէոպականներոց ժողով է Վաղարշապատ. որ ընդրեցա-
ր՝ Պանիէլ Վախուղիկոս է պատրիարքութենէն Կոստանդնու-
պօլսոյ:

(Ամբ Տեառն 1800):—Յետ վախճանին Ղուկաս Վա-
թուղիկոսի՝ միաբանք հայրապետական Աթոռոյ սուրբ
ԼԶմիածնի ըստ ազգային սովորութեանն ժողով արարե-
ալ ի Վաթուղիկէ Մայր Եկեղեցւոջ յեկեղեցականաց
և յաշխարհականաց, ընտրեն ի կաթուղիկոսութիւն ըզ-
րանիէլ Արքեպիսկոպոս պատրիարքն Հայոց Կոստանդ-
նուպօլսոյ՝ միաբան համաձայնութեամբ, և գրեն առ նա
և առ ազգ մեր անդր ի մայրաքաղաքն՝ խնդրելով ընդ
ձեռն հրաւիրակի Պանիէլ Եպիսկոպոսին յանձն առ-
նուլ զՀայրապետութիւն ընդհանուր ազգի Հայոց:

Ընդ որ ամենայն հոգեւորականք ազգիս օր անդր, ամի-
րայք և ժողովուրդք ժողով արարեալ ի պատրիարքական
եկեղեցւոջն, թէև զառաջինն ընտրեցին զպատրիարքն
Պանիէլ ի Հայրապետութիւն, բայց հաւատարմեղեալ,
եթէ Յովսէփ Արքեպիսկոպոսն Արղութեանց առաջնորդն
Հայոց Ռուսաստանու հետամուտ է Հայրապետական Ա-
թոռոյ, և հրովարտակ վասն նորին հաստատութեան
մերձ է ելանել յՕսմանեան դրանէ ընդ ձեռն դեսպանին
Ռուսաց ի մայրաքաղաքին, լուծին զժողովն ընտրելով

փոխանակ Վանիէլի զԼարդուղիմէոս Լալիսկոպոսն Իգ-
նիմիտու:

(1801): Եւ յետ վախճանին Յովսէփայ, յերկրորդումն
անդ ազգային Ժողովի՝ ընտրեն զՎանիէլ ի Կաթուղիկո-
սութիւն ազգի Հայոց ընդ կրկին խնդիր հոգեւորականաց
Լշմիածնի, յորժամ ևս ինքն դարձ արարեալ էր Վա-
նիէլ յաքսորանացն՝ յԼադուղիա՝ յերեսաց խռովութեանցն
ըստ առաջնոյ ընտրութեան իւրոյ. յորմէ յեղանելն և ի
գալ յԱթոռ Լշմիածին, լուեալ ի ձանապարհին որպէս
զմահ Յովսէփայ, նոյնպէս և զյաջորդել Վաթի յա-
թոռն, զնաց և ինքն յԵրեքխորանեանն ասացեալ վանս
(Իւչքիլիսայ) ի Բաղրեանդ, և օծանի անդէն Կաթու-
ղիկոս:

ԳԼ. ԾԷ.

Երկնաստաներորդ Ժաղսլ է Սալաղլապար՝ յԼշմիածին.
որսլ հրաւիրեցաւ ի Կաթուղիկոսութիւն Լալիսկոպոսն
պոս Հայոց Ռոստոմանի:

(Եւք Տեառն 1810): — Վանիէլ Կաթուղիկոս որ ի
վերջին հիւանդութեան իւրում հաստատեալ էր զսինո-
դական կառավարութիւն վանաց սուրբ Լշմիածնի յեր-
կոտասան Լալիսկոպոսաց, և ի ձեռն նոցա կտակաւ հաս-
տատեալ էր յաջորդ ինքեան փոխանորդել զԱթոռն Լալի-
րեմ Երեքալիսկոպոս Եռաջնորդն Հայոց Ռոստոմանի,
երկուցեալ յերեսաց Վաթի, որ կայրն հրաժարեալ ի
սննեկի իւրում, ի վախճանիլ նորին՝ Ժողով արարեալ
միաբանից Լշմիածնի, առաքեն հրաւիրակ առ ընտրելն
Լալիսկոպոսն զՌէթեոս Լալիսկոպոս՝ յԱթոռիսան, որում
ներկայացեալ այսու առթիւ կայսեր Ռոստաց Եղէք-
սանդրի առաջնոյ, ընդունի ի նմանէ զհրովարտակ Կա-

Թուղիկոսութեան, զայ ժամանէ ի Տփլիս. ուր դառնելով զբազմութիւն միարանից Լշմիածնի փախուցեալ յերեսաց բռնութեան Գաւթի, առեալ անտի և զամենայն սրբութիւն և զսպասս Մայր Աթուոյս յաւանդի եղեալ յարքունի գանձարանն վեց ամօք յառաջ ի պատերազմին, նովին բազմութեամբ միարանութեան եկեալ ի սուրբ Լշմիածին, կալաւ զաթոռ Հայրապետութեան, զոր ընկալան և ընդհանուր Հայք Տաճկաստանի ըստ կրտակին Գանիէլի և ըստ առաքելի վարուց սուրբ Հայրապետիս:

ԳԼ. ԾԸ.

Չորէքասաներորդ Ժողով է վաղարշապատ յԼՇմիածին. որ ընթերցաւ ի Վախագիտութեան Յովնանէն Եղիսիոս Կարբեցի Առաք Լուսաբար որչոյ Տաճարի:

(Ամբ Տեառն 1831): — Յովնանէն Արքեպիսկոպոս Կարբեցի Փակակալ տաճարիս սուրբ Լշմիածնի՝ մին յերկոսասան Եպիսկոպոսաց անդամոց սինօդական կառավարութեան Աթուոյ, որ յամին 1830 կարգեալն էր Առաջնորդ Հայոց Վրաստանի ի տեղի Երեսն Արքեպիսկոպոսին, որ և տանելով ընդ իւր զհրաժարական Թուղթ Եփրեմ Կաթուղիկոսին առ կուսակալն Վրաստանի՝ ի կաթուղիկոսութենէ՝ առ ծերութեան և առ պակասելոյ տեսութեան աչացն . . . , իբրեւ հրաման եղև ի կայսերէ ընտրութեան նոր Կաթուղիկոսի, առեալ զհաճութիւն կուսակալին, դարձաւ յԼշմիածին նորին տնօրէնութեամբ՝ առնել Ժողով վասն ընտրութեան նոր Կաթուղիկոսի. ուր գումարեալ հոգեւորականք յամենայն վեճակաց Հայոց ի Ռուսաստանէ, ընտրեն ժողովով զՏեղապահ Կաթուղիկոսի Մարտիրոս և զՅովնանէն Կար-

բեցի զերկոսին Արքեպիսկոպոսունս՝ արժանաւորս կաթողիկոսութեան. որոց զթուղթն ընտրութեան յառաջարկէն վեհափառ կայսեր ընդ ձեռն կուսակալին Վլադաստանի, նորին կայսերական մեծութիւնն խնայելով ի ծերութիւն Մարտիրոս Ապիսկոպոսի, որում հաւաստի լեալ էր ի գրութեանց կուսակալին, հաստատէ զՎարբեցի Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս առաջնորդն Վլադաստանի, և այս հրովարտակ կաթողիկոսութեան նորա, որով և ընկալաւ նա ինքն Վարբեցին Յովհաննէս զԱթոռ Հայրապետութեան օծութեամբ ի սուրբ Վաթուղիկէ Լժմիածին ի նոյն ամի յիններորդ կիւրակէի սուրբ Խաչին, առանց մասնակցութեան Տաճկաստանի Հայոց մերազանց՝ սակս շփոթութեանց ընդ մէջ տիրող պետութեանցն Հայաստանի ի ժամանակին:

ԳԼ. ԾԹ.

Հնգերասանէրորդ Ժողով ի Վաղարշապատ ի հայրապետական Աթոռ Լժմիածին. որ ընտրեցաւ Ներսէս Լարբ Վաթուղիկէս Աշտարակցի:

(Աֆ. Տեառն 1843): — Յետ վախճանին Յովհաննու Վարբեցւոյ յամին 1842, ի լրման ժամանակի ընտրութեան նոր Վաթուղիկոսի նշանակելոյ ի Սինոդէ սուրբ Լժմիածնի ըստ կայսերական կարգադրութեանն տուելոյ յաղագս կառավարութեան Հայաստանեայց Արքեպիսկոպոս Ռուսաստան, յորում միջոցի հրատարակեալ էր Սինոդն գրով ընդ ամենայն տեղիս առ ազգս Հայոց որպէս զմահ Վաթուղիկոսին Յովհաննու, նոյնպէս և յամենայն քաղաքաց խնդրեալ էր պատգամաւոր ի հոգևոր և ի մարմնաւոր կուսէ յաղագս ընտրութեան նոր Վաթուղիկոսի. ըստ որոյ ապա Ժողովն ընտրութեան եղև ի հայ-

րապետական Աթոռ սուրբ Լշմիածին ի 17 Ապրիլի 1843 ամի. յորում միաձայն հաւանութեամբ պատգամաւորաց ժողովրդոց վեց վիճակաց Հայոց Ռուսաստանի և զրաւոր համաձայնութեամբ Հայոց Տաճկաստանի և այլոց յամենայն տէրութիւնս, և համախմբութեամբ միաբանութեանն ընտրեցաւ Արքեպիսկոպոսն Ներսէս յընդհանրական Աթոռ զեկոս ամենայն Հայոց, յառաջնորդութենէն Բնասարարիոյ. ուստի յետ երից ամաց ժամանեալ ի սուրբ Լշմիածին, ընկալեալ զօծումն յերկոտասան Լպիսկոպոսաց՝ կարաւ զԱթոռս Հայրապետութեան Ազգիս:

ԳԼ. Կ.

Վեշտապաներոց ժողով ի յԱթոռ Լշմիածին ի Վաղարշապատ. որ ընտրեցաւ Մարտիրոս Արշեպիսկոպոս Առաքանդանայօրէնի ի Խոնդովութեան:

(Ամբ Տեառն 1858): — Մեծ պատճառ այս էր ընտրութեան Աթոռ զեկոսի յայս նուագ յԱրքեպիսկոպոսացն ազգիս հպատակաց տէրութեան Տաճկաց, զի վերջստին հաստատուցի հոգեւոր միութիւն սիրոյ հոգեւոր իշխանութեան ազգիս եղելոց ի Տաճկաստան, որ քակեալն էր ի քառասուն ամաց հետէ՝ ի տարագրութենէ Լվորեմ Աթոռ զեկոսի յԱթոռոյ իւրմէ յերեսաց բռնութեանց Պարսից, և ի խռովութեանց ժամանակին:

Ուստի ըստ կարգին նշանակելոց յընտրութեան Ներսիսի ի գլ. ԾԹԻ. ըստ որոյ իւրաքանչիւր վիճակի ժողովուրդք մերազանց թէ ի Ռուսաստան և թէ ի Տաճկաստան ի հոգեւոր և ի մարմնաւոր կողմանց՝ որ պարտէին ընտրել ի միջոյ իւրեանց զարժանաւոր դատեալ զոմն ի կաթողիկոսութիւն, Ազգային ժողովն Հայոց Առա-

տանդնուպօլսոյ առաջարկեալ էր թղթով ի ժողովն ընտրութեան զհինգ Արքեպիսկոպոսունս, և զերաւունս քառասուն և հինգ առաջնորդութեանց Տաճկաստանի ամփոփեալս յինն ձայն, յանձնարարեալ էր պատգամաւորաց հասարակութեան շայոց Տփլիսոյ, ընտրել ժողովն զոր և կամիցի ի հնգիցն եպիսկոպոսաց:

Առ որ ի համազգային ժողովի գումարելոյ ի 17 Մայիսի 1858 ամի, ընտրեցաւ ի Սաթուղիկոսութիւն աւմենայն շայոց Արքեպիսկոպոսն Մատթէոս Առստանդնուպօլսեցի եղեալն երբեմն պատրիարք, որոյ ընտրութիւնն հաստատեցաւ կայսերական հրովարտակաւ:

ԳԼ. ԿԱ.

Եւսեփառանբերորդ ժողով յԱմուս շայրապետական է սորբէ Լշմիածին է Սաղարշապատ. որ ընտրեցաւ Սաթուղիկոս աւմենայն շայոց Գեորգ Արեւելիկոսն Առստանդնուպօլսեցի յառաջնորդութեան Պարսպոս, երբեմն պատրիարքն Առստանդնուպօլսոյ:

(Ամբ Տեառն 1866): — Ըստ կանոնական սահմանաց կարգադրութեան շայաստանեայց Եկեղեցւոյ Սինոդն սուրբ Լշմիածնի յետ վախճանին Մատթէոսի, հրատարակեաց ընդ աւմենայն տեղիս առ ազգս շայոց զմահ հանգուցեալ Սաթուղիկոսին. և ընդ այնմ ժամանակ ընտրութեան յաջորդի նորին ի գահակալութիւն շայրապետական Աթոռոյ՝ նշանակեաց ի 17 Սեպտեմբերի յառաջակայ 1866 ամի, ըստ արամադրութեան մտաց յիշեալ կարգադրութեանն:

Աւմենայն քաղաքք ի Ռուսաստան, յորս են ազգ մեր, ժողով արարեալ հասարակութեան ըստ կարգին տուեցելոյ ի Սինոդէ սուրբ Լշմիածնի, ընտրեցին ի միջոյ

իւրեանց աշխարհական պատգամաւորս, և զարժանաւոր դատեցեալն յիւրեանց՝ զմին յԱպիսկոպոսաց Ազգիս նշանակեալ վասն կաթուղիկոսութեան, առաքեցին ըստ ժամանակին Ժողովոյ ընտրութեան՝ ի սուրբ ԼԶմիածին. նոյնպէս և ի հոգեւոր կուսէ հասին պատգամաւորք յամենայն վիճակաց անդր:

Իսկ ի Կոստանդնուպօլիս, ուր ընդ պատրիարքական իշխանութեամբ են առաւելագոյն մասն բաղմութեան ազգիս Հայոց, և յամենայն վիճակս և ի քաղաքս քաղաքս Տաճկաստանի՝ ոչ իբրեւ զառաջին ընտրութիւնս կաթուղիկոսաց արարին Ժողով, այլ յայս նուազ համաձայն կարգադրութեան Սինոդի և ըստ կարգի ընտրութեան վիճակաց Ռուսաստանեայց ազգիս՝ արարին և անդ ընտրութիւն նոր Կաթուղիկոսի՝ համազգային Ժողովով, զերիս Արքեպիսկոպոսունս ի վիճակաց Տաճկաստանի և Ռուսաստանի Հայոց արժանաւորս դատեցեալ կաթուղիկոսութեան, արկին վիճակս ի վերայ երիցն այնոցիկ ընտրելոց, և քուէարկութեամբ Նրեսիսիտանական Ժողովոյն Կ. Պօլսոյ ըստ նոցին Սահմանադրութեան, առաւելութեամբ քուէից որոշեցին զմին յերիցն Ապիսկոպոսաց՝ զգերապատիւ Առաջնորդ Պուրսայու և զերբեմն Պատրիարքն Կոստանդնուպօլսոյ՝ զՏէր Պէորդ Արքեպիսկոպոսն Կոստանդնուպօլսեցի՝ ի Կաթուղիկոսութիւն ամենայն Հայոց. և այնպէս ընտրեալ և զերկուս պատգամաւորս ի հոգեւոր և ի մարմնաւոր կուսէ ի զիմաց համօրէն Ազգիս Հայոց Տաճկաստանի զՀոգեղոճն Ներսէս Ապիսկոպոս Վարժապետեան և զՄեծապատիւ Յակօր Նորատունկեան, առաքեցին զնոսա ի սուրբ ԼԶմիածին ի համազգային Ժողովն ընտրութեան Կաթուղիկոսի հանդերձ թղթովն ընտրութեան և պատրիարքա-

կան թղթով, նշանակելով ի նմին զամենայն վիճակս Առաջնորդութեանց Հայոց Տաճկաստանի, յորում ի դիմաց հասարակութեան ժողովրդոց վիճակացն, լեալ էին պատգամաւորք՝ նոյն իսկ Անդամքն Արեւսփոխանական ժողովոյն Պօլսոյ ի նմին ընտութեան իւրեանց. իսկ ի դիմաց բոլոր հոգեւորականաց նոցին իբրեւ նախապահ եկեղեցականաց՝ պատրիարքն Կոստանդնուպօլսոյ գերապատիւ Տ. Պօղոս Արքեպիսկոպոսն. որք ըստ վերոյ ասացելոցս ընտրելով Կաթուղիկոս զՏէր Պօօրդ Արքեպիսկոպոսն, խնդրէին յընդհանրական Ժողովէն ըստ ձայնից բաղմութեան ազգի Հայոց և ըստ առաւելութեան վիճակաց՝ զնա ինքն կացուցանել Կաթուղիկոս զընտրեալն իւրեանց, և ոչ զայլ որ:

Ըստ որոյ և ի համազգայնում Ժողովին եղելոյ ի 17 Սեպտեմբերի 1866ի, ի սուրբ Լշմիածին, ներկայութեամբ ազգային պատգամաւորաց և հոգեւորական անդամոց այնր Ժողովոյ՝ բացարձակ և ստուար մեծամասնութեամբ ձայնից ընտրեցաւ ի Կաթուղիկոսութիւն ամենայն Հայոց Տէր Պօօրդ Արքեպիսկոպոսն երբեմնեան պատրիարքն Կոստանդնուպօլսոյ՝ յառաջնորդութենէն Պուրսայու, և թուղթն ընտրութեան առաջարկեցաւ ի հաստատութիւն կայսեր ընդ ձեռն փոխարկային Ս. Ըրաստանի. և հրաւիրակք Աթոռոյս առաքեցան առ նորրնաիր Կաթուղիկոսն ամենայն Հայոց ի Կոստանդնուպօլիս:

Այդ իբրեւ եւ կայսերական հրովարտակ հաստատութեան կաթուղիկոսութեանն, ի գարնան հետեւեալ 1867 ամի ժամանեալ նորա ի սուրբ Աթոռս Լշմիածին բաղմութիւն ռեկեցօք, ի 21 Սայիսի յուրախութիւն հանուրց Հայկազանց մեծաշուք հանդիսիւ օծաւ ընդ ձեռն

երկոտասան Նախնկուպոսաց ի Կաթուղիկէ Սայր Նկե-
ղեցւոջ սուրբ Լեւոնի Երարատեան նախամեծար Հայ-
րապետական Եթուղ՝ յընդհանրական Կաթուղիկո-
սութիւն ամենայն Հայոց ի փոխանորդութիւն և ի
յաջորդութիւն Առաքելոցն սրբոց Թադէոսի և Բար-
թուղիմէոսի՝ և սրբոյն Գրիգորի Բ. Առաւորչի, որ
արդ ի լուսաւորութիւն ազդիս Հայոց և ի պայծառու-
թիւն մանկանց Նկեղեցւոյ՝ վարէ զեջանութիւն Կա-
թուղիկոսութեան:

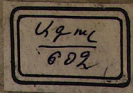

ՀԱՅ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԻՄ. ՀԻՄՆ.

FL0081266

[2 n -]

ԳԻՆՆ Է ԲԱՌԱՍՈՒՆ ԳՈՊ,